

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İDARİ YARGILAMADA DURUŞMA

Saide AKSUNGUR
12904017

Danışman
Doç. Dr. Adil BUCAKTEPE

Diyarbakır – 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İDARİ YARGILAMADA DURUŞMA

Saide AKSUNGUR
12904017

Danışman
Doç. Dr. Adil BUCAKTEPE

Diyarbakır –2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İdari Yargılamada Duruşma” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

10/07/2019

Saide AKSUNGUR

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Saide AKSUNGUR tarafından yapılan “İdari Yargılamada Duruşma” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan : Doç. Dr. Adil BUCAKTEPE

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARAASLAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sadullah ÖZEL

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 10/07/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

İdari yargılama hukukunda duruşma, istisnai olarak uygulanan, adli yargılamadan oldukça farklı özelliklere sahip, kendine özgü bir kurumdur. İdari yargılama usulünde duruşmanın tali ve istisnai özelliğinden olsa gerek, idari yargı ders kitaplarının neredeyse tamamında duruşma kurumuna çok kısa ve genel bir şekilde değinilmiştir. Keza idari yargılama hukukunda “duruşma” başlığı altında yapılan çalışmalar da çok sınırlı sayıdadır. Bu nedenle tezimi bu konuda hazırlayarak bilimsel tecrübe ve mirasa katkı sunmaya çalıştım.

Tez çalışmamda İdari Yargılama Usulü Kanunu'ndaki düzenlemeler doğrultusunda duruşma kurumunu ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, konuyu daha somut bir şekilde ortaya koyabilmek adına mümkün olduğunca doktrindeki farklı görüşlere ve Danıştay kararlarına yer vermeye özen gösterdim. İdari yargılamada duruşmanın etkinliğini ve verimliliğini etkileyen faktörleri doktrinde yapılan eleştiriler çerçevesinde belirterek, nihayetinde daha etkin ve verimli bir duruşma yapılabilmesine yönelik çözüm önerilerimi de sıraladım. Bu konuda geniş kapsamlı bir çalışma yaparak, tez çalışmamın bu konu ile ilgili sınırlı sayıdaki çalışma ile birlikte, literatürdeki yerini almasını amaçladım.

Tez çalışmamda danışmanlığımı yapan, önerileriyle en doğru yolu ve yöntemi belirlememe yardımcı olan, tez çalışmamı titizlikle inceleyerek, son şeklini almasında büyük katkıları bulunan değerli hocam Doç. Dr. Adil Bucaktepe'ye tüm emekleri için çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince, beni bu konuda teşvik eden, bu zorlu süreçte maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyen, karşıma çıkan zorlukların üstesinden gelmemi sağlayan, umutsuzluğa düşmeme asla izin vermeyen sevgili eşim Gökhan Aksungur'a

da çok teŖekkür ederim. Aynı zamanda bu süreçte ihmal ettiğim ve yeteri kadar ilgilenemediğim çocuklarım Kerem Tarık ve Bahar Rana, iyi ki varsınız.

Saide Aksungur
Diyarbakır, 2019

ÖZET

İdari yargılama hukukunun konusunu, idarenin eylem ve işlemleri ile idari sözleşmeler oluşturmaktadır. Anılan uyuşmazlıkların niteliği gereği idari yargıda yazılı yargılama usulü uygulanmakta ve uyuşmazlıklar dosya üzerinde incelenerek karara bağlanmaktadır. İdari yargılama usulünde yazılılık esas olmakla birlikte, duruşma kurumuna da yer verilmiştir. Ancak idari yargılama hukukundaki duruşma kurumu, cezai ve medeni yargılamadaki duruşmadan oldukça farklı düzenlenmiştir. İdari yargılamada duruşma yapılması zorunlu değildir ve istisnai olarak uygulanmaktadır. Duruşma yapılabilmesi bazı koşullara tabidir. Duruşmaya ilişkin düzenlemeler, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17-19. maddelerinde genel bir şekilde düzenlenmiştir. İlk derece yargı yerlerinde taraflar duruşma talebinde bulunursa, mahkeme duruşma yapmak zorundadır. Taraflarca yapılan duruşma talebinin yazılı olarak istenmesi gerekir. Duruşmalar kural olarak aleni yapılır. Duruşmada taraflara sırasıyla iki kere söz verilir. Danıştay'daki duruşmalarda savcı da bulunur. O da dinlenir. Her iki tarafın katılmaması halinde duruşma yapılamaz, evrak üzerinde inceleme yapılarak karar verilir. İdari yargılamada kural olarak duruşma tek bir celsede yapılır. Duruşma yapıldıktan sonra en geç on beş gün içinde karar verilir. Duruşmada tanık dinlenememektedir. Duruşmada tutanak tutulmaz dolayısıyla duruşmaya zabıt katibi de katılmaz. İdarî yargıda duruşma, etkin ve verimli değildir. Yeniden düzenlenerek etkin hale getirilmelidir.

Anahtar Sözcükler

İdarî yargılama, duruşma, yazılı yargılama usulü, adil yargılanma hakkı, duruşma verimliliği, tanık, duruşma zaptı.

ABSTRACT

Administrative transactions, administrative acts and administrative contracts consist study of administrative justice. Because of peculiarities of administrative cases, written proceedings and file based examination applied in administrative justice. Even if written proceedings is applied in administrative justice, hearing is also used. However, administrative hearing is substantially different from civil and penal justice hearings. Hearing is not mandatory, it is an exceptional institution in administrative justice. There are some conditions to be used hearing in administrative justice. Hearing is defined generally in Article 17-19 of Administrative Proceedings Code. When parties of a case demand hearing, court of first instance is required to apply it. Parties must request hearing in written. Principally, hearing is public. Parties have twice speech right. Prosecutor also joins hearing in Council of State and prosecutor gives his comments. If both parties of case do not attend, hearing is not held, court decide on case file. Principally, there is one session of hearing and court is required to give decision within fifteen days after hearing in administrative justice. Witnesses cannot be heard in Administrative justice. There is no record of hearing in administrative justice, so clerk does not attend in hearing. To conclude, hearing in administrative justice in not efficient and effective. Thus, it should be handled for effectiveness.

Keywords

Administrative justice, hearing of a case, written trial procedure, right to fair trial, efficiency of hearings, Witnes, record of hearings.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARİ YARGI

1.1. GENEL OLARAK İDARİ YARGI VE İŞLEVİ.....	4
1.2. İDARİ YARGILAMA USULÜNÜN ÖZELLİKLERİ	7
1.2.1. Yazılılık ve Evrak Üzerinden İnceleme İlkesi.....	7
1.2.2. Re'sen Araştırma İlkesi	9
1.2.3. Tasarruf İlkesi.....	14
1.2.4. Basit ve Az Masraflı Oluşu	17
1.2.5. Savcılık Kurumu	18

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YARGILAMADA DURUŞMA

2.1. DURUŞMA KAVRAMI.....	20
2.2. YARGILAMA USULLERİNDE DURUŞMA	21
2.2.1. Ceza Yargılamasında Duruşma	21
2.2.2. Medeni Yargılamada Duruşma	23
2.2.3. İdari Yargılamada Duruşma.....	26
2.3. ADİL YARGILANMA HAKKI BAKIMINDAN DURUŞMA.....	28
2.3.1. Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı.....	28

2.3.2. Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Duruşma	33
2.4. DURUŞMA TALEP EDİLEBİLECEK DAVALAR	38
2.4.1. Genel olarak.....	38
2.4.2. İptal Davaları	39
2.4.3. Tam Yargı Davaları	41
2.4.4. Tarh ve Ceza Kesme İşlemine Karşı Açılan Vergi Davaları.....	42
2.5.DURUŞMA YAPILMASI KOŞULLARI	43
2.5.1. Duruşmanın Taraflarca İstenilmesi	43
2.5.1.1. İlk Derece Mahkemesinde	43
2.5.1.2. Üst İdari Yargı Yerlerinde	44
2.5.2. Re'sen Duruşma Yapılması.....	46
2.5.3. Özel Haller: Taraf Değişikliği ve Davaya Müdahillik	47
2.6. DURUŞMANIN YETKİLİ VE GÖREVLİ YARGI YERİNCE	
YAPILMASI	49
2.7. DURUŞMA TALEBİNİN ÖZELLİKLERİ, ŞEKLİ VE ZAMANI	
.....	51
2.7.1. Duruşma Talebinin Özellikleri	51
2.7.2. Duruşma Talebinin Şekli.....	52
2.7.3. Duruşma Talebinin Zamanı.....	53
2.8.TALEBE RAĞMEN DURUŞMA YAPILMAMASI.....	54
2.9.DURUŞMA ÖNCESİ HAZIRLIK AŞAMASI	57
2.9.1. Duruşma Günü Verilmesinden Önce Dikkat Edilmesi Gereken	
Hususlar	57
2.9.2. Duruşma Gününün Belirlenmesi	58
2.9.3. Duruşma Davetiyelerinin Tebliği.....	60
2.10.DURUŞMAYA HAKİM OLAN İLKELER.....	63
2.10.1. Aleniyet.....	63
2.10.2. Sözlülük	65
2.10.3. İddia ve Savunmaya Bağlılık.....	66
2.10.3.1. Genel Olarak.....	66
2.10.3.2. Duruşma Sırasında İddia ve Savunma ile Bağlılık	72

2.11. DURUŞMADA KULLANILAN DİL.....	74
2.12. DURUŞMANIN YÖNETİMİ	74
2.13. DURUŞMADA BULUNACAK OLANLAR.....	75
2.14. DURUŞMANIN AÇILMASI VE CEREYANI	78
2.15. DURUŞMA TUTANAĞI	82
2.16. DURUŞMA DÜZENİ	83
2.17. DURUŞMA YAPILAMAMASI NEDENLERİ VE SONUÇLARI	
.....	85
2.17.1. Duruşmanın Kesin Olarak Açılmaması	85
2.17.2. Duruşmanın Ertelenmesi.....	86
2.18. DURUŞMADA İSPAT YÖNTEMİ VE ARAÇLARI	88
2.19. DURUŞMALI DOSYALARDA KARAR	91
2.20. DANIŞTAY'DAKİ DURUŞMALARA SAVCININ KATILMASI	
.....	94
2.21.YARGILAMA GİDERLERİ	95
2.21.1. Vekalet Ücreti	96
2.21.2. Celse Harcı.....	98
2.22.KANUN YOLLARI AŞAMASINDA DURUŞMA.....	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İDARİ YARGILAMADA DURUŞMANIN ETKİNLİĞİNİ VE	
VERİMLİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	
3.1. GENEL OLARAK	104
3.2. DURUŞMADA TANIK DİNLETİLEMEMESİ	105
3.3. DURUŞMADA TUTANAK TUTULMAMASI	113
3.4. DURUŞMALI İŞLERDE VEKALET ÜCRETİ.....	116
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	127

KISALTMALAR

<i>AIHM</i>	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<i>AIHS</i>	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
<i>AÜ</i>	Atatürk Üniversitesi
<i>AÜHFM</i>	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
<i>AÜSBFM</i>	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
<i>C</i>	Cilt
<i>CMK</i>	Ceza Muhakemesi Kanunu
<i>Çev</i>	Çeviren
<i>D</i>	Danıştay dairesi
<i>DD</i>	Danıştay Dergisi
<i>DÜHFD</i>	Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
<i>E.</i>	Dosya Esas Numarası
<i>HFD</i>	Hukuk Fakültesi Dergisi
<i>HMK</i>	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
<i>İDDGK</i>	İdari Dava Daireleri Genel Kurulu
<i>İÜHFM</i>	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
<i>İYUK</i>	İdari Yargılama Usulü Kanunu
<i>K</i>	Dosya Karar Numarası
<i>m</i>	madde
<i>MÜHF-HAD</i>	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk
Araştırmaları Dergisi	
<i>R.G.</i>	Resmi Gazete
<i>S</i>	Sayı
<i>s.</i>	Sayfa
<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>SDÜHFD</i>	Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dergisi	
<i>SÜHFD</i>	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
<i>T</i>	Karar tarihi
<i>TBMM</i>	Türkiye Büyük Millet Meclisi
<i>TAAD</i>	Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
<i>TBB</i>	Türkiye Barolar Birliği
<i>THD</i>	Terazi Hukuk Dergisi
<i>Y</i>	Yıl

GİRİŞ

Hukuk devletinde yargı kuvveti, yasama ve yürütme organlarının yanında üçüncü kuvvet olmakla birlikte, her zaman diğer kuvvetlerden bağımsız olarak hareket eder. Böylece yargı organı, yasama ve yürütme organlarının yaptığı işlemlerin hukuka uygun olup olmadığı yönünden yargısal denetimini yapabilecek ve hukuka bağlı kalmalarını sağlayabilecektir. Nitekim idari yargının öncelikli görevi ve amacı da icrai karar alma ve üstün kamu gücü kullanma yetkisi nedeniyle, güçlü durumda bulunan idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunu denetleyerek hem zayıf ve güçsüz durumda olan bireyin korunmasını hem de idarenin hukuka bağlı kalmasını sağlamaktır.

İdari yargılama hukukunun konusunu idarenin eylem ve işlemleri ile idari sözleşmeler oluşturmaktadır ve bütün idari uyuşmazlıklar yazılı şekle tabidir. Bu nedenle, idari yargılama hukukunda idari uyuşmazlıkların bu niteliği ile uyumlu olmak üzere yazılı yargılama usulü uygulanmaktadır.

İdari yargılama hukukunda yazılılık esas olmakla birlikte, yazılılık ilkesinin sakıncalarını azaltmak amacıyla, bu ilkenin tamamlayıcısı mahiyetinde ve sözlülük ilkesinin bir parçası olan duruşma da istisnai olarak uygulanmaktadır. İdari yargılamadaki duruşma kurumu, cezai ve medeni yargılamadaki duruşmadan oldukça farklı düzenlenmiştir. İdari yargılamada sözlülük ilkesinin bir parçası olan duruşmanın yapılması zorunlu değildir ve duruşma yapılması için çeşitli koşulların varlığı aranmaktadır. Duruşmaya ilişkin düzenlemeler, İdari Yargılama Usulü

Kanunu'nun 17-19. maddelerinde genel bir şekilde düzenlenmiştir¹. İdari yargılamada duruşma sadece bir celsede yapılmakta, duruşmada taraflar dava ve cevap dilekçelerindeki beyanlarını açıklamakta, yeni delil sunulması bazı ayrık durumlarda haricinde mümkün olmamakta, tanık dinlenememektedir. Ayrıca duruşmada tutanak tutulmamakta dolayısıyla duruşmaya zabıt katibi de katılmamaktadır.

İdari yargılama usulünde duruşmanın tali ve istisnai özelliğinden olsa gerek, idari yargı ders kitaplarının neredeyse tamamında duruşma kurumuna çok kısa ve genel bir şekilde değinilmiştir. Keza idari yargılama hukukunda “duruşma” başlığı altında yapılan çalışmalar da sınırlı sayıdadır. Açıklanan nedenlerle bu çalışmamızda, idari yargılama hukukunda duruşma kurumunu ayrıntılı olarak incelemeye çaba sarf ettik. Cezai ve medeni yargılamadaki duruşma kurumuna ve özelliklerine de genel olarak değinmek suretiyle idari yargılama hukukundaki duruşma kurumunun kendine özgülüğünü daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmayı, aynı zamanda AİHM’in 6. maddesi kapsamında duruşmanın yeri ve önemini ve AİHS’nin içtihatları yoluyla duruşma kurumuna bakışını açıklayarak, adil bir yargılama için duruşma bakımından olması gereken özellikleri belirlemeye çalıştık. Nihayetinde duruşmanın idari yargıdaki düzenlenişi dolayısıyla, doktrinde yapılan eleştirileri ve uygulamada ortaya çıkan bazı sorunları da belirterek duruşmanın etkinliğini ve verimliliğini etkileyen faktörleri ve çözüm önerilerini sıraladık. Konuyu daha somut bir şekilde ortaya koyabilmek için mümkün olduğunca doktrindeki farklı görüşlere ve Danıştay kararlarına da yer vermeye çalıştık.

Çalışmamızın ilk bölümünde idari yargılama hukukunda duruşmanın istisnailiğinin ve nedenlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması amacıyla, genel olarak idari yargı ile idari yargının amacı ve işlevi belirtildikten sonra idari yargının özellikleri başka bir deyişle idari yargıya egemen olan ilkeler açıklanacaktır.

¹ Bununla birlikte duruşma düzeni hakkında aynı Kanun’un 31. maddesinde ve yargılanmanın yenilenmesi durumunda ayrıca 55. maddesinde de düzenleme yapılmıştır.

İkinci bölümde, idari yargılama hukukunda duruşmanın kendine özgürlüğünün anlaşılabilmesi bakımından, duruşma kavramı, adil yargılanma hakkı bakımından duruşmanın önemi, gerekliliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu konudaki içtihatları, ceza yargılamasında, medeni ve idari yargılama hukukunda duruşma kurumu, özellikleri, duruşmaya hakim olan ilkeler genel olarak ifade edilmeye çalışılacaktır. İdari yargılamada duruşmanın özellikleri, duruşma yapılması bakımından gerekli olan tüm koşullar ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Duruşma yapılabilecek davalar, talebe rağmen duruşma yapılmamasının sonuçları, duruşma öncesi hazırlık aşaması, duruşmanın açılması ve cereyanı, duruşmada bulunacaklar, duruşma düzeni, ispat yöntemi ve deliller, Danıştay savcısının duruşmaya katılması, duruşmalı işlerde karar, kanun yolları aşamasında duruşma yapılması koşulları ve yargılama giderleri hakkında kapsamlı inceleme yapılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise uygulamada karşılaşılan bazı sorunlarla birlikte doktrinde yapılan eleştirilere de yer verilerek, idari yargılama hukukunda duruşmanın etkinliğini ve verimliliğini etkileyen faktörlere dikkat çekilecek ve tespit edilen eksiklikler ile sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARİ YARGI

1.1. GENEL OLARAK İDARİ YARGI VE İŞLEVİ

Yargı (erki-kuvveti), yasama ve yürütme kuvvetlerinin (erklerinin) yanında üçüncü kuvveti oluşturur ve yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır (Anayasa m.9, CMK m.232/1). Modern devletin üç unsurundan biri olan “yargı” kuvveti (erki), hükümet şekli ne olursa olsun bir hukuk devletinde her zaman diğer kuvvetlerden bağımsız bir kuvvet olarak kabul edilir².

Yargı, uyuşmazlıkları kesin olarak çözme³, hakların korunmasını ve gerçekleştirilmesini sağlama fonksiyonudur. *Yargı*⁴ (yargısal faaliyet), belirli kişiler ve olaylar ile konusu somut hukuksal durumlara ilişkin bir sorunun, bağımsız hakimler (mahkemeler) tarafından gözlemlenmesi ve bir karara bağlanarak

2 Baki Kuru, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, 23. Bası Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s.56.

3 Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, Ekim 2018, s.6.

4 Yargı kelimesi sözlükte, kavrama, karşılaştırma, değerlendirme vb. yollara başvurularak, kişi, durum veya nesnelerin eleştirici bir biçimde değerlendirilmesi, hüküm, şeklinde tanımlanmıştır. **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://www.tdk.gov.tr> (07.04.2019).

*çözümlemesidir.*⁵ Bireyler arasında veya idare ile bireyler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar, hakim tarafından önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde çözümlenir; sorun tespit edilir ve genel, soyut, kişilik dışı hukuk kuralı somut olaya, soruna uygulanmak suretiyle karar verilir. Bu yönüyle tüm yargı düzenleri aynı temel işlevi yerine getirir⁶.

İdari yargı düzeni ise hukuksal koruma ve yargısal denetim (hukuka uygunluk denetimi) şeklinde iki farklı işlevi yerine getirir. İdare tarafından, tek yanlı irade açıklaması ile icrai nitelikte, bir başka deyişle hukuksal durumlarda değişiklik meydana getiren kararlar alınabilmesi ve bu kararların hukuka uygunluk karinesinden yararlanmak suretiyle derhal uygulanabilmesi, bireyi idare karşısında zayıf ve korunmaya muhtaç durumda bırakmaktadır. İşte idari yargı düzeni hukuksal koruma işlevi ile icrai karar alma ve üstün kamu gücü kullanma yetkisi nedeniyle, güçlü durumda bulunan idare karşısında, zayıf ve güçsüz durumda olan bireyin korunması işlevini yerine getirirken, yargısal denetim ile de idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunu denetleyerek idarenin hukuka bağlı kalmasını sağlar. Böylece hukuk düzenini koruyarak, hukuk devletinin gerçekleşmesini mümkün kılar⁷.

İdari yargıda görülen uyuşmazlıklarda, idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka aykırılığının iki yönü vardır: İdare hem hukuka bağlı idare anlayışından sapmakta hem de bir kişisel hak ve menfaati ihlâl etmektedir. İşte idari yargılama usulü, içerdiği usul kurumlarıyla farklı hukuki statülerde bulunan idare ve kişiyi yargılamada eşit konuma getirerek idarenin hukuka aykırı işlemlerinin iptal edilmesini veya idari faaliyetler sonucu verilen zararların tazminini sağlar. Böylece

5 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.6;

6 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.56.

7 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.6; Hasan Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Sayram Yayınları, 11. Baskı, Konya , 2016, s.2; Seçkin Yavuzdoğan, **"İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku-İdari Yargılama Hukuku İlişkisi"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi , İstanbul Üniversitesi SBE), İstanbul, 2007), s.7; Kamile Türkoğlu Üstün, **"İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi , Gazi Üniversitesi SBE), Kasım 2018), s.61.

hem idare eylem ve işlemlerinde hukuk sınırları içinde kalmaya zorlanır hem de kişinin hak veya menfaat ihlâli giderilir⁸.

Hukuk devletinde, idarenin yargısal denetimi, dolayısıyla hukuka uygunluğunun denetimi özellikle iptal davası yoluyla mümkün olmaktadır. İptal davalarının bu fonksiyonunu en iyi şekilde yerine getirebilmelerinde en önemli rolü oynayan nitelik, bu davaların objektifliğidir. Objektiflikten anlaşılması gereken, iptal davalarının adli yargıdaki davalardan farklı olarak, ilgililerin haklarını ve çıkarlarını korumak ve sağlamaktan çok, yürütme ve idarenin tüm eylem ve işlemlerinde hukuka uygun davranmasını gerçekleştirmeye yönelik olmalarıdır. Bu davalarda, dava açıldığı andan itibaren, davayı açan şahsın davaya etkisi önemli oranda azalır ve mahkeme, o andan itibaren artık, re'sen tahkik ilkesinin kendisine verdiği yetkileri kullanmak suretiyle, hukuka aykırı olan idari işlemleri ortadan kaldırmak amacıyla yargılamayı sürdürmeye başlar. Düzenleyici⁹ nitelikteki bir idari işlemin (yönetmelik veya adsız düzenleyici işlem gibi) hukuka aykırı bulunarak idari yargı yerleri tarafından iptal edilmesi durumunda, kapsamında bulunan tüm ilgililer bundan yararlanır. Hukuk düzenini oluşturan ancak hukuka aykırı nitelikte bulunan bir kural, hukuk düzeninden çıkarılmış olur. Birel nitelikteki bir işlemin de idari yargı kararıyla iptal edilmesi, işlemin konusu olan kişi veya kişileri, somut olayı ilgilendirmesinin ötesinde, hukuk düzenini etkileyen sonuçlara yol açmakta ve mevcut hukuk kurallarının ne şekilde anlaşılması ve uygulanması gerektiği konusunda yol gösterici olabilmektedir. Dolayısıyla idari yargı tarafından verilen, bir idari işlemin iptali yönündeki hüküm, benzeri bütün hukuki durumlara uygulanabilme yeteneğine sahiptir¹⁰.

8 Türkoğlu Üstün, "**İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler**", s.57.

9 "Genel düzenleyici işlem, genel, soyut, sürekli ve kişilik dışı hükümler içerir, birel işlemler ise bir kişi ya da belirlenebilir bir grubu, somut bir olayı ilgilendirir." Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.6

10 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.6-7; Yavuzdoğan, "**İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku- İdari Yargılama Hukuku ilişkisi**", s. 9-10.

1.2. İDARİ YARGILAMA USULÜNÜN ÖZELLİKLERİ

1.2.1. Yazılılık ve Evrak Üzerinden İnceleme İlkesi

İdari yargılama usulü esas itibariyle yazılı şekle tabidir ve uyuşmazlıklar dosya üzerinde incelenerek karara bağlanır. Nitekim İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 1. Maddesinde idari yargı yerlerinde yazılı yargılama usulünün uygulanacağı ve incelemenin evrak üzerinde yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

İdari uyuşmazlıkların idari işlem, eylem ve sözleşmelerden kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğunda, idari yargılama hukukunun yazılı biçimde olması doğal hatta zorunludur. Çünkü idari uyuşmazlıkların konusunu teşkil eden idari sözleşmeler yazılı şekle tabi olduğu gibi, zımni ret hali dışında, idari işlemler de kural olarak yazılı şekle tabidir. Keza idari eylemler için de dava açmadan önce idareye başvurma zorunluluğu bulunduğu (İYUK m.13), başvuru üzerine verilen açık ret kararı yazılıdır. Zımni ret kararları ise varsayım olarak aynı mahiyette sayılmaktadır. Dolayısıyla sonuçta bütün idari uyuşmazlıklar yazılı ya da öyle varsayılan birer idari işlem yahut karardan kaynaklanmış olacağından bunlara karşı açılacak olan davaların yazılı şekle tabi olması, deyim yerindeyse eşyanın tabiatından kaynaklanan bir zorunluluktur. Bu zorunluluk her şeyden önce davanın açılması sırasında kendini gösterir. Çünkü bir idari davanın konusu ve çerçevesinin sözlü olarak ifade edilmesi ve kayıt altına alınabilmesinde imkansızlık ölçüsünde bir güçlük bulunmaktadır. Buna, idarenin cevap hakkını kullanırken karşılaşacağı güçlüğü de eklemek gerekir. Dolayısıyla idari yargıda dava ve cevap hakkının esasen dilekçe ile yani yazılı şekilde kullanılması gerekir¹¹.

Yazılılık ilkesi aynı zamanda taraflar için bir güvence olup, davacı gerek iddiasını ve gerekse savunmasını bu şekil sayesinde düşünerek, danışarak daha iyi hazırlayabileceği gibi, davalı idare de dosyalarını inceleyerek, uzman ve yetkili makamların mütalaasını alarak, savunmalarını daha iyi bir şekilde yapabilme

11 Gürsel Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Bası, Bursa, Ağustos 2017, s.11-12; Hasan Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.256.

imkanını bulur¹².

Evrak üzerinden inceleme ise karar makamının kararını verirken sadece önündeki dosyada yer alan bilgi ve belgeleri göz önünde bulundurmasını ifade eder. Bu usul, genellikle hızlı karar alınması gereken hallerde ya da bir takım ön usul işlemlerinin tamamlandığı durumlarda söz konusu olur. Evrak üzerinden inceleme ilkesi yazılılık ilkesinin de doğal bir sonucudur. Zira yazılılık usulünün geçerli olduğu yargılama usulünde dava, dosya üzerinden ilerler; taraflar ve mahkeme bütün usul işlemlerini yazılı olarak gerçekleştirir. Hukuk ve ceza yargılamalarında belli durumlarda uygulanan evrak üzerinden inceleme ilkesi, idari yargılama usulünde geçerli olan ana ilkelerdendir. Evrak üzerinden inceleme ilkesi uyarınca idari yargı hakimi maddi vakıaların tespiti evrak üzerinden gerçekleştirecek; İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda duruşma yapılmasının zorunlu olduğu haller dışında, tarafların maddi vakıaların tespiti konusunda mahkemeye yönelik talepleri ile bağlı olmayacaktır. Uyuşmazlığın çözümü için her türlü incelemeyi kendiliğinden yapan idari yargı hakimi, maddi vakıaların aydınlatılması konusunda belirleyeceği usul bakımından takdir yetkisine sahip olduğu için gereksiz usul işlemleri söz konusu olmayacak, böylece yargılamanın hızlı bir şekilde sonuçlanması sağlanacaktır. Diğer taraftan bu ilke uyarınca idari yargı yerleri ancak dava dosyası içinde ve tarafların bilgisi dahilinde bulunan veya bilgi edinmeleri mümkün olan bilgi ve belgelere dayanarak hüküm kurabilirler. Dosyada yazılı olarak bulunmayan bir bilgi ve/veya belgenin karara dayanak teşkil etmesi mümkün değildir¹³.

Yazılılık ilkesinin tek başına uygulanmasının yaratabileceği birtakım sakıncalardan dolayı hukukumuzda yazılılık ilkesinin yanında sözlülük usulüne de yer verilmiştir. Başka bir ifadeyle, yazılılık ilkesi sözlülük ilkesi ile desteklenerek birlikte uygulanmaktadır. Dolayısıyla, idari yargılama hukukunun karma nitelikli olduğu söylenebilir. Ancak idari yargılama hukukunda sözlülük usulü, yazılılık usulü

12 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.12.

13 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, Ekim 2018, s.28-29; Türkoğlu Üstün, Kamile, **"İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE), Kasım 2018), s.360-361.

karşısında tali yahut tamamlayıcı niteliktedir. Nitekim idari yargılama hukukunda sözlü yargılama usulünün uygulanabilmesi, kanunda açık bir hükmün bulunması halinde mümkündür. Sözlü yargılamanın bir parçası olan duruşma yapılması istisnai bir uygulamadır. Duruşmanın yapılabilmesi için Kanunda öngörülen şartların (İYUK m.17-19) gerçekleşmesi gerekir. Duruşmada, dava ve savunma dilekçelerinde öne sürülen sebepler ve deliller açıklanır, tartışılır. Dava dilekçesinde ve savunmada ileri sürülmeyen konular ileri sürülemez. Dolayısıyla duruşma yeni delillerin ileri sürülmesi amacıyla kullanılmaz. Bu nedenle de sözlü tanık dinleme, yemin deliline başvurma ve tarafların sorgulanması olanağı yoktur. Yazılilik ilkesinin yol açtığı yasaklı deliller, bazı hallerde adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturabilmekte ve özellikle de re'sen araştırma ve delil serbestisi ilkeleriyle bağdaşmamaktadır¹⁴.

1.2.2. Re'sen Araştırma İlkesi

İdari yargılama usulünün özelliklerinden biri olan re'sen araştırma ilkesi, uygulamada ve doktrinde, kendiliğinden inceleme, kendiliğinden araştırma, re'sen tahkik, re'sen araştırma, re'sen inceleme, idari yargı yerinin inceleme bağımsızlığı, kendiliğinden harekete geçme gibi değişik ifadelerle anılmakta ve en genel haliyle dava malzemesinin hazırlanmasında taraflarla birlikte, hakimin de görevli olması şeklinde tanımlanmaktadır¹⁵.

Davanın aydınlatılması için gerekli bilgi ve belgelerin toplanması yükümlülüğünün mahkemeye veya taraflara verilip verilmemesine göre ikili bir

14 Nihat Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Bursa 201, s.401; Ramazan Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, 10.B, Ankara, 2018, s.246; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.12; Hondu, "İdari Yargılama Usûlünde 'Duruşma' Yapılması ve Uygulamadaki Durum", s.4; Yakup Gönen ve diğerleri, **Türk İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Aydan Yayınevi, Ankara, 2014, s.111; Türkoğlu Üstün, **"İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler"**, s.359.

15 Çağdaş Evrim Ergün, **"Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi"**, <https://www.cakmak.av.tr> (12.03.2019), s.3; Çınar Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, Y. 2008, S. 1-2, s.701-723, s.708; Osman Sariaslan, "Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılanma Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re'sen Araştırma İlkesi", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Yıl 6, Sayı 12, Aralık 2018, s. 650; Yücel Uğurlu, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", **AÜ Erzincan HFD**, C2, S.1, s.122; Türkoğlu Üstün, **"İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler"**, s.124.

sistem mevcuttur. Dava için gerekli bilgi ve belgelerin toplanması görevi sadece taraflara verilmiş ise taraflarca hazırlanma ilkesi, gerekli bilgi ve belgelerin toplanması konusunda mahkeme de yetkili kılınmış ise re'sen araştırma ilkesi söz konusudur. Hukuk yargılama usulünde esasen taraflarca getirilme ilkesi kabul edilmiş olup; ancak istisnai olarak genellikle kamu düzeninin ön planda olduğu ihtilaflarda ise re'sen araştırma ilkesi uygulanmaktadır. İdari yargıda ve ceza yargılamasında ise re'sen araştırma ilkesi benimsenmiştir¹⁶.

Hukuk yargılama usulünde geçerli olan “davanın taraflarca hazırlanması” ilkesinin karşıtı olan bu ilke dolayısıyla idari yargılama hukukunda hakim, bütünüyle aktif bir durumdadır ve uyuşmazlığın çözülmesinde gerekli her türlü araştırma ve incelemeyi talep olsun olmasın kendiliğinden yapar ve dosyanın tamamlanması için gerekli usul işlemlerini bizzat yerine getirir. Dolayısıyla davanın yönetimi, tamamen mahkemeye verilmiştir¹⁷.

İdari yargılama hukukunda hakimin re'sen araştırma yapabilme konusunda sahip olduğu bu yetkinin temelinde, kamu yararı ve kamu düzeni düşünceleri yatar. İdarenin hukuka uygunluk açısından en etkili denetim yolu yargısal denetim olup, idari yargının esas görevi idareyi yargı yoluyla denetleyip, hukuka uygun davranmasını sağlamaktır. Aynı zamanda idari yargı bu denetimi yaparken, kişi ile devlet arasındaki devlet lehine olan dengesizliği ve genellikle dava ile ilgili bilgi ve belgelerin davalı taraf olan idarenin elinde bulunduğunu dikkate almak zorundadır. Dolayısıyla re'sen araştırma ilkesi ve mahkemenin aktifliği, bu zorunluluğun ve

16 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku, C.2 (İdari Yargılama Hukuku)**, s.730; Turan Yıldırım, **İdari Yargı**, Beta Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s.498; Seda Özmumcu, “Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re’sen Araştırma İlkesi”, **SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı**, C.4, S.2, Y.2014, s.146; Osman Sariaslan, “Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılanma Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re'sen Araştırma İlkesi”, s. 653; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.247.

17 Sariaslan, “Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılanma Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re'sen Araştırma İlkesi”, s. 650; Zehreddin Aslan, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), s.53; Uğurlu, “Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi”, s.122.

gerekliliğın bir sonucu olarak benimsenmiş önemli bir ilkedir.¹⁸.

İdari yargılama hukukunda re'sen araştırma ilkesi, İYUK'un 20. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, idari yargı yerleri bakmakta oldukları davalara ait her türlü incelemeyi kendiliğinden yapabilir ve belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler. Bu husustaki talebinin ilgililerce, süresi içinde yerine getirilmesi zorunlu olup, haklı sebep olması halinde bu süreyi, bir defaya mahsus olmak üzere uzatabileceklerdir. Bu maddede her ne kadar sadece *“her çeşit incelemeleri kendiliklerinden yaparlar”* ifadesi yer alsada, buradaki *“incelemeler”* kelimesi, araştırmaları da kapsamaktadır. Ancak ister araştırma ister inceleme olsun ikisi de maddi gerçeği tespit ve hukuka uygun karar vermek amacı taşımaktadır. Re'sen araştırma ilkesi ise, içerisinde evleviyetle inceleme yetkisini de barındıran hakimın sahip olduğu bir yetkidir¹⁹.

İYUK'un 20. maddesi ile idare yargı hakimine verilen *“re'sen araştırma ve inceleme yapma yetkisi”* son derece kapsamlı bir yetkidir. Hakimın, maddi olayın araştırılması hususunda haiz olduğu bu yetki, bağı bir yetki olup, hakim maddi olayın ortaya çıkarılması için araştırmaya girişip girişmemekte serbest değildir. Aksine bununla yükümlüdür. Bu yetki ile hakim uyuşmazlığın çözümünde tarafların iddia, savunma ve def'ileri ile sınırlandırılmış değildir. Tarafların iddia ve savunmaları ile yetinmeyerek, gerekli her türlü inceleme, bilgi edinme ve araştırma yollarını tüketmek zorunda olduğundan, her türlü evrak, bilgi ve belgeyi isteyebileceği gibi; dava konusu işleme dayanak olan sebebin de gösterilmesini talep

18 Turan Yıldırım, **İdari Yargı**, s.498; Aslan, " Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", s.55; Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s. 709,711; Uğurlu, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", s.122; Sariaslan, "Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılanma Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re'sen Araştırma İlkesi ", s.651; Özümucu, "Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi", s.146.

19 Ergün, **“Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi”**, s.4; Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.709.

edebilecektir²⁰.

Buna göre re'sen araştırma yetkisi, idari yargılama usulünde, mahkemenin davanın açıldığı andan nihai karar verilmeye kadar geçen safhada, davanın sevk ve idaresi, maddi olayın mevcudiyetinin araştırılması, maddi olayın hukuki olarak nitelendirilmesi ve uygulanacak hukuk ilkesinin tespiti, delillerin elde edilmesi, incelemenin bizzat yapılması veya yaptırılması, iddia ve savunmalarda ortaya konan maddi durumun gerçeğe uygun olup olmadığının araştırılması, işlemin gerekçesinin tespiti, İYUK madde 14'de yer alan ilk inceleme konuları, kamu düzeninden sayılan hususlar, idarenin sorumluluk esaslarının tespiti, tam yargı davalarında hükmedilecek tazminatın miktarı ve hatta tarafların hiç değinmedikleri olaylar ile üzerinde uzlaştıkları vakıalar ve delillerin elde edilmesi ile ilgili olarak, tarafların talebine gerek duyulmadan, hukuki çözüme vararak, hukuka uygun bir karar verilebilmesi için dava ile ilgili kendiliğinden yaptığı tüm araştırmaları kapsamaktadır²¹.

Hukuk yargılama usulünde olduğu gibi, idari yargılama usulünde de hukuka aykırı durumu ortadan kaldırmak için, yargı mercileri kendiliklerinden harekete geçerek sorunu çözemezler. İdari yargıda, mahkemenin sahip olduğu re'sen araştırma yetkisi ancak davanın açılmasından sonra kullanılabilecek bir yetkidir. Bu nedenle öncelikle sorunun bir dava ile yargı organları önüne getirilmesi gerekir²².

İdari yargılama hukukunda, mahkemelere, ilk inceleme aşamasından başlamak üzere karar vermelerine yardımcı olacak, bunu sağlayacak bilgi ve belgeleri taraflardan isteme hakkı tanıyan re'sen araştırma ilkesi, dava malzemesinin toplanması bakımından, dava malzemesine kolaylıkla ulaşabilmesi, idari mevzuata

20 Aslan, " Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", s.54; Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.711.

21 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s. 33; Aslan, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", s.57-58; Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.711; Ergün, "**Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi**", s.12-15; Uğurlu, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", s.124-131; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.14; Sariaslan, "Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılanma Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re'sen Araştırma İlkesi ", s.655;

22 Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.71; Yücel Uğurlu, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", s. 121.

hakim olması, davalarda hukukçu bir kişi tarafından temsil edilmesi ve dava masrafları konusunda ekonomik rahatlığa sahip olması sebebiyle, avantajlı durumda olan davalı idare ile dava ile ilgili elinde çok az belge bulunan davacı arasındaki eşitsizliği gidererek, hem davacılara güvence sağlamakta, hem de adil bir şekilde maddi gerçeğe ulaşılmasını mümkün kılmaktadır²³.

Uygulamada re'sen araştırma yöntemleri olarak bazı bilgi ve belgelerin taraflardan veya ilgili diğer yerlerden istenmesi ve uyuşmazlığa ilişkin, işlem ve sicil dosyaları ile diğer mahkemelerce verilen kararların getirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan, keşif ve bilirkişi incelemesi yapılması da sık sık başvurulmuş bir re'sen inceleme yöntemi olmaktadır. Ayrıca, yargı yerlerinin maddi olayın açıklığa kavuşturulması amacıyla, istem olmaksızın kendiliklerinden duruşma yapmaları da bir re'sen inceleme yöntemidir²⁴.

İdari yargının sahip olduğu araştırma yetkisinin kapsamı oldukça geniş olsa da tamamen sınırsız ve keyfi nitelikte kullanılabilecek bir yetki değildir. Öncelikle idari yargı mercii, bu yetkisini hukukun genel ilkeleri ve hukuk mantığı içerisinde kullanmalıdır. Aynı zamanda yaptığı araştırmanın neticesini, elde ettiği bilgi ve belgelerin kapsam ve içeriklerini taraflara bildirmek zorundadır. Dolayısıyla, tarafların inceleme imkanı bulamadığı belgelere dayanarak karar verilemez.

Yine idari yargı mercii tarafından olayla ilgili her türlü bilgi ve belgeleri taraflardan veya ilgili diğer yerlerden istemesi halinde bu bilgi ve belgelerin idari yargı yerine verilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak belge ve bilgiler devletin güvenliği ve yüksek menfaatine veya bunların yanında yabancı devletlere ilişkin ise, idare bunları vermeyebilir. Ancak verilmeyen bu bilgi ve belgelere dayanılarak karar verilemez. Son olarak da bu yetki idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun

23 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s. 33; Aslan, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", s.56; Ergün, "**Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi**", s.14; Uğurlu, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", s.131.

24 Aslan, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", s.57; Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.713.

denetimi ile sınırlıdır. İdarenin takdir yetkisini ortadan kaldıracak nitelikte bir yetki mahkemelere tanınmamıştır. Belirtilen hususlar, re'sen araştırma ilkesinin sınırını oluşturmaktadır²⁵.

1.2.3. Tasarruf İlkesi

Tasarruf ilkesi, bir yargılama hukuku ilkesi olup, tarafların maddi hukukta sahip oldukları bir hak ve hukuki işlem üzerindeki tasarruf yetkisi ve imkanının usul hukukundaki yansımasıdır. Tasarruf ilkesi, tarafların davanın konusu üzerinde, davanın başlangıcı, seyri ve sona ermesi aşamalarında serbestçe tasarruf edebilmesi, karar vermede yalnız kendisinin söz sahibi olması, dolayısıyla tarafların dava üzerindeki iktidarındır. Bu nedenle irade ve sözleşme serbestisi ilkelerinin hakim olduğu medeni yargılama usulünde kural olarak tasarruf ilkesi hakimdir. Taraflar uyuşmazlık konusu hakkını dava edip etmemekte, davanın konusunu belirlemekte, davayı devam ettirmekte, dava esnasında açılmış olan davadan feragat etmekte, davayı kabul etmekte ya da sonlandırmakta serbesttirler²⁶.

Tasarruf ilkesi, aynı zamanda Anayasa'nın hak arama hürriyeti başlıklı 36/1. maddesinde düzenlenen hak arama hürriyeti ile de doğrudan ilgilidir.

Tasarruf ilkesinin aksi re'sen (kendiliğinden) harekete geçme ilkesidir. Re'sen (kendiliğinden) harekete geçme ilkesinde korunan hak ve menfaatin niteliği gereği, dava açıp açmamak tarafların iradesine bırakılmamış, hakim veya görevlendirilmiş bir idari organ, ilgililerin talebi olmaksızın davanın açılmasında ve yürütülmesinde yetkili kılınmıştır. Nitekim bu ilkenin uygulandığı ceza yargılamasında korunan hak ve menfaatlerin üstünlüğü, bunlara yönelik ihlalin ağırlığı sebebiyle, tarafların bu

25 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.251; Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.718-720; Ergün, "**Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi**", s.15-18; Uğurlu, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", s.131-132.

26 Hakan Pekcanıtez, Oğuz Atalay, Muhammed Özkes, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s.356; Abdürrahim Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, Alternatif Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s.294; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.34; Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.56; Türkoğlu Üstün, "**İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler**", s.267.

sürece katılımı mümkün ancak doğrudan davayı etkilemesi mümkün değildir. Soruşturma ve kovuşturma yetkisi devletin tekelinde olduğu için, kovuşturulması şikayete tabi suçlar dışındaki suçlar açısından Cumhuriyet savcısı re'sen soruşturmayı başlatıp, davayı açabilir. Yine davanın devamı ve sonlandırılmasında da bazı istisnalar haricinde tarafların bir etkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla ceza yargılamasında tasarruf ilkesinin uygulanma imkanı yoktur²⁷.

İdari yargılamada ise taraflara ne medeni yargılamadaki gibi mutlak bir serbestiyet tanınmış ne de ceza yargılamasında olduğu gibi taraf iradesinden tamamen bağımsız işleyen bir süreç söz konusudur. İdari yargılama, hem kişilerin hak ve menfaatlerinin hem de hukuk düzeninin korunması amacını taşıdığı için, idari yargılama hukukunda, re'sen araştırma ilkesi asıl olmakla birlikte sınırlı da olsa tasarruf ilkesi de geçerlidir²⁸.

İdari yargılamada davacının tasarruf yetkisine yönelik düzenlemeler genel olarak aşağıdaki şekilde sıralanabilir²⁹:

1) İdari yargılamada, hakim kendiliğinden bir davaya bakamaz, ancak dava açılması halinde davaya bakabilir. Kişi, hak veya menfaatinin ihlali durumunda dava açıp açmamada serbesttir. Dolayısıyla kişi dava açmaya zorlanmaz, ancak dava açmaması halinde hukuki koruma talebinden vazgeçmiş sayılır.

2) Hakkı veya menfaati ihlal edilen kişi, dava açıp açmamakta serbest olduğu gibi davanın konusunu belirlemede de serbesttir. Davacı dava dilekçesinde davanın konusunu, dava sebebini ve talep ettiği hukuki korumanın kapsamını da belirlemekte serbesttir. Nitekim davacının talep ettiği hukuki korumanın kapsamını açıkça belirtmesi, idari yargı yerinin dava konusu ve talep sonucu ile bağlı olması ve talep

27 Karşlı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.294; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.34; Türkoğlu Üstün, "**İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler**", s.268, 275.

28 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.34; Türkoğlu Üstün, "**İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler**", s.275.

29 Pekcanitez, Atalay, Özeken, **Medeni Usul Hukuku**, s.356-359; Karşlı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.294-296; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.34-35; Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.341-342; Türkoğlu Üstün, "**İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler**", s.276-282.

edilenden fazlasına ya da talep edilenin dışında bir karar verememesi dolayısıyla çok önemlidir. Yargı yeri yapılan yargılama sonucunda talep edilenden daha azına ise karar verebilir.

3) İYUK'un 16/4. maddesi doğrultusunda, davacı dava açma süresinin sona ermesiyle birlikte dava konusunu ve talep sonucunu, davalı da ilk savunma süresi bittikten sonra savunmasını genişletemez veya değiştiremez. Ancak iptal davalarının özelliği gereği ve kamu yararının birey yararından daha üstün olması sebebiyle, bu tür davalarda yargı yeri her halükarda idari işlemin bütün unsurları yönünden hukuka uygunluk denetimi yaptığından, iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı uygulanmaz. Tam yargı davalarında ise, bir kereye mahsus olmak üzere sadece talep edilen tazminat miktarının artırılmasına karar verilmesi suretiyle davanın kısmen ıslahı kabul edilmiştir.

4) Davacının, davanın görülmesi aşamasında, bilerek ya da bilmeyerek dava harcını ödememesi, eksik olan posta masrafını yatırmaması veya adres değişikliğini bildirmemesi yargılamanın sona ermesi nedeni olacaktır.

5) Tasarruf ilkesi gereği, davacı davadan feragat ederek, davalı da açılan davayı kabul ederek ya da taraflar uzlaşarak sulh yolu ile hüküm kurulmadan önce yargılamanın sona erdirilmesi hakkına sahiptirler. İdari yargıda, İYUK'un 31. maddesinde, HMK'ya yapılan atıf dolayısıyla, yargılamayı sona erdiren taraf işlemlerinden, davadan feragat ve davayı kabul kurumu kabul edilmişse de taraflara tanınan bu yetki mutlak olmayıp, özellikle davadan feragat konusunda çeşitli sınırlamalar söz konusudur. Nitekim kamu yararının baskın olması nedeniyle objektif hukuka uygunluk denetiminin yapıldığı, sonucundan davacı ile birlikte birçok kişinin etkilendiği iptal davalarında davadan feragat bazı koşulların gerçekleşmesi şartıyla mümkündür.

6) İlk derece mahkemesi tarafından verilen kararlara karşı taraflar kanun yollarına başvurmakta veya verilen karara razı olup, başvurmamakta da serbesttirler. Kanun yollarına başvurulması halinde, taraflar verilen kararda, hukuka aykırı olduğunu düşündükleri ve incelenmesini istedikleri konuları ve sebeplerini belirleme

yetkisine sahiptirler. Aynı zamanda ilk derece yargı yerinde olduğu gibi üst yargı yerlerinde de kanun yolu incelemesinde, karar verilmeden önce, tarafların iradesiyle davanın sona erdirilmesi mümkündür.

1.2.4. Basit ve Az Masraflı Oluşu

İdarenin yargısal denetiminin, idarenin hukuk içinde kalmasını sağlama amacından dolayı, idari yargılama hukukuna hakim olan yazılılık ve re'sen araştırma ilkeleri ile keşif ve bilirkişi incelemesi gibi masraf arttırıcı yollara az başvurulması idari yargılama usulünün basit ve az masraflı olmasını sağlamaktadır³⁰.

İdari yargılama usulünün basit ve az masraflı olduğu görüşüne katılmayan Çağlayan'a göre; basitliği kişinin bilgisine göre, az masraflı oluşu da mali gücüne göre değerlendirilebilecektir. Basitlik açısından, İYUK'un 3. maddesi şartlarına uyularak, bir davanın açılıp, dava dilekçesinin reddinin önlenmesi bu bilgiye sahip olmakla mümkündür. Masraflar konusunda ise, iptal davalarında maktu harçlar söz konusu iken, dava konusu belli bir parasal tutar içeren tam yargı davalarında alınan harç nispi nitelikte olup, esas hakkında karar verilmesi halinde hüküm altına alınan anlaşmazlık konusu değer üzerinden binde 59,4 harç alınmaktadır. Dolayısıyla, idari yargılama usulünün az masraflı oluşu bu davalar için pek söz konusu olamamaktadır³¹.

Gözübüyük/Tan'a göre ise, avukatlık ücretinin yargılama giderleri arasında sayılması, idareyi temsil eden avukatlara vekalet ücreti ödenmesine hükmedilmesi, idari yargının az masraflı işleme özelliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca davacı duruşma istemese bile, idare avukatının bu yola başvurarak davacıyı vekalet ücretine mahkum ettirme olanağına sahip bulunması, yönetilenlerin idari kararlara karşı dava açmalarını bir dereceye kadar önlemekte, bu durum da iptal davasının

30 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku, C.2 (İdari Yargılama Hukuku)**, s.733; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.257; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.15; Kaya, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.403.

31 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.246.

amacı ile bağdaşmamaktadır³².

1.2.5. Savcılık Kurumu

İdari yargıda savcılık kurumu, diğer yargı düzenlerindeki savcılık kurumundan ve savcının davadaki rolünden farklıdır. Ceza yargılamasında savcı iddia makamı olup, medeni yargılama hukukunda ise ya “taraf”tır ya da “davaya katılan”dır (feri müdahil). İdari yargılama usulünde ise; savcı, tamamen bağımsız ve tarafsız bir şekilde, hukukun ne olduğunu söylemeye çalışmak suretiyle adil ve isabetli kararlar verilebilmesine katkıda bulunmaktadır³³.

Gözübüyük/Tan'a göre, her ne kadar Hakimler ve Savcılar Kanunu'nda “kanun sözcüsü” deyiimi kaldırılarak, yerine idari yargıda “savcı” terimi getirilmiş ve buna uygun olarak da Danıştay Kanunu ve İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda savcı terimi kullanılmış ise de, yapılan isim değişikliğine karşın, kurumun yapısında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Dolayısıyla idari yargılama yönteminin önemli bir ögesi olan savcı, dava dolayısıyla hukukun ne olduğunu söyleyen bir kimsedir³⁴.

Bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinde savcı bulunmaz. İdari yargıda savcı, Askeri Yüksek İdare Mahkemeleri'nin kaldırılması sonucunda (16.04.2017 tarihli 6771 sayılı Kanunu'nun 16. maddesi ile yapılan Anayasa değişikliği sonucunda), sadece, Danıştay'da ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakılan davalarda bulunur. Ancak; Danıştay'da ister ilk derece yargı yeri olarak, ister temyiz yolu ile incelenen davalarda, yapılan *tüm duruşmalarda* mutlaka savcı bulunur (İYUK m.18/4).

Danıştay savcıları, Danıştay Başsavcılığı örgütü içinde görev yaparlar ve Başsavcının uygun göreceği görev ayrımına göre, kendilerine havale edilen dava dosyalarını inceleyip, hukuki düşüncelerini açıklarlar. Daire ve kurullardan ayrı ve bağımsız olarak, yaptıkları çalışma ile olayı hukuki açıdan aydınlatırlar. Savcılar

32 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku, C.2 (İdari Yargılama Hukuku)**, s.733.

33 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.16.

34 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku, C.2 (İdari Yargılama Hukuku)**, s. 733.

uyuşmazlığın hangi doğrultuda çözüme bağlanması gerektiğini düşünceleri ile ortaya koyarak daire veya kurul tarafından verilecek karara yardımcı olurlar³⁵.

Kendilerine havale edilen dosyaları okuyup, hukuki tartışmasını yapan Danıştay savcıları, duruşmasız işlerde düşüncelerini yazılı olarak verirler ve duruşmalı olarak görülen davalarda ise tarafları dinledikten sonra, görüşlerini duruşma sırasında açıklarlar³⁶. Duruşmasız işlerde, savcının esas hakkındaki yazılı düşüncesi taraflara tebliğ edilir ve taraflar tebliğden itibaren on gün içinde görüşlerini yazılı olarak bildirebilirler (İYUK m.16/6). Duruşmalı işlerde ise savcı yazılı düşüncesini açıkladıktan sonra, savcının düşüncesine karşı her iki tarafa da son olarak ne diyecekleri sorularak, bu konudaki görüşleri alınır (İYUK m.18/4).

35 Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.258; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.406.

36 Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.258; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.406; Hüseyin Bilgin, "Üçüncü yargı paketinde İdari Yargıda Yargılamanın Hızlandırılmasına İlişkin Getirilen Yenilikler", **TBB Dergisi**, 2012(103), s.311.

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YARGILAMADA DURUŞMA

2.1. DURUŞMA KAVRAMI

Duruşma (murafaa), davacı ile davalının hakim karşısında hazır bulunarak sözlü beyanlarının alındığı, uyuşmazlığa ilişkin hususların tartışıldığı, tarafların veya temsilci ve vekillerinin iddia ve savunmalarını ortaya koydukları yargılama evresi, bir davanın hâkim tarafından belli yer ve zamanda tarafların da hazır bulunacağı şekilde ele alınma safhasıdır³⁷.

Celse (oturum) bir mahkemenin, meclis veya kurulun çözümlenmesi gereken sorunları görüşüp tartışmak için bir defada ve aralıksız yaptığı birleşimlerden her biridir. Hukuki olarak ise celse; mahkeme huzurunda yapılacak dava ve tahkikat muameleleri için önceden tespit edilmiş olan zamandır. Celsede yapılan tahkikat ve yargılama işine ise duruşma denir. Duruşma ve celse terimleri arasında anlam ve mahiyet bakımından farklılık olsa da uygulamada duruşma ve celse terimleri eş anlamda kullanılmaktadır³⁸.

37 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.435; Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku, C.2 (İdari Yargılama Hukuku)**, s.982; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.371; Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.336; Celal Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", **TAAD**, Cilt:2, Yıl:2, Sayı:4 , 2011, s.47; **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://www.tdk.gov.tr> (09.04.2019).

38 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.47-48, Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.336; Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 1992, s.229; Sadullah Ovacıklı, **"Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE), Ankara, 2011), s.4; **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://www.tdk.gov.tr> (09.04.2019).

Hakimler Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler (AY m.138). Bu nedenle yargılamanın temel taşı vicdani kanaattir. Vicdani kanaatin oluşum yeri ise duruşmadır. Şöyle ki; duruşma, yargı merciinin demokratik denetimine, mahkeme/hakim ile ilgililerin yargılamaya iştirakine, yargılamaya söz, jest ve mimiklerle etkin ve verimli olarak katılmalarına imkan vererek, vicdani kanaatin oluşmasını sağlar. Aynı zamanda hak arama hürriyeti ve hukuki dinlenilme hakkı, aleniyet, doğrudanlık, sözlülük gibi insan hakları ile doğrudan ilişkili ve insan haklarının temel güvenceleri arasında yer alan ilkelerin uygulanabilmesi açısından da duruşma kurumu büyük önem taşımaktadır³⁹.

Bununla birlikte, duruşma yargılamanın en önemli ve canlı kesiti olduğu için tarafların psikolojik açıdan rahatlamalarını, mahkeme huzurunda iddia, savunma ve delillerinin tartışılmasını sağlayarak dilekçelerde anlaşılmayan hususların daha iyi ve anlaşılır bir şekilde açıklanmasını, böylece tarafların adalete ve hukuka güvenmelerini sağlaması sebebiyle de önemli bir usuli kurumdur. Bu nedenle duruşma tarafların gerçek anlamda meramını anlattıkları, yargılamanın, hukukun ve adaletin görünür yüzüdür⁴⁰.

2.2. YARGILAMA USULLERİNDE DURUŞMA

2.2.1. Ceza Yargılamasında Duruşma

Ceza yargılamasında duruşma, duruşma hazırlığı devresinde belirlenen günde, madde ve yer yönünden yetkili mahkemede, mahkeme başkanı veya hakim in iddianamenin kabulü kararını okuyup duruşmayı açtığını açıklamasıyla başlayan mahkeme önünde gerçekleşen ve mahkemenin delillerle, doğrudan doğruya temas edip maddi gerçeğe ulaşmaya çalıştığı, son sözün sanığa verilip duruşmanın sona

39 Pekcanitez, Atalay, Özkes, **Medeni Usul Hukuku**, s.586; Muhammed Özkes, "Duruşma", **Medeni Usul Hukuku**, C.2, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.1340; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.49-50; Bumin Doğrusöz, "Vergi Yargısında Duruşma", **Referans Gazetesi**, 21.05.2009 <https://www.vergiburosu.com> (09.04.2019); Hilmi Şeker, "**Duruşmaya Katılma Hakkı**", 25.10.2018, <http://www.turkhukuk sitesi.com> (14.02.2019); Ovacıklı, "**Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma**", s.4-5.

40 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.27; Özkes, "Duruşma", **Medeni Usul Hukuku**, s.1340.

erdiğinin açıklanmasıyla biten en önemli devredir⁴¹.

Ceza yargılamasının özü⁴² mahiyetinde olan duruşma *maddi gerçeğin ortaya çıkarılması* bakımından büyük önem arz etmektedir. Duruşmada yapılacak olan yargılama neticesinde mahkeme, sanığın işlendiği iddia edilen suçu işleyip işlemediği hususunda bir kanaate ulaşarak bu ceza uyuşmazlığını çözer⁴³.

Duruşmanın amacı, delillerin tartışılması sonucunda, hakim/hakimlerde aynı zamanda yargılamaya katılan bireylerin haklarına zarar vermeksizin, failin iddia konusu suçu işleyip işlemediği konusunda bir kanaat oluşmasını sağlamak, bu konuda bir fikir olgunluğuna ulaştıklarında da yapılan yargılamanın sonucunda yani hüküm aşamasında maddi gerçeği bulup cezai uyuşmazlığı çözebilmektir⁴⁴.

Ceza yargılamasında kural olarak her davada duruşma yapılması zorunludur. Hakim duruşma yapmadan, dosya üzerinden karar veremez. Duruşma sırasında zabıt katibi tarafından hakimin gözetiminde tutanak tutulması da zorunludur. Duruşmada hükme katılacak hakimler ve Cumhuriyet savcısı ile zabıt katibi ve Kanun'un zorunlu müdafiliği kabul ettiği hallerde müdafinin hazır bulunması şarttır (CMK m.188/1). Kural olarak sanığın da duruşmada bulunması zorunludur. Sanık duruşmalara gelmeyip kendisini bir müdafî ile de temsil ettirebilir. Sanığın duruşmaya katılmaması halinde, mahkeme sanığın hazır bulunmasına, gerektiğinde zorla getirme kararı ya da yakalama emriyle getirilmesine de her zaman karar verebilir (CMK m.193,199).

Ceza yargılamasında duruşmalarda vasıtasızlık, sözlülük, yüzyüzelik, maddi gerçeğin araştırılması, aleniyet, duruşmanın kesintisizliği ilkeleri hakimdir.

41 Nur Centel, Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Basım, 9. Bası, İstanbul, 2012, s.622; Hakan Karakehya, “**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE), Eskişehir, 2007), s.37-38; Veli Özer Özbek, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınları, 11. Bası, Ankara, 2018, s.570.

42 Cumhuriyet Şahin, **Ceza Muhakemesi Hukuku -1-**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s.27.

43 Şahin, **Ceza Muhakemesi Hukuku -1-**, s.27; Hakan Karakehya, “**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**”, s.37, Özbek ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.570.

44 Centel, Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.622.

Ceza yargılamasında hakim vicdani kanaatini, duruşmadaki tartışma sonucunda oluşturacaktır. Bu nedenle duruşmanın vasıtasızlığı, sözlülüğü ve yüzyüzeliği esastır. *Duruşmanın vasıtasızlığı*, hüküm verecek mahkeme üyelerinin, sanık, tanık ve olayın diğer tüm delilleriyle bire bir karşı karşıya gelmelerini, onlarla arasına hiçbir araç koymadan, doğrudan temas etmelerini, *sözlülüğü*, uyuşmazlığın konusu oluşturan her şeyin duruşmada dile getirilmesi, tartışılması ve konuşulmasını, tarafların bilgisi dahilinde olan ve dosyadan da varlığı anlaşılan bir delil bulunsa dahi, duruşmada dile getirilip tartışılmadıkça, hüküm verilirken göz önüne alınmamasını, yani kural olarak dile getirilmiş ve tartışılmış hususların hükme esas alınmasını ifade eder. *Yüzyüzelik ise* sanık, iddia makamı, tanık ve katılanın bir arada olması ve birbirleri önünde iddia ve savunmalarını ileri sürmeleri, bilgi ve görgülerini anlatmalarındır⁴⁵.

Ceza yargılamasının amacı olayın nasıl gerçekleştiğini bulmaktır. Bu nedenle mahkemenin *maddi gerçeği re'sen araştırma görevi* vardır. Nitekim istisnalar dışında da ne iddia makamı ne de sanık ya da katılanın belirli bir olayı kanıtlama yükümlülüğü yoktur. *Duruşmanın kesintisizliği* ilkesi doğrultusunda, kural olarak duruşma ara vermeksizin yapılarak, aynı duruşma sonunda hüküm verilir. *Aleniyet* ilkesi gereği de mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır, alenidir. Duruşmanın düzenini bozmamak kaydıyla duruşmaları herkes izleyebilir⁴⁶.

2.2.2. Medeni Yargılamada Duruşma

Medeni yargılama usulünde duruşma, ön inceleme, tahkikat ve sözlü yargılama işlemleri için önceden belirlenmiş olan zaman diliminde, tarafların mahkeme huzurunda hazır bulundukları, tarafların meramlarını doğrudan aktarabilmelerini, dolayısıyla uyuşmazlığın daha iyi aydınlatılmasını ve vakıaların

45 Centel, Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.623-625; Nurullah Kunter, Feridun Yenisey, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Basım Yayım, 10. Bası, İstanbul, 1998, s.908-909; SOYASLAN, Doğan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2018, s.408-409; Özbek ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.570-571.

46 Centel, Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.625-627; Kunter, Yenisey, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.909-910; Soyaslan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.410; Özbek ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.570-571.

daha iyi anlaşılmasını sağlayan yargılama evresidir⁴⁷.

Medeni yargılama usulünde, kural olarak duruşma yapılması ve tarafların usulüne uygun olarak duruşmaya çağırılması zorunludur. Mahkeme tarafları usulüne uygun bir şekilde duruşmaya çağırıp duruşma yapmadan, evrak üzerinde yaptığı inceleme sonucunda karar veremez. Duruşma yapılmadan evrak üzerinde karar verilmesi istisnai olup, bu istisnai durumlar ise kanunla belirlenmiştir. Duruşmada hakim ve zabıt katibinin bulunması şarttır. Hakim ve zabıt katibi olmadan duruşma yapılamaz. Ayrıca duruşmada hakimin gözetiminde zabıt katibi tarafından tutanak tutulması da zorunlu olup, böylece ön inceleme, tahkikat ve yargılama işlemleri özellikle de sözlü yargılama işlemleri tutanak altına alınmakta ve böylece tüm bu işlemler belgelendirilmektedir. Duruşmada taraflar veya vekilleri de hazır bulunur. Tarafların duruşmaya çağırılmaları üzerine, her iki taraf da duruşmaya katılırsa, yargılama yapılır, taraflardan her ikisi duruşmaya gelmezse ya da taraflardan biri duruşmaya gelir de davaya devam etmek istemezse, bu durumda dosya işleminden kaldırılır. Duruşmaya taraflardan biri gelir de davaya devam etmek isterse yargılamaya gelmeyen tarafın yokluğunda devam edilir. Bu durumda usulüne uygun davetiye tebliğine rağmen duruşmaya gelmeyen taraf, yokluğunda yapılan işlemlere itiraz edemez⁴⁸.

Medeni yargılamaya egemen olan ilkeler; tasarruf, taleple bağıllık, taraflarca getirilme, usul ekonomisi, aleniyet ilkeleri ile adil yargılanma hakkı, hukuki dinlenilme hakkıdır⁴⁹.

Tasarruf ilkesi, tarafların davanın konusu üzerinde, davanın başlangıcı, seyri ve sona ermesi aşamalarında serbestçe tasarruf edebilmesi, karar vermede yalnız

47 Pekcanitez, Atalay, Özekes, **Medeni Usul Hukuku**, s.586; Özekes, “Duruşma”, **Medeni Usul Hukuku**, s.1340; Karşlı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.294; Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.336; Ramazan Arslan ve diğerleri, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, 4.Baskı, Ankara, 2018, s.363-364.

48 Pekcanitez, Atalay, Özekes, **Medeni Usul Hukuku**, s.586-587; Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.336-341; Karşlı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.530-539; Arslan ve diğerleri, **Medeni Usul Hukuku**, s.362-367; Özekes, “Duruşma”, **Medeni Usul Hukuku**, s.1342-1363; Varol Karaaslan, "HMK m.353/1-a Üzerine Bir İnceleme", **DÜHFD**, C: 22, S: 37, Y: 2017, s. 222.

49 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.341-350.

kendisinin söz sahibi olması, dolayısıyla tarafların dava üzerindeki iktidarındır. Buna göre hakim kendiliğinden bir davaya bakamaz, ancak dava açılırsa davaya bakabilir. Davanın devamı aşamasında da yine taraflar isterlerse davayı sonlandırma yetkisine sahiptirler. Tasarruf ilkesinin doğal sonucu olarak, hakim tarafların *talepleri ile bağlı* olup, talepten fazlaya veya talep edilenden farklı bir şeye karar veremez. *Taraflarca getirilmesi ilkesi*, dava malzemesinin taraflarca mahkemeye bildirilmesini ifade eder. Davacının dava dilekçesindeki iddiaların, davalının cevap olarak bildirdiği savunmaların dayanağı olan vakıaların, ayrıca buna dayanak olarak gösterilen delillerin toplamı dava malzemesini oluşturur. Hakim taraflarca dava dosyasına eklenen dava malzemesine göre uyuşmazlığı tespit ederek, incelemesini yapar ve gerekli hukuk kurallarının uygular. Hakim sadece taraflarca dava dosyasına eklenmiş vakıaları ve delilleri inceleyebilir. Taraflarca dava dosyasına sunulmamış hususları kendiliğinden gözetemez. Medeni yargılamada kural olarak tasarruf ilkesi ile taraflarca getirilme ilkesi uygulanır. Ancak kamu yararının gözetildiği ve kanunla belirlenmiş istisnai hallerde, bu iki ilkenin karşıtı olan re'sen harekete geçme ve re'sen araştırma ilkeleri uygulanır. Bununla birlikte dava malzemesinin ister taraflarca getirilmesi ister hakim tarafından re'sen araştırılması durumunda hakim her koşulda tarafların bildirdikleri vakıalar ile bağlıdır. Ancak bu vakıaların hukuki niteliğini ve uygulanacak hukuk kurallarını belirlemek ve yapılan yargılamanın sonucunda en uygun *hukuk kurallarını uygulamak* tamamen hakimnin görevine girer. Anayasa'nın 138/1. maddesinde de, hakimlerin Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verecekleri hüküm altına alınmıştır⁵⁰.

Adil yargılanma hakkı, AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenmiş olup, buna göre herkes kanunla kurulmuş müstakil ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir sürede hakkaniyete uygun olarak ve aleni bir şekilde dinlenilmesini istemek hakkına sahiptir. Adil yargılanma hakkının da önemli bir unsuru olarak *hukuki dinlenilme hakkı*, yargılama ile ilgili tarafların tam bilgi sahibi olmaları, bilgi sahibi olmasıyla birlikte yapılan yargılamada uyuşmazlık konusu ile ilgili her türlü

50 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.341-346; Ovacıklı, "**Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma**", s.27-32.

açıklama ve ispat hakkını tam olarak kullanabilme ve yapılan yargılama sonucunda mahkemenin tarafların iddia ve savunmalarını dikkate alarak gerekçeli olarak karar vermesini sağlar. Adil yargılanma hakkının bir diğer unsuru olan *aleniyet* ilkesi gereği mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır, alenidir. Duruşmanın düzenini bozmamak kaydıyla duruşmaları herkes izleyebilir. Taraflarca dava açılarak mahkeme önüne gelen bir uyuşmazlığın, bu aşamadan sonra kamu yararı alanına girmiş olması sebebiyle, mümkün olduğu kadar çabuk, basit ve ucuz bir şekilde görülerek adaletli bir şekilde sonuçlandırılması, *usul ekonomisi ilkesini* ifade eder. Usul ekonomisi ilkesi aynı zamanda anayasal bir ilke olup, Anayasa'nın 141/4. maddesinde: “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir.” şeklinde hüküm altına alınmıştır. Usul ekonomisi ilkesi adil yargılanma hakkı ile de paralellik göstermektedir⁵¹.

2.2.3. İdari Yargılamada Duruşma

İdari yargılama usulünde öngörülen duruşma ile hukuk ve ceza yargılamasında söz konusu olan duruşma kurumu birbirinden farklı özelliklere sahiptir. İdari yargılama usulünde yer alan davaların mahiyeti gereği esasen yazılılık ilkesi hakimdir ve kural olarak yargılama dosya/evrak üzerinden yürütülür. İdari yargılamada duruşma, yazılılık ilkesinin istisnası olarak düzenlenmiştir. İdari yargıda duruşma zorunlu değildir. Danıştay, bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinde duruşma yapılabilir ancak duruşmanın yapılabilmesi için bazı koşulların oluşması gerekir⁵².

İdari yargılama usulünde duruşmanın şartları ve usulü İYUK'un 17-19 maddelerinde düzenlenmiş, 55/4. Maddesinde ise yargılanmanın yenilenmesi aşamasında duruşmaya ilişkin özel bir hüküm konulmuştur. Duruşma sırasında

51 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.348-350; Ovacıklı, "**Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma**", s.33-53.

52 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.435 ; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.371-372; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.410; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.389; R. Cengiz Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, Alfa Yayınları, Bursa, 2004, s.143; Selçuk Hondu, “İdari Yargılama Usulünde “Duruşma” Yapılması ve Uygulamadaki Durum”, **Danıştay Dergisi**, Yıl 1995, Sayı 89, s.5.

tarafların mahkemenin düzenini bozması halinde buna karşı yapılacak işlemler hususunda ise Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. (İYUK m.31/1). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na yapılan gönderme genel nitelikte olmayıp sadece duruşma esnasında tarafların mahkemenin düzenini bozan hareketlerine karşı yapılacak işlemler konusunda atıf yapılmıştır. Dolayısıyla Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun duruşmaya ilişkin diğer hükümlerinin idari yargılama hukukunda uygulanması söz konusu olmayacaktır⁵³.

İdari yargılama usulünde, tarafların talebi üzerine duruşma yapılması zorunludur. Ancak duruşma yapılması için iptal davalarında herhangi bir koşul bulunmazken, tam yargı ve tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan davalarda, dava konusunun belli bir tutarı geçmesi gerekir. Kanun yolu aşamasında talep olsa da duruşma yapılması üst yargı yerinin takdirine bağlıdır. Davanın her aşamasında duruşma talebinde bulunulamaz. Kanun bunu belli bir aşama ile sınırlandırmıştır. İlk derece aşamasında duruşma yapıldıktan sonra, istinaf ve temyiz aşamasında da duruşma yapılabilir. Ancak bir davada bu aşamalarda duruşma sadece bir kez yapılır. Duruşma sırasında tanık dinlenmesi ve yemin teklif edilmesi mümkün değildir. Duruşmada zabıt katibi bulunmaz ve tutanak da tutulmaz. Duruşma yapıldıktan sonra en geç on beş gün içinde karar verilir⁵⁴.

İdari yargılama usulüne özgü bazı hükümler dolayısıyla uygulamada çoğunlukla tarafların duruşmada dilekçelerini özetlemeleri hatta sadece dilekçelerini tekrar ettiklerini söylemekle yetinmeleri sebebiyle; *doktrinde genel olarak hakim olan görüş*, idari yargılama hukukunda duruşma kurumunun davanın taraflarının psikolojik olarak tatmin edilmesi dışında bir amaç taşımadığı, dolayısıyla medeni ve ceza yargılama usulleri ile karşılaştırıldığında önemli ve etkili bir işleve sahip olmadığı yönündedir⁵⁵.

53 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.435; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.410; Mehmet Şimşek, “İdari Yargıda İtiraz ve İstinaf Kanun Yollarının Karşılaştırılması”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.7, Y.2016, s.966.

54 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.410-414.

55 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.28; Celal Karavelioğlu, **Açıklama**

2.3. ADİL YARGILANMA HAKKI BAKIMINDAN DURUŞMA

2.3.1. Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, usulüne uygun bir şekilde onaylanarak Türk hukukunun bir parçası haline gelen dolayısıyla iç hukukta da doğrudan uygulanan AİHS'nin adil yargılanma hakkı başlıklı 6. maddesinde düzenlenmiş olup ayrıca bu madde ile paralel olarak Anayasa'nın 36. maddesinde de hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla adil yargılanma hakkı en üst hukuk metinleri tarafından güvence altına alınmış, çok önemli bir insan hakları kurumudur. Adil yargılanma hakkı, yargılamaya ilişkin usul ilkelerini belirleyerek, nesnel bir yargılama sonucunda adil bir karara varmayı güvence altına alan, içeriğinde hukukun üstünlüğü ilkesini de barındıran, aynı zamanda hukuk devletinin de ana unsurunu oluşturan bir haktır. AİHS uygulamasında, adil yargılanma hakkı bakımından, ilk derece mahkemeleri tarafından verilen kararların adil olması istisnai olarak dolaylı bir şekilde incelense de asıl denetlenen verilen karardan ziyade yargılama sürecidir. Yargılama aşamasında adil bir şekilde karar verilebilmesi için gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığı denetlenir. Adil yargılanma hakkının içerdiği güvenceler, ilk derece mahkemesi ile birlikte istinaf ve temyiz aşamalarını da kapsayan bütün yargılama süreci için geçerlidir⁵⁶.

Adil yargılanma hakkına ilişkin genel kuralların yer aldığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında açıkça sayılan hak ve ilkeler; yargılamanın *kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde, makul sürede, açık/aleni bir şekilde ve hakkaniyete uygun olarak yapılmasıdır*. Uygulamada bu hak ve ilkelerin yorumlanmasıyla birlikte madde metninde açıkça belirtilmese de, başka bazı hak ve ilkeler de 6. maddenin 1. fıkrası kapsamında değerlendirilerek zımni unsurlar olarak kabul edilmiştir. *Dava hakkı, silahların eşitliği, çelişmeli*

ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu, C.II, 6.B., Ankara 2006, s.1188; Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, s.410, 414; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.49-50.

⁵⁶ Feyyaz Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde "Adil Yargılama", *AÜSBF Dergisi*, C.49, S.1, Y.1994, s.200; Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı (Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi -4)*, Avrupa Konseyi, Ankara, 2018, s.1-2.

yargılama, gerekçeli karar, susma ve kendini suçlamama hakkı, duruşmada hazır bulunma ve etkili katılım hakları bu hak ve ilkeler arasındadır⁵⁷.

6. maddenin 2. fıkrasında *masumiyet karinesi*, 3. fıkrasında ise *suç şüphesi altındaki kişilerin hakları* yer almaktadır. Buna göre suç şüphesi altındaki kişiler, hakkındaki suçlamanın niteliği ve sebebi hakkında haberdar edilmek, savunma yapması için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak, bizzat savunma ve müdafî yardımından faydalanmak, iddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının eşit koşullarda dinlenmesini talep etmek ve ücretsiz tercümandan yararlanmak haklarına sahiptirler. 6. maddenin 3. fıkrasındaki suç şüphesi altındaki kişilere tanınmış haklar olmakla birlikte, medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili yargılamalar da uygulanmaktadır⁵⁸.

Dava hakkı, kişilerin mahkemeye başvurabilmesine bir başka deyişle hak aramasına imkan tanınmasını, *yasayla kurulmuş mahkeme*, suçtan önce yasayla kurulu olağan/doğal mahkemeyi, mahkemenin *bağımsız olması* başka bir kişi, kurum veya organdan emir almamasını, baskısı altında kalmamasını, özgür olmasını, *tarafsız olması* yargılama yapılırken hakimnin taraf tutmamasını, tüm taraflara karşı nesnel olmasını ifade eder⁵⁹.

Yargılamanın *makul sürede bitirilmesi*, gecikmiş adaletin adaletsizlik olduğu gerçeği dolayısıyla, yargılamanın sürüncemede bırakılmadan sonuçlandırılmasını, kişilerin davanın nasıl sonuçlanacağı endişesini uzun bir süre boyunca yaşamamalarını amaçlamaktadır. *Açıklık/alenilik ilkesi*, davanın, tarafların huzurunda yapılacak duruşma ile açık bir şekilde görülmesini emretmektedir.

57 Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.200; Aliefendioğlu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açidan Adil Yargılanma Hakkı”, s.360; Sibel İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 3; Kafes, “İdari Yargılama Usulünde Duruşma”, s.135.

58 Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.200; Sibel İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 3; Kafes, “İdari Yargılama Usulünde Duruşma”, s.135.

59 Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.207-222; Aliefendioğlu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açidan Adil Yargılanma Hakkı”, s.360-264; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 115-160; Kafes, “İdari Yargılama Usulünde Duruşma”, s.136.

Hakkaniyete uygun (adil) olarak (yargılanma), ibaresi AİHS'in 6. maddesinin özünü oluşturmaktadır. Uygulamada bu ilkedен hareketle adil yargılanma hakkının zımni ilkeleri benimsenmiştir. Buna göre *silahların eşitliği*, öncelikle taraflar arasında hak ve yükümlülükler arasında tam bir eşitliğin sağlanması ve bu durumun yargılamanın bütün aşamalarında devamı yoluyla hakkaniyetin sağlanmasını, *çelişmeli yargılama*, tarafların dava sırasında mahkemenin kararını etkileme maksadıyla sunulan delillerin tümü hakkında bilgi sahibi olmasını ve bu deliller hakkında yorum yapmasını, *gerekçeli karar*, mahkemelerin verdiği kararların gerekçelendirmelerini, *duruşmada hazır bulunma ve etkili katılım hakkı* da hakkaniyete uygun yargılamanın bir parçası kabul edilerek, kişilerin özellikle sanığın duruşmalarda hazır bulunmasını, delil göstermesini, aleyhine olarak ileri sürülen kanıtlara karşı koymasını, dolayısıyla davaya aktif olarak katılmasını, *susma ve kendini suçlamama hakkı*, kişinin kendi

aleyhine olarak beyanda bulunmaması ve aleyhine olacak belgeleri vermemesi hakkını ifade eder⁶⁰.

Masumiyet karinesi, ceza davalarında, bir suçlamanın varlığı halinde, bu iddiayı kanıtlama yükünün iddia eden tarafa ait olduğu, iddia yeterli derecede kanıtlanamadığı takdirde ise sanığın şüpheden yararlanarak, suçsuz sayılacağını emretmektedir. Masumiyet karinesi ile 6. maddenin 3. fıkrasında yer alan ve yukarıda belirtilen haklar suç şüphesi altındaki sanığın asgari hakları olup, aynı zamanda 1. fıkrada belirtilen hak ve ilkeler de göz önüne alınarak karar verilmektedir⁶¹.

60 İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s.115-160; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma",

s.136; Mehmet Kayhan, "İdari Yargıda Gerekçesiz Kararlar, Silahların Eşitliği İlkesi ve Adil Yargılanma Hakkı", **TBB Dergisi**, Sayı 65, Y.2006, s. 135; Serdar Talas, "Ceza Muhakemesi Hukuku'nda Başsavcılığın İtirazı", **İÜHFİM**, C.70, S.1, 2012, s. 157.

61 Gölcüklü, "Adil Yargılama", s.207-222; Aliefendioğlu, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı", s.360-264; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 115-

AIHS'nin 6. maddesi, adil yargılanma hakkının uygulanma alanını, medeni hak ve yükümlülükler ile cezai alanda yöneltilen suçlamalar ile sınırlı tutmuştur. Bu durumda cezai ve medeni uyuşmazlıklar⁶² dışındaki idari davalar, disiplin hukuku ya da Anayasa'ya aykırılık iddiaları gibi hususlar kural olarak kapsam dışında kalmaktadır. Ancak AİHM, “medeni hak” deyimini uygulamada geniş şekilde yorumlayarak, bir hak ve yükümlülüğün medeni olup olmadığını belirlerken, uyuşmazlığın kişiler arasında ya da birey ile devlet arasında olmasını tek başına dikkate almamaktadır. Bu hak ve yükümlülüğün, kamu hukukundan ziyade özel hukuk yönünün baskın olduğunu saptadığında, artık bu hak ve yükümlülüğün medeni bir hak ve yükümlülük olduğuna karar vermektedir. Böylece kamu hukukundan doğan pek çok uyuşmazlık, medeni haklara ilişkin uyuşmazlık kabul edilerek bu madde kapsamına konulmuştur⁶³. Nitekim devletin egemenlik hakkını kullandığı bir durumda dahi bireye ait medeni bir hak veya yükümlülüğün etkilenmesi söz konusu ise AIHS'nin 6. maddesi uygulanacaktır⁶⁴. Yine mülkiyet hakkı alanında sonuç doğuran idari tasarruflar⁶⁵, reşit olmayan çocukların korunması amacıyla anne babadan ayrılarak alınan çeşitli önlemler⁶⁶, idarenin kusurundan doğan zararın tazmini⁶⁷, bir meslek, sanat veya başka bir iktisadi faaliyetin yürütülmesi ile ilgili

160; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.136; Mehmet Kayhan, "İdari Yargıda Gereksiz Kararlar, Silahların Eşitliği İlkesi ve Adil Yargılanma Hakkı", **TBB Dergisi**, Sayı 65, Y.2006, s. 135; Serdar Talas, "Ceza Muhakemesi Hukuku'nda Başsavcılığın İtirazı", **İÜHF**, C.70, S.1, 2012, s. 157; Akif Yıldırım, "İdari Para Cezalarına İlişkin Yargılamalarda Duruşmalı Yargılanma Hakkı", **THD**, C.9, S.93, Mayıs 2014, s.176-179, <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019).

62 Ticaret, aile ve iş hukuku, haksız fiilden kaynaklanan tazminat talepleri gibi sözleşme hukuku ve medeni hukukun diğer dallarından kaynaklanan tüm uyuşmazlıkları bu kapsamdadır; Kerem Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanma Alanı", **AÜSBF Dergisi**, C.53, S.1-4, Y.1998, s.5.

63 Gölcüklü, "Adil Yargılama", s. 200; Yılmaz Aliefendioğlu, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açısından Adil Yargılanma Hakkı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.10, Y.1993, s.361; Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanma Alanı", s.14; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.135.

64 König kararı, 28.6.1978; Feldbrugge kararı, 29.5.1986; Benthem kararı, 23.10.1985; Baraona kararı, 8.7.1987; Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanma Alanı", s.14.

65 Winterwerp/Hollanda kararı, 24.10.1970; Gillow/İngiltere kararı, 27.11.1986, Gölcüklü, "Adil Yargılama", s.204.

66 R./İngiltere kararı, 8.7.1987; Olsson/İsveç kararı, 27.3.1988, Gölcüklü, "Adil Yargılama", s.204.

67 Editions Periscope/Fransa kararı, 26.3.1992 ; X./Fransa kararı, 30.3.1992, Gölcüklü, "Adil Yargılama", s.204.

idari kararlara ilişkin uyuřmazlıklar⁶⁸ medeni hak ve yükümlölükler arasında sayılmıştır.

AIHM'in içtihatlarıyla medeni hak ve yükümlölüklerin kapsamını epey genişletmiş olsa da, "kamusal" niteliği ağır basan bazı tasarruflara dayanan uyuşmazlıkların, medeni hak ve yükümlölükler kapsamında sayılamayacağını, bu nedenle, bu tür uyuşmazlıklarda AIHS'nin 6. maddesinin uygulanması olanağının bulunmadığına karar verilmiştir. Siyasi haklar, vergilendirmeden kaynaklanan uyuřmazlıklar⁶⁹, devlet memurluğuna kabul ve memurluk rejimine ilişkin düzenlemeler⁷⁰, aile hayatına saygıyı ihlal etmemesi kaydı ile bir yabancınn ülkeye kabulü veya yurtdışı edilmesine ilişkin kararlar ve kamu fonlarından yapılan bir kısım ödemeler ile ilgili uyuşmazlıklarda AIHS'nin 6. maddesi uygulanmaz⁷¹.

AIHS'nin 6. maddesi kapsamında adil yargılanma koşullarının uygulanacağı bir diğer alan, cezai alanda yöneltilen suçlamalar yani kişi aleyhine suç isnadıdır. Her ne kadar, madde metninden bu hakkın sadece ceza alanına giren suçlamalara yönelik güvence sağladığı dolayısıyla idari cezaları kapsam dışında tutulduğu düşünölse de medeni hak ve yükümlölüklerde olduğu gibi uygulamada suç isnadı kavramı da geniş şekilde yorumlanmıştır. Nitekim suç isnadı bakımından yapılan belirlemede, suçlamanın varlığı konusunda önemli olan husus suçlamanın şekli, zamanı ya da suçlayan makamın vasfı olmayıp, isnadın içeriği yani konusudur. Dolayısıyla suçlamanın "özüne ilişkin" bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu değerlendirme yapılırken de bir fiilin, iç hukuktaki düzenlenişi, suçun niteliği ve öngörölün cezanın niteliği ve ağırlığı göz önünde tutularak suç isnadı olup olmadığı belirlenmektedir. Bu sayede vergi cezaları veya bir başka parasal yükümlölüğün yerine getirilmemesi nedeniyle verilen para cezası, meslekten çıkarma sonucunu

68 König/Federal Almanya kararı, 28.6.1978, Gölcüklü, "Adil Yargılama", s.204.

69 Vergi cezaları gibi mali nitelikteki suçlar, "suç isnadı" niteliğinde sayılarak , 6. madde kapsamında ele alınmaktadır.

70 Meslekten çıkarma sonucunu doğuran disiplin cezaları da "suç isnadı" niteliğinde sayılarak , 6. madde kapsamında ele alınmaktadır.

71 Gölcüklü, "Adil Yargılama", s.205; Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanma Alanı", s.18; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.136.

doğuran disiplin cezaları da suç isnadı çerçevesinde değerlendirilerek, adil yargılanma hakkı bakımından denetlenebilmektedir⁷².

2.3.2. Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Duruşma

AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında, kişilerin kendilerine yöneltilen suçlamaların kamuya açık olarak (aleni olarak) görülmesini isteme hakkına sahip oldukları hüküm altına alınmış, dolayısıyla aleni (kamuya açık) ve (açıkça belirtilmese de 6/1. maddenin temel ilkeleri arasında yer alan) duruşmalı yargılama yükümlülüğü getirilmiştir. Adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olan alenilik ilkesi ile hem kamu denetiminden uzak gizli bir yargılama ile oluşabilecek keyfilğin önlenmesi hem de şeffaf bir yargılama sonucunda verilecek kararlar ile adil yargılanmaya ve mahkemeye duyulan güvenin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu ilke sayesinde mahkeme kararlarının meşruiyeti ile hakim bağımsızlığı sağlanmakta ve bu şekilde halkın yargı kararlarına saygısı artmaktadır⁷³.

Alenilik diğer bir deyişle açık duruşma ilkesi, hem cezai davalarda hem de medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili davalarda uygulanmaktadır. Ancak açık duruşmanın kapsam ve uygulama şekli sözleşmeye taraf devletlerin mevzuatlarındaki çeşitlilik sebebiyle farklılık arz etmektedir. Bu nedenle AİHM, aleniyet ilkesinin şekli yönünden ziyade somut uygulama da göz önünde tutulmak koşuluyla “açık duruşma” ilkesi ile ulaşılmak istenen amacın gerçekleşmesini aramaktadır. Cezai davalarda, sanığın ilk derece yargı yerinde yargılanması sırasında duruşma yapılması ve duruşmada hazır bulunması hakkı, AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında yer

72 Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.205-206; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 8-10; Altıparmak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanma Alanı”, s.22-23;

73 Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.205-206; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 8-10; David Harris, Michael O'Boyle, Colin Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan, Avrupa Konseyi, 2013, s. 274; A.Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, 9. Bası, Ankara, 2011, s.288; Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı (Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler)**, Beta Yayınevi, 3.Bası, İstanbul, 2008, s.343; M. Serhat Kaşıkara, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s.178; Kayhan, “İdari Yargıda Gereksiz Kararlar, Silahların Eşitliği İlkesi ve Adil Yargılanma Hakkı”, s.138.

verilen hakkaniyete uygun yargılama deyiminden ve 3. fıkrasının c, d ve e bentlerindeki sanığa tanınan haklar dolayısıyla açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim ilk derece yargı yerinde duruşma ve duruşmaya katılma hakkı, sözleşmeye taraf ülkelerin hukuklarında da tanınmıştır. Fakat kural olarak medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davalar bakımından da duruşma yapılması gerekse de, bilhassa idare hukuku alanına giren davalarda duruşma yapılmadan karar verilmesi söz konusu olabilmektedir⁷⁴.

Medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davalarda, istisnai bazı koşullar dışında, davaya hukuki ve maddi yönden karar veren ilk ve tek derece mahkemesi ise veyahut ilk derece mahkemesinin kararına karşı hem hukukilik hem de maddi yönden inceleme yetkisine sahip, duruşma yapacak bir üst yargı yeri yoksa duruşma yapılması gerekir⁷⁵.

Duruşmalı yargılama yükümlülüğü mutlak olmayıp, dava konusu uyuşmazlığın niteliği dikkate alınarak istisnai hallerde kısıtlanabilmektedir. Medeni hak ve yükümlülükler bakımından, davaların konusunun “oldukça teknik” veya sadece hukuki sorunlarla ilgili ve bilhassa karmaşık olmayan davalar olması halinde, duruşma yapılmamasının, AİHS'nin 6. maddesine aykırı olmayacağı belirlenmiştir. Bu koşullara sahip davalarda, AİHM, etkinlik ve makul sürede davayı sonuçlandırma yükümlülüğü ile usul ekonomisi ilkeleri doğrultusunda davanın esası hakkında yazılı usul uygulanarak karar verilmesini kabul etmiştir. Ancak bu tür davalarda kendiliğinden duruşma yapılmasa bile tarafların duruşma yapılmasını talep etme haklarının olması ve talep üzerine duruşma yapılması gerektiği kabul edilmiştir. Duruşma talebinin reddi halinde, reddin gerekçesi belirtilmelidir⁷⁶.

74 Gözübüyük, Gölcüklü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s.288; Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.217; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 242; Harris, O'Boyle, Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Bingöllü Kılıcı, Karan, s. 278; Akif, “İdari Para Cezalarına İlişkin Yargılamalarda Duruşmalı Yargılanma Hakkı”, <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019).

75 İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 243; Harris, O'Boyle, Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Bingöllü Kılıcı, Karan, s. 277;

76 İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 243; Harris, O'Boyle, Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları**

Cezai davalar bakımından duruşma yapılmasının adil yargılanma hakkı bakımından büyük önem taşıdığı kabul edilse de, bazı ceza davalarında duruşma yapılmaması kabul edilmektedir. AİHM, Jussila⁷⁷ davasında genel olarak “önemli bir isnat” taşımayan davalar ile “ceza hukukunun çekirdeğini oluşturan” davalar bakımından ikili bir ayırım yapılmış, idari para cezaları katı bir uygulama gerektirmediğinden duruşma yapılmasının şart olmadığı ve duruşmasız yargılamaların da yapılabileceğine hükmetmiştir. AİHS'nin 6. maddesinin kapsamına girmekle beraber, “geleneksel ceza hukuku kategorilerinden” birine ait olmayan idari, gümrük, rekabet ile ilgili veya diğer finansal suçların yargılanmasında duruşmasız yargılamaların da yapılabileceğini karara bağlamıştır. Ancak AİHM Pakozdi⁷⁸ davasında daha önceki içtihadından farklı bir karar vererek yine vergi cezasına ilişkin yapılan bir yargılamada duruşma yapılmamasının adil yargılanma hakkının ihlali olduğuna hükmetmiş ve kanıtların inandırıcılığı ve güvenilirliği belirleyici olduğunda duruşma yapılmasının genellikle uygun olacağına hükmetmiştir⁷⁹.

AİHS'nin 6. maddesi hükümleri yargılamanın tüm aşamaları için geçerli olsa da özellikle ilk derece mahkemesi aşamasında daha titizlikle incelenirken, istinaf ve temyiz aşamalarında madde hükümleri, daha esnek ve yumuşatılarak uygulanmaktadır. Nitekim istinaf ve temyiz aşamasında açık duruşma koşulu ilk derece mahkemesi kararına karşı yapılan itirazın konusu, önemi, yargılama işleminin bütünü göz önünde tutularak ele alınır. İlk derece mahkemesinde duruşma yapılmışsa, kanun yolları aşamasında sadece hukukilik denetimi yapılıyorsa ya da geçerli bir istinaf ya da temyiz nedeni belirtilmemişse açık duruşmaya gerek

Sözleşmesi Hukuku, (Çev.) Bingöllü Kılıcı, Karan, s. 277; Sibel İncoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s.346.

77 Jussila/Finlandiya kararı, 2006, Harris, O'Boyle, Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Bingöllü Kılıcı, Karan, s. 278.

78 Pakozdi/Macaristan Kararı, 2014, Ayşe Nil Tosun, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarından Pakozdi Davası: İdari Vergi Cezası Davalarında Duruşmasız Yargılama", **Hacettepe HFD** , 7(2) 2017, s.88.

79 Harris, O'Boyle, Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Bingöllü Kılıcı, Karan, s. 278; Tosun, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarından Pakozdi Davası: İdari Vergi Cezası Davalarında Duruşmasız Yargılama", s.92-94.

görülmemektedir. Ancak kanun yolu aşamasında, uyuşmazlık konusu olay, hem hukukilik hem de maddi yönden incelenmekte ise bir diğer deyişle tüm yönleriyle tekrar ele alınmakta ise dava konusunun niteliğine göre duruşma yapılması gerekebilir⁸⁰.

Aleni yargılanma hakkı, aynı zamanda duruşmaların kamuya açık olmasını başka bir deyişle yargılama işlemlerinde bulunması zorunlu olanlar dışındaki kişilerin de duruşmada bulunabilmesini ve bu işlemleri izleyebilmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla ister ceza davalarında ister diğer davalarda duruşmalar kamuya ve basına açık yapılmak zorundadır. Özellikle mahkemelere ve adalete olan güveni artırması, yargının etkinliğini sağlaması sebebiyle adil yargılanma hakkının güvencesi niteliğinde olan aleni yargılanma hakkının amacı kamu ile basın duruşmalarda hazır bulunmalarını değil; bulunmalarının engellenmemesini sağlamaktır. Ancak aleni yargılanma hakkı mutlak değildir ve AİHS'in 6/1. maddesinin son cümlesinde bu hakkın hangi koşullarda sınırlandırabileceği belirtilmektedir⁸¹. Buna göre *“demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir”*.

Duruşmada hazır bulunma ve etkili katılım hakkı, hakkaniyete uygun yargılamanın unsurlarından biri kabul edilerek hem cezai hem de medeni davalarda kabul edilmiştir. Cezai davalarda hakkında suç isnadı bulunan herkes, kendi davasının duruşmasında hazır bulunarak yargılamayı izleme, aleyhine olan iddiaları

80 Gözübüyük, Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.288; Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.205; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 243; Harris, O'Boyle, Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Bingöllü Kılıcı, Karan, s. 277; Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s.347.

81 Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s.353; Kaşıkara, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye**, s.181.

dinleme ve bu iddialara karşı savunma yapabilme, dolayısıyla yargılamanın bütününe aktif bir şekilde katılma hakkına sahiptir. Medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davalarda da çelişmeli yargılama ilkesi kabul edildiğinden, taraflar duruşmada hazır bulunma ve duruşmaya aktif katılım gösterme hakkına sahiptirler. Duruşmada hazır bulunma hakkı, ceza davalarında genel bir ilke olarak kabul edilmekte ise de, medeni davalarda duruşma sırasında davanın tarafının bir avukat tarafından temsil edilmesi yeterli olabilmektedir. Ancak tarafların veya taraflardan birinin yaşama biçimi ya da kişisel davranışları mahkemenin kararının oluşmasında etkili olacaksa, o vakit duruşmada hazır bulunması gereklidir. Aynı şekilde tanıkların dinlenmesi sırasında da tarafların duruşmada hazır bulunması gerekebilir. Bu nedenle davanın taraflarına kendileri açıkça feragat etmedikleri müddetçe, duruşmada hazır bulunma imkanı da tanınmalıdır⁸²

Adil yargılanma hakkının zımni unsuru olarak kabul edilen silahların eşitliği ilkesinin ve savunma hakkının temel unsuru tanık dinletme ve sorgulama hakkıdır. Dolayısıyla AİHM tarafından, tarafların hem cezai davalarda hem de medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davalarda tanıkların dinlenmesinde hak eşitliğine sahip oldukları kabul edilmiştir. Cezai davalarda tanıkların dinlenmesinde hak eşitliği ilkesi AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının d bendinde açıkça sayılmıştır. Buna göre sanık, hem aleyhine beyanda bulunan tanıkları aleni duruşmada çapraz sorgulama hem de kendi tanıklarının da iddia tanıkları ile eşit koşullarda dinlenilmesi hakkına sahiptir. Medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin yargılamalarda ise her ne kadar cezai davalarda olduğu gibi özel bir düzenleme bulunmasa da, silahların eşitliği ilkesi doğrultusunda davanın taraflarının tanık dinletmek konusunda eşit imkanlara sahip oldukları ve tarafların tanıkları arasında farklı muamele yapılmaması gerektiği kabul edilmiştir. Teknik, usûle ilişkin bazı iç hukuk kuralları nedeniyle davanın

82 İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 243; Harris, O'Boyle, Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Bingöllü Kılıcı, Karan, s. 277; Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s.347; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.138; Kaşıkara, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye**, s.160-161; Şeker, "**Duruşmaya Katılma Hakkı**", 25.10.2018, <http://www.turkhukusitesi.com> (14.02.2019).

taraflarından biri kendi adına bazı tanıkları dinletemediğinden, davanın diğer tarafı karşısında nitelikli bir dezavantaj oluşuyorsa ya da tanığın dinlenmemesi yargılamanın sonucuna etki edecek nitelikte ise silahların eşitliği ilkesi bakımından ihlal oluşur. Ancak silahların eşitliği ilkesi yönünden ihlal olup olmadığı incelenirken, somut olayda şikayet edilen eşitsizliğin fiilen ve gerçekten adaletsiz bir yargılamaya neden olup olmadığına bakılmaktadır. Dolayısıyla bir tarafın tanığı dinlenmemiş ancak başka delillere dayanılarak karar verilmiş ise ya da yargılamanın sonucunu değiştirmeyecekse bu durumda silahların eşitliği ilkesine aykırılık da söz konusu olmayacaktır⁸³

2.4. DURUŞMA TALEP EDİLEBİLECEK DAVALAR

2.4.1. Genel olarak

İdari Yargılama Usul Kanunu'nun 17/1. maddesinde, duruşma yapılması talep edilebilecek davalar sayılmıştır. Buna göre:

Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinde açılan,

- Her türlü iptal davaları,
- Yirmibeşbin Türk Lirasını aşan tam yargı davaları⁸⁴ (2019 yılı itibarıyla 44.000,00 TL) ile
- Tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı yirmibeşbin Türk Lirasını aşan vergi davalarında⁸⁵ (2019 yılı itibarıyla 44.000,00 TL) taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılır.

⁸³ Gözübüyük, Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.306; Gölcüklü, “Adil Yargılama”, s.219; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 120; Kaşıkara, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye**, s.158; Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s.223-226.

⁸⁴ Söz konusu parasal tutarlar her yıl Vergi Usul Kanununun yeniden değerlendirme hükümlerine (m. mükerrer 298/B) göre artırılarak uygulanmaktadır. 2019 yılı için bu miktar, 44.000 TL olarak uygulanmaktadır.

⁸⁵ Söz konusu parasal tutarlar her yıl Vergi Usul Kanununun yeniden değerlendirme hükümlerine (m. mükerrer 298/B) göre artırılarak uygulanmaktadır. 2019 yılı için bu miktar, 44.000 TL olarak uygulanmaktadır.

Bu durumda yine aynı Kanun maddesinden "zımnen" ortaya çıkan sonuç ise, konusu Yirmibeşbin Türk Lirasını aşmayan tam yargı davaları ile tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı yirmibeşbin Türk Lirasının altında kalan vergi davalarında ise tarafların talebi üzerine duruşma yapılması zorunlu tutulmamıştır. Bu davalar aynı zamanda tek hakim sınırında kalan parasal haklara ilişkin davalar olup, bu davaların nispeten daha az önemli görülen davalar olarak görülmesi ve duruşma yapılmasının emek ve masraf kaybına yol açması sebebiyle, talep halinde duruşma yapılması zorunlu tutulmamış, hakimnin takdirine bırakılmıştır⁸⁶.

İdarî yargılamada duruşma, idarî dava biçiminde olan yargısal işlerde ve işin esası hakkında yapılabilir. Nitekim yargılama sürecine dâhil olan ancak işin esasına girmeyen, hâkimin reddi ve yürütmenin durdurulması talepleri ile bunlara karşı yapılan itirazlarda duruşma yapılamaz. Yine sadece idarî yargılama halinde duruşma söz konusu olduğundan memur yargılaması ile ilgili işlerde ve Danıştay idarî dairelerinde görülen işlerde duruşma yapılmaz⁸⁷. Ayrıca İYUK'un Ek 2. Maddesi gereğince, *belediye ve il özel idarelerinin seçilmiş organlarının organlık sıfatlarını kaybetmelerine ilişkin olarak Danıştay'a gönderilen dosyaların süratle incelenmesi ve kararların dosya üzerinden verilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, bu tür davalarda dava konusu yönünden duruşma yapılmasına mani bir kısıtlama söz konusu olabilmektedir* ⁸⁸.

2.4.2. İptal Davaları

İptal davaları, tamamen idari yargıya özgü davalar olup, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 2. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre, iptal davaları, idarî işlemin yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka

86 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.411; Hondu, "Duruşma", s.5; KÖKSAL, Mustafa, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", **THD**, C.4, S.38, Ekim 2009, s.150, <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

87 A. Şeref Gözübüyük, Güven Dinçer, **İdari Yargılama Usulü (Kanun -Açıklama- İçtihat)**, Turhan Kitabevi, 1. Bası, Ankara, 1996, s.392; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.53.

88 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.53.

aykırı olduğundan dolayı bu hukuka aykırı işlemin iptalinin talep edildiği ve menfaatleri ihlâl edilen herkes tarafından açılabilen davalardır.

İptal davaları, idarenin hukuka aykırı işlemlerinin iptaline karar verilerek hukuka bağlı kalmasını sağlayan, idari yargıya özgü bir davadır. İptal davaları yoluyla idarenin kamu gücüne dayanarak tek yanlı iradesiyle tesis ettiği işlemlerin hukuka uygunluğu denetlenmekte olduğundan, bu davalar hukukun üstünlüğünün⁸⁹ ve hukuk devleti ilkesinin teminatını oluşturmaktadır. İptal davaları aynı zamanda objektif⁹⁰ nitelikte davalar olup, tarafların subjektif durumları değil, dava konusu idari işlemin hukuka aykırı olup olmadığı incelenmekte ve idari işlemin iptali halinde de bu karardan sadece davacı değil aynı zamanda kararla ilgisi bulunan herkes etkilenebilmektedir. İptal davalarının konusu sadece idari işlemler olup, idari işlemin bireysel veya düzenleyici işlem olması bakımından bir önemi yoktur ancak dava konusu edilen idari işlemin kesin ve icrai nitelikte olması şarttır. Dava konusu idari işlemin yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden hukuka uygunluğu denetlenir. İptal davasının amacı anayasal düzeni korumak olduğundan, dava açma hakkı geniş tutulmuş, iptal davası açmak için, tam yargı davalarında olduğu gibi hak ihlali şartı aranmamış, menfaat ihlali yeterli görülmüştür. İdari sözleşmeler ve idari eylemler iptal davasının konusu olamazlar. İptal davasında sadece idari işlemin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle iptali talep edilir. Ancak iptal dışında bu işlem nedeniyle uğranılan zararın tazmini talep edilemez⁹¹.

İptal davalarında duruşma yapılabilmesi için herhangi bir sınırlandırma yapılmamış olup, her türlü iptal davalarında tarafların talebi halinde duruşma yapılması zorunludur. Duruşma yapılması yönünden iptal davasının idare veya vergi

89 "İptal davaları ile idari işlemlerin hukuka uygun olup olmadığının tespiti, hukukun üstünlüğünün ve dolayısıyla idarenin hukuka bağlılığının sağlanması amaçlandığına göre bu davalarda menfaat ilişkisinin dar yorumlanmaması gerekmektedir", Danıştay 6.D., T.13.5.1991, E.88/2264, K.91/1101, Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 432.

90 "...kamu yararını yakından ilgilendiren konularda açılan iptal davaları, objektif ve somut nitelikte olup; bütünüyle kamu yararını amaçlamaktadır", **DİDDK**, T. 21.10.2004, E. 2004/861, K. 2004/745, Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.705.

91 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.192-193, Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.432-433; Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", s.703-705.

mahkemesinde ya da ilk derece mahkemesi sıfatıyla Danıştay'da görülmesinin bir önemi yoktur⁹².

2.4.3. Tam Yargı Davaları

Tam yargı davaları, idarenin işlem ve eylemleri nedeniyle kişisel hakları ihlal edilen kişiler tarafından açılan davalardır. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda ise “idari eylem ve işlemlerden dolayı kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar tarafından açılan” davalar olarak tanımlanmıştır (İYUK m.2/1-b).

Tam yargı davası, geniş kapsamlı olup, tam yargı davalarının konusunu idari işlemlerden, eylemlerden ve sözleşmelerden doğan hak ihlali ile ilgili davalar oluşturur. Tam yargı davaları, idari yargı sistemimizde devletin mali sorumluluğu ilkesinin en önemli aracı durumundadır. Bu nedenle ağırlıklı olarak “tazminat davası” görünümündedir. Bir kişinin diğerinin hakkını ihlal etmesinden doğan davalarda olduğu gibi, tam yargı davalarında da idari yargı mercii, ihlal edilen hakkın tazmin ve telafisine karar verir⁹³.

Tam yargı davalarında duruşma yapılabilmesi için parasal bir sınırlandırma söz konusu olup, buna göre, ilk derece mahkemelerinde dava konusu talep edilen tazminat miktarı, kanunda belirtilen miktarın üzerinde ise, tarafların talebi halinde duruşma yapılması gerekir. Söz konusu miktar kanunda yirmi beş bin Türk Lirası olarak belirtilmişse de, her yıl yeniden değerlendirilme oranında artırılmaktadır. 2019 yılı için bu sınır 44.000,00 TL'dir⁹⁴.

Bazı durumlarda iptal ve tam yargı davalarının birlikte açılması mümkündür. Bu durum, özellikle bir idari işlemin bir kimsenin hakkını ihlal etmesi durumunda

92 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.411, Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s. 574; A. Şeref Gözübüyük, Güven Dinçer, **İdari Yargılama Usulü (Kanun -Açıklama-İçtihat)**, Turhan Kitabevi, 1. Bası, Ankara, 1996, s.393; Hondu, “Duruşma”, s.5; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma”, s.53.

93 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku, C.2** , s.615; Kayar, **İdari Yargı/Kuruluş ve İşleyiş**, s. 310.

94 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.133, 436; Gamze Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma”, **İÜHFİM**, C. 66, S.2, 2008, s.21-22; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma”, s.52-53.

söz konusu olur. Böyle bir durumda, hakkı ihlal edilen kişi aynı davada hem idari işlemin iptalini hem de uğradığı haksızlığın giderilmesini isteyebilir, dolayısıyla bir parasal tutarın ödenmesini de talep edebilir. İşte, iptal davası ile tam yargı davasının birlikte açıldığı durumlarda, duruşma talep edilmesi halinde, parasal tutar dikkate alınmaz, davanın iptal davası olması dikkate alınır ve duruşma yapılması gerekir. Çünkü bu halde duruşma yapılması açısından, artık dava konusu miktarın bir önemi yoktur⁹⁵.

2.4.4. Tarh ve Ceza Kesme İşlemine Karşı Açılan Vergi Davaları

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17. maddesinde, duruşma istenebilecek davalar arasında son olarak, tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan ve miktarı 25.000,00 (2019 yılı itibarıyla 44.000,00 TL) Türk Lirasını aşan vergi davaları sayılmıştır. Bu durumda duruşma istenmesi halinde, duruşma yapılması zorunludur. Bu davalar aynı zamanda kurul halinde görülen davalardır. Bu kanun hükmünden zımnen ortaya çıkan sonuç ise, bu tür davalardaki parasal tutarın 25.000,00 (2019 yılı itibarıyla 44.000,00 TL) Türk Lirasının altında kalması halinde duruşma istenemeyecektir. Bu tür davalar tek hakimle görülen davalar olup, duruşma yapılması hakimnin takdirindedir⁹⁶.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17. maddesinde tüm vergi davaları değil sadece tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarından bahsedilmektedir. Dolayısıyla tarh aşamasında meydana gelen uyuşmazlık nedeniyle açılan vergi davalarını kapsamaktadır. Nitekim tahsil aşamasında meydana gelen uyuşmazlıklar sebebiyle açılan vergi davalarında tarafların duruşma talebi üzerine duruşma yapılması zorunludur. Yine vergi mahkemelerinde açılan ve vergilendirme sürecindeki kesin ve yürütülebilir nitelikteki idarî işlemlerin (ödeme emri, haciz

95 CANDAN, Turgut; **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2009, s.210; Kayar, **İdari Yargı/Kuruluş ve İşleyiş**, s. 314; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.210, Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.53.

96 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.411; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.53; Hondu, "Duruşma", s.5; Mustafa Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.19.

işlemleri gibi) iptaline ilişkin davalarda da tarafların talebi üzerine duruşma yapılması zorunludur⁹⁷. Nitekim Danıştay bir kararında, ödeme emirlerine karşı açılan davalarda uyuşmazlık konusu meblağa bağlı olmaksızın taraflardan birinin istemi üzerine duruşma yapılmasının zorunlu olduğuna hükmetmiştir⁹⁸.

2.5. DURUŞMA YAPILMASI KOŞULLARI

2.5.1. Duruşmanın Taraflarca İstenilmesi

2.5.1.1. İlk Derece Mahkemesinde

İdari yargılamada kural olarak duruşma yapılması tarafların talebine bağlıdır. İlk derece mahkemeleri ile Danıştay'a ilk derece mahkemesi sıfatıyla açılan her türlü iptal davalarında duruşma yapılması için taraflardan birinin talepte bulunması yeterli iken, tam yargı davaları ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında duruşma yapılması için taraflardan birinin duruşma yapılmasına yönelik talebinin yanında, dava konusu miktarın da yirmi beş bin Türk Lirasını (2019 yılı için 44.000,00 TL) aşması gereklidir. Bu koşulların sağlanması durumunda davacı ya da davalının ya da her ikisinin talebi üzerine duruşma yapılması zorunludur⁹⁹.

97 Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.393; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.53; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.19-22.

98 Danıştay 3.D., T.07.02.1985 , E.1984/715, K.1985/469; Cafer Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008, s.289.

99 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.574; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.436; Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku, C.2**, s.982; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.414; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.497; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.392; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1189; A. Şeref Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, Turhan Kitabevi, 30. Bası, Ankara, 2010, s.488; Yusuf Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, Yetkin Yayınevi, 4. Bası, Ankara, 2007, s.802; Zehra Odyakmaz, Ümit Kaymak, İsmail Ercan, **İdari Yargı**, İkinci Sayfa Yayınevi, 4.Bası, İstanbul, 2008, s.228; Yakup Gönen ve diğerleri, **Türk İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Aydan Yayınevi, Ankara, 2014, s.111; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s.143; Hondu, "Duruşma", s. 5; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.22; Serkan Çınarlı, Baykal Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1 , S.2 , Temmuz 2016 , s. 45-65, <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Hüseyin, "Beşinci Yargı Paketiyle İdari Yargıdaki Son Değişiklikler Hakkında Bir İnceleme", **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1 , S.2, s.149-185, Temmuz 2016, <https://www.jurix.com.tr> (19.02.1019).

Tam yargı davaları ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında dava konusu miktarın yirmi beş bin Türk Lirasının (2019 yılı için 44.000.00 Türk Lirasını) *altında* kalması durumunda tarafların birinin istemi üzerine duruşma yapılması zorunlu değildir. Bu davalar aynı zamanda tek hakim tarafından görülecek parasal haklara ilişkin davalar olup, bu davalarda duruşma yapılması hakimnin takdirine bırakılmıştır. Uygulamada anılan davalarda taraflardan birinin duruşma talebinde bulunmasına rağmen duruşma yapılması talebi kabul edilmeyerek evrak üzerinde yapılan inceleme sonucunda verilen kararlarda, duruşma talebi ve talebin reddi konusunda sebep gösterilmemesi eleştirilere neden olmuştur¹⁰⁰. Bize göre de, üst yargı yerlerinde duruşma talebinin reddi halinde, bu hususun kararda karşılandığı düşünüldüğünde, ilk derece mahkemelerinde de, kısa da olsa bir açıklama yapılarak, duruşma talebinde bulunan tarafın, talebinin reddi sebeplerini öğrenmesinin sağlanması adil bir yargılama bakımından daha isabetli olacaktır.

İdari yargılamada sadece davanın tarafları duruşma talebinde bulunabilir. Davacı ya da davalı dışında, davanın tarafı olmayan üçüncü kişilerin duruşma talep etmesi veya talep etse bile bu talebin dikkate alınması mümkün değildir¹⁰¹. Danıştay bir kararında, davalı tarafından açık bir duruşma talebi olmadan, sadece inceleme elemanının dinlenmesi talebinin, duruşma istemi anlamına gelmediği dolayısıyla duruşma yapılmasında isabetsizlik bulunmadığını belirtmiştir¹⁰².

2.5.1.2. Üst İdari Yargı Yerlerinde

İdarî yargı düzeninde üst yargı yerleri, ilk derece idare ve vergi mahkemeleri ile temyiz incelemesi arasında, ikinci sırada bir denetim mekanizması ve kanun yolu olan istinaf mercii bölge idare mahkemesi ile temyiz mercii olan Danıştay'dır. İstinaf ve temyiz aşamasında duruşma yapılması için, tarafların usulüne uygun bir şekilde duruşma yapılması talebi gerekli, ancak yeterli değildir. Duruşma yapılması talebinin

100 Hondu, "Duruşma", s.5-6; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.55; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.144; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.19.

101 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>.

102 D.3.D., T.13.11.1996, E.1995/3775, K.1996/261.

ayrıca üst yargı yerlerince uygun görülüp kabul edilmesi de gerekir (İYUK m.17/2)¹⁰³.

Üst yargı yerlerinde, ilk derece mahkemelerinde tam yargı davaları ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında, duruşma yapılması için aranan parasal sınırın aşılması koşulu aranmaz. Zira üst yargı yerlerinin duruşma yapma konusunda geniş bir takdir yetkisi vardır. Duruşma yapılmasında, dava bakımından bir yarar görülmesi, özellikle uyuşmazlığın tam olarak tespiti bakımından faydalı olacağı kanaatine varılması yeterli sayılarak, bu durumda duruşma yapılması talebi kabul edilmektedir¹⁰⁴.

Taraflardan birinin duruşma yapılması talebine rağmen dosya üzerinde yapılan incelemede duruşma yapılmasına gerek görülmez ise, kararda duruşma yapılmasına gerek görülmediğinden talebin reddine karar verildiği hususu belirtilir¹⁰⁵.

103 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.575; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.436; Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.983; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.414; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.498; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.394; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1192; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.488; Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, s.802; Odyakmaz, Kaymak, Ercan, **İdari Yargı**, s.228; Gönen ve diğerleri, **Türk İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.111; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Serkan Çınarlı, "İdari Yargıda İstinaf Aşamasında Keşif Delili", **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.3 , S.1, s.11-25, Ocak 2018, <https://www.jurix.com.tr> (19.02.1019); Gül Üstün, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme ", **MÜHF-HAD**, C.22, S.2 , s.15; Hondu, "Duruşma", s.6; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Çınarlı, Ağar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.22-23; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.145; Hüseyin Bilgin, "Beşinci Yargı Paketiyle İdari Yargıdaki Son Değişiklikler Hakkında Bir İnceleme", <https://www.jurix.com.tr> (19.02.1019).

104 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.575; Hondu, "Duruşma", s.6; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Çınarlı, Ağar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.22-23; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.145.

105 "Hüküm veren Danıştay Onaltıncı Dairesi'nce, 2577 sayılı Kanun'un 17/2. maddesi uyarınca duruşma yapılmasına gerek görülmeyle gereği görüldü", Danıştay 16.D., T.13.10.2015, E.2015/16249, K.2015/6177, (DD, Y.2016, S.141, s.387).

İYUK'un 55/4. maddesi uyarınca yargılamanın yenilenmesi başvurularında da duruşma yapılması mümkündür. Bunun için taraflardan biri tarafından yapılan duruşma yapılması talebinin görevli daire veya mahkemece uygun görülmesi gerekir. Dolayısıyla istinaf ve temyiz aşamalarında olduğu gibi, yargılamanın yenilenmesi başvurularında da duruşma yapılması görevli daire veya mahkemenin takdirine bırakılmıştır¹⁰⁶.

2.5.2. Re'sen Duruşma Yapılması

Re'sen araştırma ilkesi yukarıda ayrıntılı olarak anlattığımız üzere idarî yargılama usulünün özelliklerinden biridir. Bu özelliği nedeniyle, idari yargılama usulünde hakim, bütünüyle aktif bir durumdadır ve uyuşmazlığın çözülmesinde gerekli her türlü araştırma ve incelemeyi talep olsun olmasın kendiliğinden yapar. Nitekim, ister ilk derece mahkemelerinde ister üst yargı yerlerinde, idari yargı mercii, tarafların talebi olsun olmasın, uyuşmazlığın tespiti açısından faydalı olacağı kanaatine varılarak duruşma yapılmasını gerekli görürse, re'sen araştırma yetkisi kapsamında, karar verilinceye kadar her zaman, resen duruşma yapmaya karar verebilir (İYUK., m. 17/4)¹⁰⁷.

İdari yargılamada hakimin re'sen duruşma yapılmasına karar verme yetkisi, hem ilk derece mahkemelerinde, hem de üst yargı yerlerinde görülen tüm davalar için geçerlidir. Dava konusuna ya da davanın niteliğine yönelik bir sınırlama yapılmamış olup, tarafların duruşma talebi olmamasına karşın, hem tek hakimle

106 Candan, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, s.575; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.91; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.23; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.144.

107 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.983; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.394; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.436; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.414; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1192; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.488; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.575; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.468; Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, s.802; Odyakmaz, Kaymak, Ercan, **İdari Yargı**, s.229; Gönen ve diğerleri, **Türk İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.111; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.145.

görülen hem de kurul halinde görülen davalarda, ihtiyaç hissedilmesi halinde re'sen duruşma yapılması mümkündür. Dolayısıyla hakimın gerek gördüğü hallerde duruşma yapılması için tarafların talebi gerekmediği gibi, tam yargı ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında dikkate alınan parasal sınır da bu durumda aranmaz¹⁰⁸. Uygulamada taraflar istemese de re'sen duruşma günü verilmesinin, bir ara karar alınmadan yapılması eleştirilmekte, bizim de katıldığımız üzere, duruşma halinde hükmedilecek vekalet ücretinin daha fazla olması sebebiyle, tarafların duruşma yapılması nedenini bilme hakkı olduğundan, duruşma yapılması ihtiyacını belirten bir ara karar yazılması, duruşmada ve kararın baş kısmında bu hususun açıklanmasının daha isabetli ve yerinde olacağı belirtilmektedir¹⁰⁹.

2.5.3. Özel Haller: Taraf Değişikliği ve Davaya Müdahillik

Dava açıldıktan sonraki aşamalarda davanın taraflarında değişiklik olması mümkündür. Davanın taraflarında değişme; dava açıldıktan sonra davacı gerçek kişinin ölmesi veya tüzel kişiliğin son bulması şeklinde olabilir. Bu husus İYUK'un 26. maddesinde düzenlenmiş olup; dava açıldıktan sonra davanın taraflarında değişme olması hâlinde, dosyanın işlemden kaldırılmasına, yalnız öleni ilgilendiren davalarda dilekçenin iptaline ilgili mahkemece karar verileceği; dava hakkı kendisine geçenlerin dosyanın işlemden kaldırılması tarihinden itibaren bir yıl içinde başvurarak davayı yenileyebilecekleri hükmünü amirdir¹¹⁰.

Buna göre; davacının ölmesi durumunda, dava konusu mirasçılara geçebilen bir hak ise, yeni hak sahipleri, bir dilekçe ile mahkemeye başvurup davayı takip etmek istediklerini bildirerek davayı yenileyebilirler. Böyle bir durumda davayı takip

108 Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, 3. Cilt, İsmail Akgün Matbaası, 3. Bası, İstanbul, 1966, s.1985; Hondu, "Duruşma", s.6; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.56; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.145; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.23.

109 Hondu, "Duruşma", s.6; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.56.

110 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.300-301; Cemil Kaya, "İdari Yargılama Usulünde Davanın Taraflarında Değişme", **SÜHFD**, C.12, S.1-2, Y. 2004, s.143; Celal Işıklar, "İdari Yargılama İlk İncelemenin Sıra, Düzen ve Usulü", **TAAD**, C.1, Y.2, S.6, 20 Temmuz 2011, s. 104; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.56.

hakkı mirasçılara geçer ve artık davanın tarafı olurlar. İşte, duruşma talep eden davacının ölmesi ya da başka şekilde değişmesi halinde davayı takip hakkı kendisine geçen taraf ayrıca duruşma talebinde bulunmasına gerek olmaksızın duruşmada davacı sıfatıyla hazır bulunur¹¹¹.

Dava devam ederken, çeşitli sebeplerle davanın tarafı olan özel hukuk tüzel kişiliğinin kişilik ve niteliğinde değişiklik, tüzel kişiliğin kaybı söz konusu olabilir. Bu durumda taraf ehliyeti son bulur ve davayı yürütemez. Bu durumda davanın tarafında değişiklik söz konusu olur ve davayı takip hakkı kendisine geçen tüzel kişilik, davanın tarafı olarak ayrıca duruşma talebinde bulunmasına gerek olmaksızın duruşmada hazır bulunur. Aynı durum davalı konumunda bulunan kamu tüzel kişiliği için de geçerlidir¹¹².

İdari yargıda husumet, genel olarak davalı idareyi ifade eder. Dolayısıyla idari yargıda hasım yani davalı hep idaredir. İdari davalarda hasmın doğru gösterilmesi gerekir. Bu nedenle idari yargıda ilk derece mahkemesi doğru hasmı tespit etmekle yükümlüdür. Dolayısıyla doğru hasım, resen mahkemece belirlenir ve hasım yanlış gösterilmişse düzeltilir. İşte yargılama sırasında hasmın yanlış gösterilmesi sebebiyle dilekçenin gerçek hasma yöneltilmesi halinde, gerçek hasım davayı takip hakkını kazanır ve duruşmada hazır bulunur¹¹³.

Işıklar'a göre, davacının dava açtıktan sonra ölümü halinde duruşmayı talep etme zamanı geçmemiş, yani replik-düplik aşaması tamamlanıp da dosya tekemmül etmemiş ise davayı takip hakkı olan kişinin duruşma isteyebileceği kabul edilmeli, ayrıca, duruşma yapıldıktan sonra davalının gerçek veya tek hasım olmadığı ortaya çıkar ve yeni hasmın duruşma talep etmesi durumunda, bu hasma dilekçe tebliğ

111 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.300-301; Kaya, "İdari Yargılama Usulünde Davanın Taraflarında Değişme", s.143; Işıklar, "İdari Yargılama Usulünde Davanın Taraflarında Değişme", s.104; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.56.

112 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.300-301; Kaya, "İdari Yargılama Usulünde Davanın Taraflarında Değişme", s.156-159; Işıklar, "İdari Yargılama Usulünde Davanın Taraflarında Değişme", s.104; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.56-57.

113 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.371; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.327, Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 391; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.57.

edilmek suretiyle replik-düplik aşaması yeniden başlatılırsa, sonradan belirlenen davalı tarafın duruşma talebinin kabul edilmesi gerekir¹¹⁴.

Derdest olan bir davada, davayı kazanmasında menfaati bulunan tarafın yanında veya davanın taraflarına dava açmak suretiyle müdahale ederek, görülmekte olan bu derdest davaya kendi isteğiyle katılan ve davanın tarafı olmayan üçüncü bir kişiye müdahil denilmektedir. Müdahilin, müdahale talebinin kabulü ile birlikte davayı takip edebilir ve müdahil olarak sahip olduğu hukuki haklarını kullanır. Taraflara yapılan tüm bildirimler müdahile de yapılır. Dolayısıyla müdahil duruşmalara da davet edilir ve duruşmalara da katılabilir. Ancak İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17. maddesi hükmünden de açıkça anlaşılabacağı üzere müdahil davanın tarafı olmadığından duruşma talebinde bulunamaz. Taraf sıfatı olmayan müdahil, yanında katıldığı tarafla birlikte hareket eder ve ancak yanında katıldığı tarafla birlikte duruşma isteyebilir¹¹⁵.

2.6. DURUŞMANIN YETKİLİ VE GÖREVLİ YARGI YERİNCE YAPILMASI

İdari yargı yeri, kendisine açılan bir davada, öncelikle usul kuralları çerçevesinde, açılan davanın kabulü için dava dilekçesinin gerekli şartlara sahip olup olmadığını ve davanın idari yargı yerinde görülüp, esası hakkında karar verilmesinin mümkün olup olmadığını araştırır. Bu araştırmaların yapıldığı aşama ilk inceleme aşamasıdır ve İdari Yargılama Kanunu'nun 14. ve 15. maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre ilk inceleme konuları kamu düzeni ile ilgilidir, dolayısıyla birer dava şartıdır. Nitekim davanın esasına girilebilmesi için ilk inceleme konuları,

114 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.57.

115 Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.394; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.436; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1192; Mehmet Tosun, Emre Tan, "İdari Yargıda Davaya Müdahale (Uygulama Ve Teori Açısından İnceleme)", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.5, 2015, s.830; Melikşah Yasin, "İdari Yargılama Usulünde Davaya Müdahale", **İÜHF**, C.69, S.1, Y.2011, s.440-449; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.57; Mehmet Kodakoğlu, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargılama Hukukuna Uygulanması Bağlamında Asli Müdahale Sorunu", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 2017/3, S. 28, s.14, 21.

karşılanması zorunlu şartlardandır¹¹⁶.

İdari yargılama hukukunda, ilk inceleme aşamasında, dava dilekçesi ilk sırada görev ve yetki yönünden incelenir. Açılan davanın ilk olarak görevli (mahkemenin dava konusu bakımından yetkili olması), ikinci sırada da yetkili (mahkemelerin yer bakımından yetkili olması, davaya hangi yer mahkemesinin bakacağı) mahkemede açılıp açılmadığı hususları araştırılır. Yapılan incelemede davanın görevli mahkemede açılmadığı tespit edilirse görevsizlik, görevli mahkemede açılıp, yetkili mahkemede açılmadığı tespit edilirse de yetkisizlik kararı verilir. Görevsizlik veya yetkisizlik kararı üzerine dava dosyası tekrar baştan ele alınarak ilk inceleme safhasından geçirilir. Zira hiçbir mahkeme görevli ve yetkili olmadığı konuda karar veremez¹¹⁷.

İdari yargılama hukukunda davanın görevli ve yetkili mahkemede açılarak, uyuşmazlığın çözümü için yapılacak işlemlerin ve yapılan yargılama sonucunda kararın görevli ve yetkili mahkeme tarafından verilmesi zorunluluğunun doğal sonucu olarak duruşmanın da görevli ve yetkili mahkemede talep edilmesi ve yapılması gerekir. Görevsiz veya yetkisiz mahkemede yapılan duruşma geçersiz olup, görevli ve yetkili mahkemece yeniden duruşma yapılması gerekir¹¹⁸. Danıştay bir kararında, yetkisizlik kararı sonrası davaya bakan yetkili mahkemenin, tekrar duruşma yapılmadan, yetkisiz mahkemede yapılan duruşmayı yeterli sayarak verdiği kararı hukuka aykırı bularak, bu nedenle bozma kararı vermiştir¹¹⁹.

116 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.153; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.382.

117 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.396; Işıklar, "İdari Yargılanmada İlk İncelemenin Sıra, Düzen ve Usulü", s. 127; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.50.

118 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.436-437; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.416; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.56; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.30; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.145.

119 "...Taraflarca son sözlerin söyleneceği ve kanıtların sunulacağı duruşmanın yetkili ve görevli mahkemece yapılması zorunlu olduğu halde yetkisiz mahkemece yapılan duruşmanın geçerli sayılarak, yeniden duruşma yapılmadan...", Danıştay 8.D., T. 29.4.1991, E.1990/1045, K.1991/781.

2.7. DURUŞMA TALEBİNİN ÖZELLİKLERİ, ŞEKLİ VE ZAMANI

2.7.1. Duruşma Talebinin Özellikleri

Duruşma talep eden tarafın ya da tarafların bu hususu açık bir şekilde ifade etmeleri gerekir. Duruşma talebi şarta bağlanamaz, duruşma talebini çeşitli şartların gerçekleşmesine bağlayan tarafın, duruşma talebi dikkate alınmaz¹²⁰.

Talebin anlaşılır olması yeterli görülmektedir. Ancak Danıştay, duruşma istendiği açıkça belirtilmese de, dilekçe içeriğinde duruşma istendiğine dair açık bir ifade ya da bu anlama gelecek bir kelime kullanılmasını¹²¹, yine, duruşma yapılmasını gerektirecek kanuna dayanan bir talebin varlığını¹²² duruşma talebi olarak değerlendirmiştir¹²³.

İdari yargılamada duruşma sadece bir kez yapılır. Dolayısıyla ikinci kez duruşma talebinde bulunulamaz. Aynı kural gereği, tarafların ikisi de ya da yalnızca biri duruşma talebinde bulunabilmelerine rağmen, davacı ayrı, davalı ayrı bir duruşma yapılmasını veya duruşma talebinden feragat edildikten sonra tekrar duruşma yapılmasını isteyemez. Bir kez duruşma yapılmışsa, mahkeme de re'sen yeniden duruşma yapılmasına karar veremez. Anılan kuralın istisnası, ilk duruşmanın görevli ve yetkili olmayan mahkemede yapılması durumunda söz konudur. Bu durumda duruşmanın görevli ve yetkili mahkemede yinelenmesi gerekir. Bununla birlikte bu kuralın getirdiği sınırlama, yargılamanın belli bir aşaması için geçerlidir. Nitekim aynı davada hem ilk derece mahkemesinde hem de üst yargı yerlerinde duruşma yapılabilir¹²⁴.

120 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1189; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.60.

121 Danıştay 10.D., T.23.12.1976, E.1976/503.

122 Danıştay 4.D., T. 19.09.2007, E.2007/1959, K.2007/2845.

123 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.574; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.436; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.59; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.23.

124 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.580; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.412; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.60; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.31.

Duruşma talebi, bir taraf iradesi olmasından ötürü, tarafın bu iradesinden vazgeçmesi de mümkündür. Duruşma yapılınca kadar taraflar duruşma yapılması talebinden vazgeçebilirler. Ancak duruşma talebinden vazgeçildikten sonra ikinci kez duruşma talebinde bulunulamaz. Danıştay içtihadına¹²⁵ göre ikinci kez duruşma talebinde bulunulsa bile bu talep dikkate alınmaz. İkinci kez duruşma talebinde bulunulması halinde, yargı yeri bu talebi kabul edip etmemekte serbest olup, duruşma yapılması şartlarının varlığı halinde re'sen duruşma yapılmasına karar verilebilir¹²⁶.

2.7.2. Duruşma Talebinin Şekli

İdari yargılamada yazılı yargılama usulünün geçerli olması sebebiyle duruşma talepleri yazılı olarak yapılır, sözlü olarak duruşma yapılması talebi dikkate alınmaz. Davacı da davalı da duruşma talebinde bulunabilirler. Duruşma talebi dilekçelerin herhangi bir yerinde yapılabilir, buna ilişkin bir şekil kuralı bulunmamaktadır. Duruşma talebinin anlaşılır olması yeterli görülmektedir. Uygulamada ise dilekçenin sağ üst köşesinde, yargı yerinin dikkatini çekmek gayesiyle duruşma talebi altı çizilerek yazılır ve dilekçenin sonuç ve talep kısmında da duruşma talep edildiği belirtilir. Danıştay bir kararında¹²⁷, bu şekilde özellikle belirtilmeyip dilekçe içeriğinde duruşma istendiğine dair açık bir ifade ya da bu anlama gelecek bir kelime kullanılması halinde bu ifadenin, duruşma talebi olarak değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Duruşma talep edilen dava dilekçesinde, ilk inceleme konuları yönünden yapılan inceleme sonunda, hukuka aykırılıkların tespit edilmesi üzerine dilekçenin reddi halinde yeniden sunulan dava dilekçesinde de duruşma talebinde bulunulması gerekir. Aksi halde duruşma talebinde bulunulmamış sayılır. Ancak ilk dilekçede duruşma talep edilmeyip, yeniden sunulan dilekçede duruşma talebinde

125 "...duruşma talep hakkı alakalılarına bir kere verilmiştir. Duruşma isteminden vazgeçilip dosya tetkike alındıktan sonra, bu yoldaki talebin tekrar edilmesinin bir hüküm ifade etmesi lazım gelir. Hadisede re'sen nazara alınabilecek bir duruşma vaziyeti de mevcut bulunmadığından dava tetkik edildi", Danıştay 5.D., T.27.6.1952, E.951/2204, K.9521958, Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.984.

126 Gözübüyük, Tan, İdare Hukuku, C.2, s.984; Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, s.412; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>.

127 Danıştay 10.D., T.23.12.1976, E.1976/503, Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.59.

bulunulması halinde duruşma yapılması zorunludur¹²⁸.

2.7.3. Duruşma Talebinin Zamanı

İdari yargılamada duruşma talebi her aşamada istenememektedir. Eski Danıştay Kanunu'nda davada karar verilinceye kadar duruşma talebinde bulunulabilirken, İdari yargılama Kanunu ile bu durum ortadan kaldırılmıştır. İdari Yargılama Usulü Kanunu'na göre duruşma talebi, dava dilekçesi ile cevap ve savunmalarda yapılabilir (İYUK m.17/3). Bu kanun maddesine göre davacı dava dilekçesi ve ikinci dilekçede, davalı ise cevap dilekçesi ile ikinci savunma dilekçesinde duruşma talep edebilirler. Kanun maddesinde açık bir hüküm bulunmasa da dava dilekçesi, cevap ve savunma dilekçelerinde duruşma talebinde bulunulmasa da, tarafların kendilerine tebliğ edilen cevap ve savunmalara karşı hiçbir beyanda bulunmadan, bu süreler içinde verecekleri ek dilekçeler ile duruşma talep etmeleri mümkündür. Ancak bu sürelerin geçmesi sonucunda, dava dosyasının tekemmülü halinde, ek bir dilekçe ile duruşma talep edilmesi halinde idari yargı yeri bu taleple bağlı değildir, duruşma yapılması idari yargı yerinin takdirindedir, isterse re'sen duruşma yapabilir ya da duruşma talebini dikkate almayıp evrak üzerinden karar verebilir. Bölge idare mahkemeleri ile Danıştay'da görülen davalarda ise duruşma talebi istinaf veya temyiz başvuru dilekçeleri ile savunma dilekçelerinde ya da başvuru ve savunma süreleri içinde, verilecek ek dilekçelerle talep edilebilir¹²⁹.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun tebligat ve cevap verme başlıklı 16/2.

128 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.574; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.59; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.23; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.143.

129 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.983; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.395; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.436; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.414; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1193; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.488; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.574; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.496; Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, s.802; Odyakmaz, Kaymak, Ercan, **İdari Yargı**, s.228; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.59; Hondu, "Duruşma", s.6; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.23; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.143.

maddesinde, davalının vereceği ikinci savunmanın da davacıya tebliğ edileceği, ancak davacının buna karşı cevap veremeyeceği düzenlenmiştir. Ancak, davanın görülmesi sırasında davalının ikinci savunmasında, davacının cevaplandırmasını gerektiren hususlar bulunduğu anlaşıldığında, davacıya davalının ikinci savunmasına karşı cevap vermesi için bir süre verileceği hüküm altına alınmıştır. İşte bu hüküm gerekçe gösterilerek, davacının davalı idarenin birinci savunmasından farklı olarak ikinci savunmasında ileri sürdüğü durumları ve uyuşmazlığın kaynağı maddi olayı, bu aşamada davalı idareyle sözlü bir şekilde karşılıklı tartışmak isteyebileceği, bunun da doğru karar vermedeki önemi nedeniyle, davacıya tanınan bu süre içerisinde de, davacının duruşma talebinde bulunabileceğinin kabulü gerektiği ileri sürülmektedir¹³⁰. Ayrıca aynı Kanun'un 17/3. fıkrasının; “Duruşma talebi, dava dilekçesi ile cevap ve savunmalarda yapılabilir” şeklindeki hükmünde yer alan “cevap” ibaresinin, mahkemenin takdiri ile davacının ikinci savunmaya verdiği cevabı da kapsadığı¹³¹ ifade edilmektedir.

2.8. TALEBE RAĞMEN DURUŞMA YAPILMAMASI

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17. maddesinde, idari yargı yerlerinde görülen davalarda tarafların usulüne uygun bir şekilde duruşma talebi halinde, hem davaların ilk derece mahkemesinde ya da üst yargı yerlerinde görülmesi hem de bazı davaların değerinin belirli bir parasal sınırın altında kalıp kalmadıkları hususları dikkate alınarak iki farklı tutum izlenmektedir.

İdare ve vergi mahkemelerinde ya da Danıştay'da ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakılan her türlü iptal davaları ve her yıl yeniden değerlendirme oranında artırılan ve belirli bir parasal sınırın üstündeki tam yargı ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında, tarafların usulüne uygun olarak zamanında duruşma talebinde bulunmaları halinde duruşma yapılması zorunlu tutulmuştur. Danıştay da bu tür davalarda taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılmasının

130 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1193.

131 Işıklar; "İdari Yargıda Duruşma", s.58.

zorunlu olduğuna¹³², talebe rağmen davanın duruşma yapılmadan esastan incelenerek sonuçlandırılmayacağına¹³³ ve usul hükümlerine uyulmaksızın duruşma yapılmadan karar verilmesinde yasal isabet bulunmadığına¹³⁴ hükmetmiştir. Dolayısıyla gerek Danıştay'ın ilk derece mahkemesi sıfatıyla gördüğü davalar, gerekse ilk derece mahkemelerinde görülen davalarda, tarafların duruşma yapılmasına yönelik taleplerinin kabul edilmemesi ve duruşma yapılmadan karar verilmesi usul hükümlerine aykırılık oluşturur ve kanun yolu incelemesinde hükmün bozulması¹³⁵, yerine göre kararın düzeltilmesi¹³⁶ sebebi olabilir¹³⁷.

Taraflardan birinin duruşma isteğine rağmen duruşma yapılmadan davanın sonuçlandırılması halinde, davanın her iki tarafının da savunma hakkı kısıtlanmış olacaktır. Şöyle ki, davanın taraflarının duruşma sırasında dava konusu maddi olayı daha iyi anlatarak eksik veya belirsiz kalmış bazı hususları aydınlatmaları ve bunun sonucunda hakimin vicdani kanaatinin oluşmasına katkı sağlayarak mahkeme kararının oluşmasına etki etmeleri mümkün olup, duruşma yapılmadığında taraflara bu imkan tanınmamış dolayısıyla savunma hakları da kısıtlanmış olacaktır. Bu nedenle duruşma talep etmeyen taraf da bu hususu ileri sürerek usule aykırılık

132 Danıştay 3.D., T. 07.02.1985, E.1984/715, K.1985/469, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.289.

133 Danıştay 4.D., T. 15.06.1989, E.1987/3778, K.1985/862, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.289.

134 Danıştay 3.D., T. 02.02.1995, E.1995/369, K.1995/339, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.289.

135 "...süresinde verdiği savunma dilekçesinde duruşma yapılmasını istemesine karşılık, dairece duruşma yapılmaksızın esas hakkında karar verildiği dosyanın incelenmesinden anlaşılmış olup, bu nedenle kararda usul hükümlerine uyarlık görülmemiştir.", Danıştay İDDGK, T.09.05.1996, E.1996/222, K.1996/261.

136 "...davacının talebine rağmen duruşma yapılmadan karar verilmiş olması sebebiyle düzeltme talebi... kabul edilerek Dava Daireleri Kurulu'na verilmiş olan ... karar ortadan kaldırıldıktan sonra davaya yeniden bakıldı.", Danıştay DDK., T. 31.03.1997, E.1963/267, K.1967/412.

137 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.983; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.392; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.436; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.414; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.488; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.575; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Hondu, "Duruşma", s. 5; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Veli Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", **Adalet Dergisi**, S.38, Eylül 2010, s.143, Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.24.

iddiasıyla kanun yollarına başvurabilmektedir¹³⁸.

İdare ve vergi mahkemelerinde ya da Danıştay'da ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakılan her türlü iptal davaları ve her yıl yeniden değerlendirme oranında artırılan ve belirli bir parasal sınırın üstündeki tam yargı ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında talep üzerine duruşma yapılması zorunlu iken, kanun yolları aşamasında böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. İlk derece mahkemelerinin, yargılamanın ilk aşaması olması ve uyuşmazlık konusunun hem hukuki hem de maddi açıdan tüm yönleriyle ve detaylıca incelenmesi özelliği gereği talep halinde duruşma yapılması zorunlu tutulmuştur. Ancak kanun yolları aşamasında, ilk derece mahkemesinin verdiği kararın üst derece mahkemesi tarafından tekrar incelenmesi söz konusu olduğundan, üst yargı yeri duruşma yapılması konusunda takdir yetkisine sahip olup, dava bakımından bir yarar görülmesi, özellikle uyuşmazlığın tam olarak tespiti bakımından faydalı olacağı kanaatine varılması halinde duruşma talebi kabul edilmektedir¹³⁹. Nitekim Anayasa Mahkemesi, özellikle ilk derece mahkemeleri önünde duruşmalı yargılama yapıp karar verilmesi durumunda, üst yargı yerlerinde duruşmaya gerek görülmeyerek duruşma isteminin reddini ve duruşma yapılmadan kanun yolu incelemesinin sonuçlandırılmasını adil yargılanma hakkının ihlali olarak görmemektedir¹⁴⁰.

138 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.28; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.49-50; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.24.

139 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.575; Hondu, "Duruşma", s.6; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Çınarlı, Ağar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.22-24; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.145.

140 İlker Başer ve diğerleri, B. No: 2013/1943, T. 09.09.2015, p.63. "Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temel unsurlarından biri de Anayasa'nın 141. maddesinde düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması ilkesidir. Yargılamanın açıklığı ilkesinin amacı, adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargılamada keyfiliği önlemektir. Bu yönüyle, hukuk devletini gerçekleştirmenin en önemli araçlarından biridir. Özellikle ceza davalarında yargılamanın duruşmalı ve aleni yapılması silahların eşitliği ilkesinin ve savunma haklarının güvencesini oluşturur. Ancak bu, her türlü yargılamanın mutlaka duruşmalı yapılması zorunluluğu bulunduğu anlamına gelmez. Adil yargılama ilkelerine uyulmak şartıyla usul ekonomisi ve iş yükünün azaltılması gibi amaçlarla bazı yargılamaların duruşmadan istisna tutulması ve duruşma yapılmaksızın karara bağlanması anayasal hakların ihlali oluşturmaz. Özellikle ilk derece

İdare ve vergi mahkemelerinde ya da Danıştay'da ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakılan ve belirli bir parasal sınırın altında kalan tam yargı ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında ise talep üzerine duruşma yapılması zorunluluğu yoktur. Bu davalar aynı zamanda tek hakim sınırında kalan parasal haklara ilişkin davalar olup, bu davaların nispeten daha az önemli görülen davalar olarak görülmesi ve duruşma yapılmasının emek ve masraf kaybına yol açması sebebiyle, talep halinde duruşma yapılması zorunlu tutulmamış, hakimnin takdirine bırakılmıştır¹⁴¹.

2.9. DURUŞMA ÖNCESİ HAZIRLIK AŞAMASI

2.9.1. Duruşma Günü Verilmesinden Önce Dikkat Edilmesi Gereken

Hususlar

İdari yargıda duruşma yapılabilmesi için öncelikle usulüne uygun olarak açılmış bir davanın olması, sonrasında da yine usulüne uygun bir şekilde, diğer bir deyişle sözlü olarak duruşma yapılması istemi dikkate alınamayacağından, yazılı olarak ve anlaşılır bir şekilde duruşma talebinde bulunulması gerekmektedir. İlk inceleme aşamasında yapılan inceleme sonucunda, duruşma istemli dava dilekçesinde, İYUK'un 14. maddesinde yer alan ilk inceleme konuları yönünden kanuna aykırılık tespit edilmesi nedeniyle, dilekçenin veya davanın 15. maddenin ilgili bendi gereğince esasa girilmeden reddi gerekiyorsa, duruşma isteminin karşılanması gerekmez, duruşma yapılmaksızın dilekçenin veya davanın reddine karar verilir. Duruşma günü tayin edilmiş olsa bile duruşma yapılamaz. Aynı durum çıkartılan bir kanunla yargılamanın sona erdirilmesi sebebiyle davanın düşmesi ya da davanın konusuz kalması, kesin hüküm, davanın reddi, davadan feragat ve davayı kabul gibi durumlarda da geçerlidir. Dilekçenin ya da davanın esasa girilmeden

mahkemeleri önünde duruşmalı yargılama yapıp karar verildikten sonra kanun yolu incelemesinin dosya üzerinden yapılması hâlinde adil yargılanma hakkının ihlalinin söz edilemez", Mehmet Sadık Yamalı, **Bireysel Başvuruda İdari Yargıya İlişkin İhlal Kararları**, Şen Matbaa, Ankara , Mayıs 2016, s.660, <https://www.anayasa.gov.tr> (19.02.2019). Benzer karar, Nevruz Bozkurt, B. No: 2013/664, 17/9/2013, § 32.

141 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.411; Hondu, "Duruşma", s.5, Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

reddini gerektiren bu hususlar duruşma yapıldıktan sonraki bir aşamada fark edilse dahi davanın usul bakımından reddine engel değildir¹⁴².

İlk inceleme aşaması tamamlanıp da dosyanın tekemmülü sağlandıktan sonraki bir evrede, ilk inceleme konuları yönünden kanuna aykırılık tespit edildiği için davanın ya da dilekçenin reddi gerekiyorsa, bu durumda da duruşma yapılması talep edilmişse bu talep reddedilir veyahut duruşma yapılmasına karar verilmiş ve duruşma günü de belirlenmiş olsa dahi bir hüküm ifade etmez ve davanın ya da dilekçenin reddine karar verilir¹⁴³. Ancak anılan durumun, duruşma günü tayin edilip taraflara duruşma davetiyeleri gönderildikten sonra fark edilmesi halinde artık davetiyenin iptali yoluna gidilmeyerek bu halde duruşma yapılacağı ve duruşmadan sonraki görüşmede ilk inceleme konusu hakkındaki kararın verileceği ileri sürülmektedir¹⁴⁴. Bize göre, davanın örneğin görevsiz veya yetkisiz bir mahkemede açılması halinde görevsiz veya yetkisiz mahkemede yapılan duruşmanın geçersiz sayıldığı ve tekrar duruşma yapılmasının da zorunlu tutulduğunu ve günümüzde tarafların çok kısa sürede ve kolaylıkla bilgilendirilmesinin mümkün olduğunu ve böyle bir durumda duruşma yapılmasının tarafların maddi yönden yükünü ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayacağını da göz önüne aldığımızda, duruşma yapılmaksızın derhal, ilk inceleme konusu hakkında karar verilmesinin daha isabetli olacağı görüşündeyiz.

2.9.2. Duruşma Günü'nün Belirlenmesi

Duruşma talep edilen dosya, dilekçe ve cevap verme sürecinde tebligatı tamamlanarak tekemmülü sağlandıktan sonra duruşma yapılabilmesi için kalemde duruşma sırasına konur. Duruşma yapılmak üzere ayrılan dosyalar öncelikle ilk inceleme konuları ve duruşma şartları yönünden incelenir. Duruşma yapılması

142 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1189; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

143 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1190; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.54; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

144 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1190.

bakımından herhangi bir sorun bulunmadığı tespit edildiğinde duruşma günü verilmek ve davetiye düzenlenmek üzere ayrılır. Aynı şekilde duruşma talebinde bulunulmayan tekemmül etmiş dosyaların yapılan incelemesi sonucunda duruşma yapılmasının gerekli ve faydalı olacağı düşünülen dosyalar da re'sen duruşma yapılmasına karar verilmesi halinde, duruşma günü verilmek ve davetiye düzenlenmek üzere ayrılır. Duruşma talepli dava dosyaları ile re'sen duruşmalı yapılmasına karar verilen dava dosyalarına; dosyaların önceliği, açılış tarihi ve tekemmülü sırasına göre duruşma günü verilir. Duruşma günü, sırasıyla duruşma defterine kaydedilir¹⁴⁵. Duruşma günü verilmek üzere sıraya konulan dosyalara hangi aşamada duruşma günü verileceği hususunda, başka bir deyişle, dosyanın tamamen tekemmülünden, yani her hususun araştırılıp her türlü inceleme yapıp, dosya karara hazır hale geldikten sonra duruşma günü verilmesi veya hiçbir işlem yapmayıp hemen ve doğrudan duruşma günü verilip ihtiyaç duyulması halinde duruşmadan sonra araştırma ve inceleme yapılarak elde edilen delillerin dosyaya eklenmesi şeklinde farklı görüşler söz konusudur¹⁴⁶.

İdari yargılamaya hakim olan re'sen araştırma ilkesi gereği, davanın hakimlin yönetiminde olması ve gerekli her türlü inceleme, bilgi edinme ve araştırma yollarını tüketme yükümlülüğü bulunması, bununla birlikte kural olarak sadece bir kez duruşma yapılmasına karşın ihtiyaç duyulması halinde, ara karar verilmesine imkan tanınmış olması, aynı şekilde duruşmada savcının keşif, bilirkişi incelemesi veya delil tespitinde bulunmasını ya da işlem dosyasının getirilmesini isteme yetkisine sahip olması hususları hep birlikte değerlendirildiğinde, bizim de katıldığımız görüş, duruşma günü belirlenirken, re'sen araştırma yetkisi gereği dosyada yapılan incelemede tespit edilen eksikliklerin tamamlanması ve uyuşmazlığın çözümü için gerekli görülen bilgi ve belgelerin dosya arasına alınması amacıyla karar almak ve ara kararların yerine getirilebileceği zaman da dikkate alınarak duruşma gününün belirlenmesi, duruşma yapıldıktan sonrasında ise ihtiyaç duyulması halinde ek bilgi

145 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1194; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.61; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

146 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.62.

ve belgelerin de dosyaya eklenmesi suretiyle orta bir yol izlenmesi en uygun çözümdür¹⁴⁷.

2.9.3. Duruşma Davetiyelerinin Tebliği

Duruşma günü verilerek duruşma defterine kaydedilen dava dosyalarında, davanın taraflarının duruşma tarihinden haberdar edilmesi amacıyla duruşma davetiyeleri düzenlenir. Mahkemenin adı, dosyanın esas numarası, tarafların (varsa vekillerin) ad ve soyadları, tebliğ adresleri ile duruşma günü ile yeri ve saatinin yer aldığı duruşma davetiyeleri ilgili hakimın gözetiminde kalemce hazırlanır. Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemelerine ait her türlü tebliğ işleri, Tebligat Kanunu hükümlerine göre yapıldığı için (İYUK m.60), usulüne uygun olarak hazırlanan duruşma davetiyeleri, posta idaresi aracılığıyla, taraflara, tarafların davayı vekilleri aracılığıyla takip etmesi halinde taraf vekillerine ve varsa müdahile tebliğ edilmek üzere gönderilmesi gerekmektedir¹⁴⁸.

Duruşma davetiyeleri duruşma gününden en az 30 gün önce taraflara gönderilir (İYUK m.17/5). Fıkra “gönderilir” sözcüğü gönderilmek üzere tebligata çıkarılır anlamındadır. Dolayısıyla 30 günlük sürenin hesaplanmasında davetiyenin ilgiliye tebliğ tarihi değil, postaya verilme tarihi dikkate alınır. Danıştay uygulamasına göre de önemli olan duruşma davetiyesinin 30 gün önce postaya verilmesidir, yoksa 30 gün önce taraflara tebliğ edilmesi değildir. Böyle bir süre öngörülmesinin nedeni taraflara duruşma için hazırlanma imkanı tanıyarak, daha önce dosyaya konulmamış belgelerin hazırlanması, avukat tutulmak isteniyorsa avukat tutulması için yeterli zamanın tanınmasını sağlamaktır. İdari mahkemelerde duruşma bir celse sürdüğünden böyle bir hazırlık önem taşımakta ve etkili bir savunma için de ihtiyaç bulunmaktadır. 30 günlük sürenin hesaplanmasında duruşma davetiyesinin 30 gün önce postaya verilmesi dikkate alındığından, davetiyenin gönderilmesinde

147 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.62-63.

148 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İctihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1194; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.63; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Yasin, "İdari Yargılama Usulünde Davaya Müdahale", s.449.

gecikmeler yaşanması durumunda, duruşma gününün tebliğ edildiği gün ile duruşma günü arasında tarafların duruşmaya hazırlanmaları için yeterli ve makul bir süre kalmayabilir. İşte bu tür durumlarda yargı yerince tarafların duruşmanın ertelenmesi taleplerinin kabul edilmesi adil yargılama yönteminin bir gereğidir¹⁴⁹. Buna karşılık uygulamada, şayet duruşmaya katılmayı engelleyecek veya zorlaştırılacak nitelikte değilse, davetiyenin 30 günden az süre önce tebligata çıkarılması da kabul edilmekte ve kanun hükmüne uyulmamış olması usulsüzlük sayılmamaktadır¹⁵⁰. Danıştay, duruşma davetiyesinin duruşma gününden 29 gün önce postaya verilmiş ve 3 gün sonra da tebliğ edilmiş olmasının, yükümlünün duruşmaya katılmasını engelleyici ya da zorlaştırıcı bir durum yaratmadığı gerekçesiyle bu hususu bozma sebebi olarak kabul etmemiştir¹⁵¹.

Duruşma davetiyelerinin her iki tarafa da tebliği, avukatlı yürütülen davalarda duruşma davetiyesinin mutlaka avukata tebliğ edilmesi gerekir. Bu aşamada yargı yerince gerçek hasım belirtilmiş ve husumet yöneltilmişse bu hasma da tebligat yapılmalıdır. Dolayısıyla tarafların duruşmaya çağırılmasının davetiye ile yapılması zorunludur. Duruşma davetiyelerinin kanunda öngörülen usule uygun olarak gönderilmeden duruşma yapılması hukuka aykırı olup, ilk derece mahkemeleri için bozma sebebidir¹⁵². Nitekim Danıştay, duruşma davetiyelerinin her ikisinin de taraflardan birine tebliğ edilerek diğer tarafın duruşmaya gelmediğinin belirtilmesi suretiyle uyuşmazlık hakkında karar verilmesini hukuka aykırı bulmuş ve kararın

149 Onar, **İdare Hukukunun Genel Esasları**, s.1985; Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.984; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.395; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.437; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.415; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1194; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.489; Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, s.803; Odyakmaz, Kaymak, Ercan, **İdari Yargı**, s.229.

150 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.576-577; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s. 437; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1194; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Hondu, "Duruşma", s.7; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.63-64; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

151 Danıştay 7.D., T.20.05.1992, E.1988/894, K.1992/1608, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.288.

152 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s. 437; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.64; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.30.

bozulmasına karar vermiştir¹⁵³. Başka bir kararında da, mahkemece belirlenen duruşma tarihi (26.10.1994) ile davacıya gönderilen duruşma davetiyesinde yazılan duruşma tarihinin (26.12.1994) farklı olması ve davetiyede yazılan duruşma tarihinin, gerçekte belirlenen duruşma tarihinden iki ay sonrasına denk gelmesi sebebiyle, duruşma günü olan 26.10.1994 tarihinde tarafların duruşmaya gelmediği yönünde tutanak tutularak davanın aynı gün karara bağlanarak, belirtilen hatalı duruşma tebligatı sonucu duruşma açılmadan verilmiş olan kararı usul hükümlerine aykırı bularak kararın bozulmasına karar vermiştir¹⁵⁴.

Duruşma davetiyesinin yanlış adrese tebliğ edilmesi durumunda yeterli zamanın olması halinde doğru adrese usulüne uygun tebligat yapılmakta, yeterli zaman yoksa veya duruşma davetiyesi adres değişikliği sebebiyle tebliğ edilmeden dönmüşse ve yeni adres bildirilmişse, duruşma ertelenerek yeniden duruşma günü belirlenmekte, ölüm sebebiyle veya tarafın adres değişikliği sebebiyle duruşma davetiyesinin tebliğ edilmeden dönmesi durumunda ise dosya ölüm sebebiyle veya tarafın yeni adresini bildirmesine kadar işlemde kaldırılmaktadır¹⁵⁵.

Duruşma gününden önce, duruşmada kullanılmak üzere, duruşma saatini, dosyaların esas numarasını, duruşma sırasını, tarafların adı soyadı ve unvanları ile varsa vekillerinin adı ve soyadı ile uyuşmazlık konusunun yazılı olduğu ve mahkeme mühürü ile mühürlenmiş bir duruşma listesi hazırlanır. Hazırlanan bu liste duruşmayı yapacak olan mahkeme başkanı ve üyeleriyle, Danıştay'da tetkik hakimine ve Danıştay savcısına ve mübaşire verilir; aynı zamanda bu liste duruşma salonunun dışında herkesin rahatça görüp inceleyebileceği bir yere de asılır¹⁵⁶.

153 Danıştay 7D., T.13.10.2004, E.2004/744, K.2004/2422, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.288.

154 Danıştay 5.D., T.20.10.1997, E.1995/764, K.1997/2154, Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.64.

155 Hondu, "Duruşma", s.7; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.65.

156 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.65; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

2.10. DURUŞMAYA HAKİM OLAN İLKELER

2.10.1. Aleniyet

Mahkemelerde duruşmalar aleni (kamuya açık) olarak yapılır. Diğer bir deyişle duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların herkese açık olması, herkesin duruşma salonuna girmek imkanının bulunmasıdır; yoksa duruşma salonunun kapısının açık bırakılması demek değildir. Dolayısıyla aleniyet (duruşmaların kamuya açık olması) duruşma salonunun imkan verdiği ölçüde, gürültü ve kargaşa nedeniyle duruşmanın inzibatı bozulmadığı sürece yargılama işlemlerinde bulunması zorunlu olanlar dışındaki kişilerin de duruşmada bulunabilmesini ve bu işlemleri izleyebilmesini ifade etmektedir¹⁵⁷.

Aleniyet ilkesi aynı zamanda adil yargılanma hakkının da önemli bir unsuru olup, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında, Anayasa'nın 141. maddesinin 1. fıkrasında, 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 182. ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 28. maddelerinde duruşmaların açık olacağı hüküm altına alınmıştır. İdari Yargılama Usul Kanunu'nun 18. maddesinin 1. fıkrasında ise: “Duruşmalar açık olarak yapılır. Genel ahlakın veya kamu güvenliğinin gerekli kıldığı hallerde, görevli daire veya mahkemenin kararı ile, duruşmanın bir kısmı veya tamamı gizli olarak yapılır” şeklinde düzenlenmiştir.

Adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olan alenilik ilkesi ile hem kamu denetiminden uzak gizli bir yargılama ile oluşabilecek keyfiliğin önlenmesi hem de şeffaf bir yargılama sonucunda verilecek kararlar ile adil yargılanmaya ve mahkemeye duyulan güvenin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu ilke sayesinde mahkeme kararlarının meşruiyeti ile hakimin bağımsızlığı sağlanmakta ve bu şekilde

157 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.349; Hondu, “Duruşma”, s.11; İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s.353; Kaşıkara, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye**, s.181. Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

halkın yargı kararlarına saygısı artmaktadır¹⁵⁸.

İdarî yargı yerlerinde davanın yazılı safhası ve dosya incelemesi gizli iken, duruşmalar kamuya açık olarak yapılır. Dolayısıyla duruşmaların aleni olarak görülmesi ilkesi, hem ilk derece mahkemelerinde hem de üst yargı yerlerinde (istinaf mahkemeleri ile Danıştay) yapılan duruşmalarda geçerlidir¹⁵⁹.

Alenilik yalnızca duruşmalar bakımındandır. Duruşma sonrasında yapılan dosya müzakerelerini ve dosyanın karara bağlanması aşamalarını kapsamaz¹⁶⁰.

Duruşmaların aleni olarak yapılması genel bir kural olmakla birlikte, mutlak değildir ve aleniyet ilkesinin istisnaları da vardır. Buna göre genel ahlakın veya kamu güvenliğinin gerekli kıldığı hallerde, görevli daire veya mahkemenin kararı ile, duruşmanın bir kısmı veya tamamı gizli olarak yapılır. Duruşmanın gizli (kapalı) yapılması, kanun maddesinde *gerekli kıldığı hallerde, görevli daire veya mahkemenin kararı ile (İYUK m.18/1)*, denilerek yargı yerinin takdirine bırakılmıştır. Mahkeme re'sen gizlilik kararı alabileceği gibi tarafların talebi etmesi üzerine de alabilir. Taraflar bu yöndeki taleplerini dilekçe ile bildirebilecekleri gibi, duruşma sırasında sözlü olarak da bildirebilirler. Gizlilik kararı alınması halinde, bu kararda duruşmanın gizli yapılmasını gerektiren sebeplerin gösterilmesi gerekir. Aynı şekilde gizlilik talebinin reddine karar verilmesi halinde de gerekçesi kararda gösterilmelidir¹⁶¹.

158 Gölcüklü, "Adil Yargılama", s.205-206; İncoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 8-10; David Harris, Michael O'Boyle, Colin Warbrick, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.) Mehveş Bingöllü Kılçı, Ulaş Karan, Avrupa Konseyi, 2013, s. 274; A.Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.288; Sibel İncoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı (Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler)**, s.343; M. Serhat Kaşıkara, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye** s.178; Kayhan, "İdari Yargıda Gereksiz Kararlar, Silahların Eşitliği İlkesi ve Adil Yargılanma Hakkı ", s.138.

159 Derdman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.67 ;Sabahattin Taha Hasbutçu, **İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s.129.

160 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.350; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.67.

161 Derdman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.66; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar",

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 18. maddesinin ilk fıkrasında, duruşmaların gizli yapılabilmesi için, genel ahlakın veya kamu güvenliğinin gerekli kıldığı hallerin bulunması yeterli görülerek kapsamı geniş tutulmuş olsa da Anayasa'nın 141. maddesinin ilk fıkrasının¹⁶² duruşmanın kapalı (gizli) yapılabilmesi için kesin gereklilik araması karşısında, idari yargı yönünden de hakimin bu konudaki takdir yetkisinin sınırlandırıldığı sonucuna varılabilir¹⁶³

Duruşmanın gizliliği kuralı, doğal olarak taraflar açısından değil, taraf olmayanlar açısından dır. Taraflar için duruşma daima açıktır ve gizlilik halinde, kanun gereği taraflar ve savcı duruşmada hazır bulunurlar. Hâkim, gizli yargılama sırasında duruşmada hazır bulunmasına müsaade ettiği kişilere, yargılamayla ilgili edindikleri bilgileri açıklamamaları ve gizliliğin ihlâl edilmemesi konusunda uyarır ve gizliliğin ihlali halinde Türk Ceza Kanunu'nun gizliliğin ihlaline ilişkin hükmünün (TCK m.285) uygulanacağını hatırlatır. Aynı zamanda gizli yapılan duruşma işlemlerinin yayınlanması da yasaktır. Bu yasağın ihlali halinde ilgililer hakkında cezaî işlem yapılır (CMK m.187)¹⁶⁴.

2.10.2. Sözlülük

Sözlülük ilkesi, uyuşmazlığın konusunu oluşturan her şeyin sözlü olarak dile getirilmesi tartışılması ve konuşulmasını, dolayısıyla kural olarak yargılamanın tamamının sözlü olarak gerçekleşmesini ifade eder. Sözlü yargılama usulünde taraflar her türlü iddia ve savunmalarını sözlü olarak yaparlar, ayrıca hâkim, taraflar ve tanıklar birbiriyle doğrudan iletişim kurarak iddia ve savunmaları ile delillerini karşılıklı olarak hâkim huzurunda tartışırlar. Mahkeme duruşma sırasında dile

<https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.42.

162 Anayasa m.141/1: "Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir".

163 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.66; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.42.

164 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.350; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.66; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

getirilmiş ve tartışılmış olguları hükme esas alarak yargılamayı sonuçlandırır¹⁶⁵.

Sözlülük ilkesinin en önemli unsuru duruşmalardır. Yazılılık ilkesinin tek başına uygulanmasının yaratabileceği birtakım sakıncalardan dolayı hukukumuzda yazılılık ilkesi sözlülük ilkesi ile desteklenmekte dolayısıyla duruşmalı inceleme ilkesi neredeyse tüm yargılama usullerinde uygulanmaktadır. Bu ilke aynı zamanda yargılamada aleniyet, hukuki dinlenilme hakkı, çelişmeli yargılama gibi diğer yargılama ilkelerinin de gerçekleşmesini sağlamaktadır¹⁶⁶. Nitekim Kanunda belirtilen hallerde duruşma yapılmamış olması veya yapılan duruşmalarda taraflara sözlü açıklama imkânı sağlanmaması hukuki dinlenilme ve adil yargılanma hakkının ihlâli ve kanun yolları aşmasında bir bozma sebebidir¹⁶⁷.

İdari yargılamada, duruşma sırasında, dava ve savunma dilekçelerinde öne sürülen sebepler ve deliller açıklanır, tartışılır. Dava dilekçesinde ve savunmada ileri sürülmeyen konular ileri sürülemez. Dolayısıyla duruşma yeni delillerin ileri sürülmesi amacıyla kullanılmaz. Duruşmada sözlü tanık dinleme, yemin deliline başvurma ve tarafların sorgulanması olanağı yoktur¹⁶⁸.

2.10.3. İddia ve Savunmaya Bağlılık

2.10.3.1. Genel Olarak

İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi, başta medeni (hukuk) yargı ve idari yargı olmak üzere yargılama hukukunun önemli ilkelerinden biridir.

165 Soyaslan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.408; Centel, Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.624; Türkoğlu Üstün, "İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler", s.351; Ovacıklı, "Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma", s.59.

166 Gürsel Kaplan, "İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme ", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, Y.13, Ocak 2014, s. 36; Türkoğlu Üstün, "İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler", s.352; Ovacıklı, "Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma", s.59.

167 Danıştay, 5.D., T.29.09.2004, E.2004/291, K.2004/3370, sayılı kararında, duruşmaya katılarak söz hakkını kullanmak isteyen davacı vekillerine, bu hakkın tanınmamasının adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturduğuna hükmetmiştir.

168 Nihat Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.401; Ramazan Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.246; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.12; Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.35-36; Türkoğlu Üstün, "İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler", s.359; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.41.

İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 139, 141, 319 ve 428. maddelerinde, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 16. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenmiştir¹⁶⁹.

Medeni yargılamada, dava ve cevap dilekçelerinin şekli başka bir deyişle içeriğinde nelerin bulunacağı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda (HMK m.119-129) belirtilmiş olup, dilekçe, mahkemeye verildikten sonra, artık dilekçenin değiştirilmesi, düzeltilmesi veya tamamlanması mümkün değildir. Dolayısıyla artık dilekçe sahibi dilekçesi ile, yani davacı dava dilekçesi ile davalı da cevap dilekçesi ile bağlıdır. Bu bağlılık davacı açısından iddianın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı, davalı açısından savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı olarak adlandırılır¹⁷⁰.

Davacı ve davalı bakımından yasak, dilekçeler aşamasından (ve istisnai olarak taraflardan birinin ön inceleme duruşmasına gelmemesi halinde ön inceleme aşamasının tamamlanmasından) sonra başlar. Dolayısıyla davacı, davalının cevap dilekçesine karşı verdiği cevaba cevap dilekçesinde iddialarını, davalı da davacının cevaba cevap dilekçesine karşı verdiği ikinci cevap dilekçesinde savunmalarını değiştirebilir ve genişletebilir. Bu süre zarfında yapılan değiştirme ve genişletme yasak kapsamında değildir.

Medeni yargılamada iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi kural olarak yasaktır. Davacı yönünden talep sonucunun (dava konusunun artırılması veya talep sonucuna sonradan yeni bir talebin eklenmesi suretiyle) veya dava sebebinin (vakıaların) genişletilmesi veya değiştirilmesi, davalı yönünden def'iler ve vakıaların genişletilmesi veya değiştirilmesi yasak kapsamındadır. Ancak kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda, mahkeme tarafından, talep

169 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.299, 317; Ejder Yılmaz, "İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı", **Ankara Barosu Dergisi**, S.3-4, 1983, s.11 ; Cemil Kaya, Recep Akcan, "Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı", **İÜHFM**, C.67, S.1-2, 2009, s.123-127.

170 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.299, 317; Yılmaz, "İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı", s.11-12; Kaya, Akcan, "Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı", s.129-133.

edilenden de başka bir şeye hüküm verilebilen durumlarda ve davacının cevaba cevap dilekçesi vermesinden sonra doğan olaylar ile ikinci cevap dilekçesinin verilmesinden sonra doğan savunma sebeplerinin ileri sürülmesi hallerinde bu yasak uygulanmaz. Bununla birlikte karşı tarafın açık rızasının bulunması, ıslah, davadan feragat (davacı bakımından) ve davayı kabul (davalı bakımından) bu yasağın istisnalarıdır¹⁷¹.

İdari yargılama hukukunda, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının hukuki dayanağını İdari Yargılama Usul Kanunu'nun 16. maddesinin 4. fıkrasındaki hüküm oluşturmaktadır. Buna göre, *taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler.*

Medeni yargı ile idari yargı arasında taraf unsuru bakımından farklılık bulunmaktadır. Medeni yargıda davalının yanlış gösterilmesi halinde dava reddedilir. Dolayısıyla taraf değiştirme imkanı da bulunmamaktadır. Oysa idari yargıda davalının gösterilmesinin veya yanlış gösterilmesinin bir önemi yoktur. Dava dilekçesinde yanlış hasım gösterilmesi halinde, dava dilekçesi mahkemece kendiliğinden belirlenecek olan gerçek hasma tebliğ edilir. Bu nedenle idari yargıda taraf unsuru bakımından iddianın değiştirilmesi yasağı uygulanmamaktadır.

İdari yargıda iddianın genişletilmesi yasağı dava açma süresinin sona ermesiyle başlamaktadır. Dolayısıyla dava açma süresi içinde davacı iddiasını değiştirebilir veya genişletebilir. Danıştay, davacının dava dilekçesinde görevden alındığı döneme ilişkin aylık vesair ücretlerinin ödenmesine karar verilmesini talep ettikten sonra, dava açma süresi içerisinde ek dilekçe ile söz konusu ücretlerinin yasal faizi ile birlikte ödenmesi talebini davayı genişletme olarak kabul etmemiştir¹⁷².

171 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.299; Yılmaz, “İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı”, s.12-14; Kaya, Akcan, “Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı”, s.130-135.

172 “...2.2.2000 tarihinde açtığı davada, dava dilekçesinde görevden alındığı döneme ilişkin aylık vesair ücretlerinin ödenmesine karar verilmesini istediği, bilahare söz konusu ücretlerinin yasal

Davalı açısından savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı 30 günlük cevap süresinin sona ermesiyle başlamaktadır. Cevap süresi içinde davalı tarafından savunmanın genişletilip değiştirilmesi mümkündür. Ancak bu sürenin sona ermesiyle birlikte artık davalının da savunmasını genişletmesi veya değiştirmesi mümkün olamayacaktır¹⁷³.

Dava açma süresi sona erdikten sonra verilen dilekçeler ile iddia genişletilemez. Danıştay davacının dava dilekçesinde belediye encümeni kararının sadece yıkıma ilişkin bölümünün iptalini talep eden, ancak dava açma süresinin sona ermesinden sonra verdiği dilekçesinde yıkım işlemine karşı açılan bu davada, para cezası yönünden de karar verilmesi talebini davanın genişletilmesi olarak kabul etmiştir¹⁷⁴. Aynı şekilde dava dilekçesinde ileri sürülmeyen iddiaların duruşma sırasında iddia edilmesini de yasak kapsamında kabul ederek bu iddiaların inceleme kabiliyeti bulunmadığına hükmetmiştir¹⁷⁵.

Danıştay'ın istikrar kazanmış içtihatlarına göre dava açma süresinin sona ermesiyle birlikte artık davacının savunmaya cevap dilekçeleri, ek dilekçeler veya dilekçe ret kararı üzerine yenilenen dilekçeler ile dava dilekçesinde yer alan iddialarını genişletemez veya değiştiremez. Nitekim davacılar ilk dava dilekçelerinde

faizi ile birlikte ödenmesi istemiyle 9.2.2000 tarihinde kayda geçen ek dilekçeyle istemde bulunduğu anlaşılmış olup, yasal faizin 60 günlük dava açma süresi içinde mahkeme kaydına geçen dilekçeyle talep edilmiş olması karşısında, söz konusu talebin davayı genişletme olarak kabulü mümkün olmadığından yasal faiz istemi konusunda hüküm kurulmamasına ilişkin kısmı yönünden idare mahkemesi kararında hukuki isabet görülmemiştir", Danıştay 12.D, E. 2002/2239, K. 2005/169, KT. 02.02.2005, Kaya, Akcan, "Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı", s.137.

173 Yılmaz, "İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı", s.18.

174 "Davacı, dava dilekçesinde belediye encümeni kararının sadece yıkıma ilişkin bölümünün iptalini; dava açma süresinden sonra verdiği dilekçesinde ise, aynı olay nedeniyle uygulanan para cezasına karşı ... Sulh Ceza Mahkemesine itiraz ettiğini ve anılan mahkemenin görevsizlik kararı verdiğini belirterek yıkım işlemine karşı açılan bu davada para cezası yönünden de karar verilmesini istemiş bulunmaktadır. / Sulh ceza mahkemesinin görev yönünden ret kararı üzerine 2577 sayılı Yasanın 9. maddesi uyarınca idare mahkemesi başkanlığına hitaplı bir dava dilekçesi ile ayrı bir dava açılması gerektiğinden, bu haliyle davanın genişletilmesi kapsamında olan para cezasına ilişkin istemin incelenme olanağı bulunmamaktadır", Danıştay 6.D, T. 13.06.2003, E. 2002/5869, K. 2003/3727, Kaya, Akcan, "Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı", s.138.

175 Danıştay 4.D., T.15.05.1968, E.1968/3007, K.1968/2724; Yılmaz, "İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı", s.16.

yer alan istekleri ile bağılıdır ve bunun dışında yeni bir istekte bulunamazlar¹⁷⁶. Yine kanun yolları aşamasında da yasak uygulanmaktadır. Danıştay, temyiz süresi geçtikten sonra, ek bir dilekçe ile ilk temyiz dilekçesinde belirtilen istemlerden farklı olarak mahkeme kararının yargılama giderleri ve vekalet ücreti yönünden de bozulması istemini, temyiz isteminin genişletilmesi mümkün olmadığı gerekçesi ile bu istemin incelenmeksizin reddine karar vermiş¹⁷⁷, yine temyiz aşamasında, başlangıçtaki dava dilekçesinde yer almayan taleplerde bulunulmasını başka bir deyişle talep sonucuna sonradan yeni bir talebin eklenmesini, davanın genişletilmesi mahiyetinde bulunduğu gerekçesi ile talebi reddetmiştir¹⁷⁸.

Medeni yargılamada, ıslah iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının önemli bir istisnasını oluşturur. Islah kurumu ile bu yasağın ortaya çıkardığı sakıncaları giderme ve bu yasağı yumuşatma imkanı bulunmaktadır. Oysa idari yargıda, ıslah uygulaması kabul edilmemekteydi. Ancak özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) ülkemiz aleyhine vermiş olduğu ihlal kararları sonucunda İYUK'un 16. maddesinde yapılan değişiklik ile ıslah kurumu 11 Nisan 2013 tarihinden itibaren idari yargı düzeninde yerini almıştır¹⁷⁹. 6459 sayılı Kanunun 4. maddesiyle İdarî Yargılama Usûlü Kanununun 16. maddesinin dördüncü fıkrasına¹⁸⁰ eklenen cümle: “Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir.” şeklindedir.

176 Kaya, Akcan, “Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı”, s.138.

177 Danıştay 6.D., T. 07.05.2008, E. 2006/3758, K. 2008/2782, Kaya, Akcan, “Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı”, s.140.

178 Danıştay 10.D., T. 31.05.1989, E. 1988/1621, K. 1989/1182, Kaya, Akcan, “Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı”, s.140.

179 Yılmaz, “İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı”, s.20; Seyfettin Kara “İdari Yargılama Usulünde Islah”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı 10, Aralık 2017, s.415

180 İYUK m.16/4 ilk cümlesi, Taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler, şeklindedir.

İdarî Yargılama Usûlû Kanununun 16. maddesinin dördüncü fıkrasına¹⁸¹ eklenen cümle ile tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktarın bir kereliğine artırılabilmesine imkan tanıyan düzenleme, doktrinde ve yargı kararlarında ıslah olarak adlandırılmıştır. Ancak, esasen bu düzenlemenin getirdiği, ıslahın sadece bir boyutunu karşılamaktadır. Zira, özel hukukta ıslah talep sonucunun artırılması yanında iddia veya savunmada dayanılan vakıaların değiştirilmesine ve genişletilmesine de imkân tanımaktadır. Oysa 6459 sayılı Kanun’la getirilen sadece talebin artırılmasına yönelik bir kurumdur. Nitekim ıslah kurumuna idari dava çeşitlerinden sadece tam yargı davalarında başvurma imkânı getirilmiş ve sadece talebin artırılmasına olanak tanınmıştır. Tam yargı davasının konusu belli bir miktar paranın ödenmesi olduğu için ıslah yoluyla dava dilekçesinde belirtilen *miktar bir defaya mahsus olmak üzere* artırılabilir¹⁸².

Danıştay, talep edilen tazminat miktarında yapılan maddi hatayı davanın genişletilmesi yasağı kapsamında görmemiştir¹⁸³. Aynı zamanda taraflar, dava ve savunma dilekçelerinde ileri sürdükleri konular ile bağlıysa da kamu düzenini ilgilendiren ve tarafların ileri sürmemesi halinde dahi mahkemece re’sen göz önünde bulundurulacak olan görev, yetki, süre gibi hususlar bu kuralın dışındadır. Bu hususlarda dava açma süresi bittikten sonra da gerekli bilgi ve belgeler, iddia ve savunmalar ileri sürülmesi iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı kapsamında değildir. Yine İYUK’un 21. maddesi ile taraflara ellerinde olmayan nedenlerle dilekçeler ve savunmalarla birlikte sunamadıkları ve yeni iddialar içeren belgeleri ek bir dilekçe ile sunmalarına imkan tanınmıştır. Ancak bu belgelerin kabul edilebilmesi için bunların vaktinde sunulmalarına imkan olmadığına mahkemece kanaat getirilmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle ilgili tarafça, vaktinde sunulmayan bu belgelerin, vaktinde sunulmama nedeninin dilekçesinde açıklanması ve mümkünse bu durumu

181 İYUK m.16/4 ilk cümlesi, Taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler, şeklindedir.

182 Sezer, Bulut, “İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali”, **TTB Dergisi**, S.116, Y.2016, s.237; Kara “İdari Yargılama Usulünde Islah”, s.415.

183 Danıştay 6.D., T. 29.01.1985, E. 1984/940, K. 1985/152, Kaya, Akcan, “Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı”, s.139.

kanıtlayıcı belgelerin de eklenmesi gerekir¹⁸⁴.

2.10.3.2. Duruşma Sırasında İddia ve Savunma ile Bağlılık

İdari Yargılama Usulü Kanunu'un 16. Maddesinin 4.Fıkrası gereğince, taraflar süresinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemeyeceklerinden duruşma sırasında da iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı söz konusudur. Dolayısıyla tarafların, duruşma sırasında yeni bir hak talebinde bulunmaları ya da daha önce ileri sürdükleri taleplerini değiştirmeleri veya genişletmeleri mümkün değildir. Diğer bir deyişle taraflar, duruşma sırasında da dava ve savunma dilekçelerinde ileri sürdükleri dava konusu ve talepler ile bağlıdır.

Duruşma yapılması halinde, kural olarak dava dilekçesi ve savunmada ileri sürülen sebep ve deliller sözlü olarak açıklanır ve tartışılır. Mülga 521 sayılı Danıştay Kanunu'nun 79. maddesinin, tarafların duruşmada dilekçe ve savunmalarında ileri sürdükleri sebep ve delilleri tartışabilecekleri yolundaki hükmü nedeniyle, bu uygulama döneminde tarafların dava ve savunma dilekçelerinde ileri sürmedikleri maddi ve hukuki sebepleri ileri sürmeleri mümkün değildi. Ancak İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda bu konuda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla taraflar, yeni bir hak talebinde bulunmadıkları ya da daha önce ileri sürdükleri taleplerini değiştirmedikleri ve genişletmedikleri takdirde, duruşmada, dava, cevap ve savunma dilekçelerinde belirttikleri hususlarla ve bunları destekleyici ve tamamlayıcı nitelikteki her türlü sebepleri ileri sürebilirler¹⁸⁵.

Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama hukukunda, mahkemenin kendiliğinden araştırması gereken, görev, yetki, süre gibi kamu

184 Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.5; Hondu "Duruşma", s.9; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.79, Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", 41.

185 Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.5; Hondu "Duruşma", s.9; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.78-79, Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", 41; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.148.

düzenini ilgilendiren hususlar, dava ve savunma dilekçelerinde ileri sürülmesine bile, duruşma sırasında ileri sürülebilir. Keza İYUK'un 31. maddesi ile gönderme yapılan HMK'nın 309. maddesinin 1. fıkrasının, “Feragat ve kabul, dilekçeyle veya yargılama sırasında sözlü olarak yapılır” hükmü doğrultusunda, davacının davadan feragati ve davalının davayı kabulü gibi davaya son veren taraf işlemlerinin de duruşma sırasında yapılması mümkündür¹⁸⁶.

İYUK'un 21. maddesi taraflara ellerinde olmayan nedenlerle dilekçeler ve savunmalarla birlikte sunamadıkları ve yeni iddialar içeren belgeleri duruşma sırasında ibrazına da imkan tanımaktadır. Bu durumda mahkemece söz konusu bu belgelerin vaktinde ibraz edilmelerine imkân bulunmadığı kanaatine varılırsa, kabul edilip, duruşmada hazır bulunan karşı tarafa verilir, duruşmada hazır olmaması durumunda karşı tarafa tebliğ edilir. Sunulan delilden duruşma esnasında haberdar olan taraf, delile karşı hemen cevap verir veya cevap vermeye gerek görmediğini bildirirse ayrıca tebliğe gerek yoktur. Ancak sunulan delile karşı, beyanda bulunmak için süre talep ederse, kendisine delilin niteliğine göre uygun bir süre tanınması gerekir¹⁸⁷. Danıştay, taraflarca sunulan ve mahkemece kabul edilen bu yeni belgeler hakkında, karşı tarafın görüşünün alınması ve hüküm verilirken değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir¹⁸⁸.

186 Hondu “Duruşma”, s.9; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.79; Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma”, 41.

187 Kaplan, “İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık”, s.5; Hondu “Duruşma”, s.9; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.78-79, Çınarlı, Açar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Kafes, “İdari Yargılama Usulünde Duruşma”, s.148.

188 “Yazılı yargılama yöntemini benimseyen İdari Yargılama Usul Kanunu, davaların açılması, delillerin toplanması ve ilgililerce sonradan ibraz edilen belgelerin incelenmesini öngören 3, 16, 20 ve 21. maddelerinde taraflarının eşit koşullar altında istem ve savunma yapmaları esasını öngörmüştür. Bu cümleden olarak 3. maddesinin 3. fıkrasında dava konusu işlem ve belgelerin asılları ve örneklerinin dilekçeye karşı taraf sayısında bir fazla sayıda eklenmesi; 16. maddesinin 1. fıkrasında dava dilekçesi ve eklerinin birer örneğinin davalıya tebliği; 21. maddesinde ise dilekçe ve savunmalarla birlikte verilmeyen belgelerin, bunların zamanında verilmesine imkan bulunmadığına kanaat getirilmesi halinde kabulü ile karşı tarafa tebliği kurala bağlanmıştır. Bu düzenlemeler nedeniyle yargılama aşamasında dosyaya taraflarca sunulan ve sunulması kabul edilen belgeler hakkında diğer tarafın görüşünün alınması ve hüküm verilirken değerlendirilmesi gerekmektedir”, Danıştay 3.D., T.13.12.2007, E.2007/2647, K.2007/3447, Çınarlı, Açar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr>.

2.11. DURUŞMADA KULLANILAN DİL

Anayasa'nın 3. maddesinin ilk fıkrasında devletin dilinin Türkçe olduğu hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla mahkemelerin yargılama dili de Türkçedir. Mahkemeye sunulan dilekçeler Türkçe yazılır, duruşmalar Türkçe yapılır ve yapılan yargılama sonucunda verilen karar da Türkçedir. Taraflar kendi aralarında anlaşarak Türkçe dışında başka bir dilin kullanılması konusunda anlaşamazlar. Keza Türkçeden başka bir dille yazılmış olan dilekçeler ve layihalar kabul edilmez ¹⁸⁹.

Türkçe bilmeyenler duruşmada tercüman aracılığıyla dinlenir. Adil yargılanma hakkının¹⁹⁰ bir unsuru olarak mahkemede kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması durumunda tercüman yardımından yararlanma hakkı, mahkeme dilini anlamama ve konuşamama sebebiyle yargılamada ortaya çıkan eşitsizliği gidermeye yöneliktir. Keza yabancı dilde yazılmış olan belgelerin, mahkemeye sunulurken tercümesi ile birlikte verilmesi gerekir. Fakat hakim tarafından gerekli görülmesi halinde, bu tercüme ile yetinilmeyerek, re'sen araştırma ilkesi gereğince yeniden tercüme yaptırılabilir. Sağır ve dilsiz kimseler iyi okuma ve yazma biliyorlarsa yazılı bir şekilde beyanları alınır. Ancak kendileri ile yazılı olarak anlaşmak olanaklı değilse, onların dilinden ve işaretlerinden anlayan bir tercüman bilirkişi aracılığıyla beyanları alınır¹⁹¹.

2.12. DURUŞMANIN YÖNETİMİ

Duruşma, tek hakimle bakılan davalarda hakim tarafından, kurul halinde bakılan davalarda ise mahkeme başkanı, Danıştay'da daire veya kurul başkanı

189 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1196; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.67; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.146.

190 AİHS m.6/3: Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir.

... e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.

191 Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.67; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.146; Ovacıklı, **"Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma"**, s.110.

tarafından yönetilir. Kurul halinde bakılan davalarda, taraflara söz verilmesi, tarafların açıklamalarına müdahale edilmesi ya da tarafların açıklamalarının yeterli görülmesi başkana aittir. Yönetim yetkisi gereği başkan, taraflardan davanın dışına çıkılmamasını, dava ile ilgisi bulunmayan hususlardan kaçınılmasını isteyebilir. Keza tarafların beyanda bulundukları sırada konuşmayı uyuşmazlık konusunun dışına çıkarak gereksiz yere uzatmaları halinde bu konuda uyarılarak, dosyayla sınırlı olarak konuşmaları ve sözlerini tamamlamaları istenir¹⁹².

Duruşma sırasında üyeler, aydınlatılmasını istedikleri konuların bulunması halinde, bu konular ile ilgili taraflara soracakları soruları başkan vasıtasıyla sordurabilirler. Keza başkanın söz vermesi halinde, taraflardan doğrudan açıklama da isteyebilirler. Tek hakimle görülen davalarda ise böyle bir durum söz konusu olmaz¹⁹³.

2.13. DURUŞMADA BULUNACAK OLANLAR

Duruşmada, tek hakimle görülen davalarda görevli hakim, kurul halinde görülen davalarda ise görevli kurulun tamamının bulunması zorunludur; görevli kurulun noksan toplanması durumunda duruşma yapılamaz¹⁹⁴.

Duruşmaya davacı ve davalı taraf da katılırlar. Her iki tarafın da katılması şart değildir, ancak duruşmanın yapılabilmesi için en az bir tarafın katılması zorunludur. Davacı tarafın gerçek kişi olduğu durumlarda, bu gerçek kişi mümeyyiz ve reşit ise kendisi, küçük ise velisi, vesayet altında ise vasisi ya da bunların tayin ettiği avukat katılır. Duruşma sırasında vekaletname ibraz edilerek de vekilin duruşmalara katılması mümkündür. Davacı tarafın özel hukuk tüzel kişisi olması durumunda, ana sözleşmelerine göre bunları temsile yetkili kişiler veya avukatları duruşmada hazır

192 Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Hondu “Duruşma”, s.11; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.76, Köksal, “İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar”, <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku’nda Duruşma”, 30.

193 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1196; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Hondu “Duruşma”, s.11; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.76.

194 Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma”, s.67.

bulunurlar¹⁹⁵.

Davalı idare tarafı bir kamu tüzel kişisi veya kamu kurumu olduğundan duruşmada müdür, hukuk müşavirleri, hazine avukatı gibi davalı idarenin yetkili görevlileri hazır bulunurlar. Uygulamada özellikle davalı idareyi temsil ile yetkili kişinin duruşmayı yapacak mahkemenin bulunduğu yerden başka bir yerde olması halinde, davalı idare duruşmada bulunma ve temsil görevini çoğu zaman alt birimlere devretmektedir¹⁹⁶.

Danıştay'da görülen davalarda gerek ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakılan gerekse temyiz incelemesi yapılan davalarda savcı mutlaka bulunur. Duruşmalara birden fazla savcının katılması da mümkündür. Aynı şekilde dosyanın raportörü olan tetkik hâkimlerinin de yardımcı olarak duruşma salonunda hazır bulunmaları gerekir¹⁹⁷.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 378. maddesinin, *Danıştay ve Vergi Mahkemelerinde yapılacak duruşmalarda, iddia ve savunmanın gerekli kıldığı hallerde, vergi davasına konu olan tarhiyatın dayanağı incelemeyi yapan inceleme elemanları ile mükellefin duruşmada hazır bulundurduğu mali müşaviri veya muhasebecisini de dinler*, hükmü gereğince, idare, vergi tarhına dayanak olan incelemeyi yapan inceleme elemanını dinlenmesini, mükellef de mali müşaviri veya muhasebecisinin dinlenilmesini isteyebilir. Dolayısıyla bu kişiler tarafların yanında duruşmaya katılabilirler. Bu durum vergi davalarına aittir ve böyle bir durumda mahkeme bu isteğe uyarak, taraf olmayan ancak tarafların yanında, taraflarla veya dava konusu ile ilgileri bulunan bu kişileri de dinler¹⁹⁸. Danıştay, davalı idarenin savunma ve cevap dilekçelerinde, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 378.

195 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.577; Hondu "Duruşma", s.14; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.67; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.39.

196 Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Hondu "Duruşma", s.14; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.68.

197 Hondu "Duruşma", s.15; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.68; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

198 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.577; Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, s.802; Hondu "Duruşma", s.14; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.68;

maddesi gereğince tarhiyatın dayanağı incelemeyi yapan inceleme elemanlarının dinlenilmesi talebine rağmen mahkemece duruşma yapılmadan karar verilmesi nedeniyle hükmün bozulmasına karar vermiştir¹⁹⁹.

Vergi davalarında inceleme elemanı, mali müşavir ve muhasebecinin duruşmada hazır bulundurulması ve mahkemece dinlenilmesi Vergi Usul Kanunu'nda açıkça düzenlenmiştir. Ancak uygulamada kanuni bir dayanağı bulunmasa da teknik müşavir, hesap uzmanı veya teknik yönden açıklama yapacak olan kişiler de duruşmada hazır bulunabilirler. Davanın taraflarının yanında duruşmaya katılan bu kişilerin uyuşmazlık konusunun aydınlatılması maksadıyla duruşmada dinlenmesi ilgili tarafça talep edilmekte, mahkemece uygun görülmesi halinde konu hakkında bilgileri alınmaktadır²⁰⁰.

Duruşmada taraf olmasa da müdahiller ile davanın ihbar edildiği üçüncü kişiler de yanında katıldıkları tarafla birlikte duruşmada hazır bulunurlar. Müdahilin veya davanın ihbar edildiği üçüncü kişinin yanında duruşmaya katıldığı tarafın davayı kazanmasında hukukî yararları bulunmakta, dolayısıyla yanında katıldıkları tarafa hukuki yardımda bulunarak, ortak hukuki çıkarları ilgilendiren davanın kazanılması için ilgili taraf ile birlikte çaba göstermektedirler. Bununla birlikte müdahilin veya davanın ihbar edildiği üçüncü kişinin duruşmaya katılmaması durumunda, yokluklarında duruşmaya devam olunur²⁰¹.

Duruşmada zabıt katibi bulunmaz. Keza duruşmada, taraflardan ayrı olarak tarafların getirdiği tanığın dinlenmesi de mümkün değildir. Ancak duruşmalar aleni olarak görüldüğünden, duruşmada bulunacak olanların dışındaki, duruşmayı dinlemek ve izlemek isteyen kişiler de salonun kendilerine ayrılan bölümünde

199 Danıştay 4.D., T.19.9.2007, E.2007/1959, K.2007/2845, Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.68.

200 Hondu "Duruşma", s.14; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.67.

201 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.67; Yavuzdoğan, "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku- İdari Yargılama Hukuku İlişkisi", s.46; Tosun, Tan, "İdari Yargıda Davaya Müdahale", s.862.

duruşmayı takip edebilirler²⁰².

2.14. DURUŞMANIN AÇILMASI VE CEREYANI

Duruşmada bulunacakların, önceden belirlenen duruşma yerinde ve saatinde hazır bulunmaları gerekir. Nitekim mahkeme başkanı ve üyeleri, Danıştay'da daire başkanı, üyeleri, Danıştay savcısı ve tetkik hakimi, belirlenen yer ve saatte duruşma yapmak üzere yerlerini alırlar. Duruşmaya katılan hakim sınıfından yetkili ve görevliler duruşmada hâkimlere özgü özel kıyafet (cübbe) giyerler²⁰³.

Bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemelerinde, başkan, kurulun ortasına, kıdemli üye başkanın sağ tarafına, daha kıdemsiz üye ise sol tarafına oturur. Danıştay'da ortaya daire başkanı, ilk sağda en kıdemli üye, ilk solda kıdem sırasında ikinci üye, sağda ikinci sırada kıdem sırasında üçüncü olan üye, solda ikinci sırada ise kıdem sırasında dördüncü olan üye yer alır. Danıştay savcısı, kurulun ilerisinde sağ tarafta, dosyanın raportörü olan tetkik hakimi kurulun ilerisinde sol tarafta yerlerini alırlar. İdari yargıda duruşmaya zabıt katibi katılmaz²⁰⁴.

Duruşmayı başkan yönetir. Dolayısıyla başkan, mübaşirden duruşma sırası ve saati gelen dava dosyasının taraflarını çağırmasını ister. Mübaşir duruşma salonu dışında yüksek sesle davanın taraflarını ve varsa vekillerini, tarafların yanında davaya katılanları çağırır. Davacı, varsa vekili ile davacının yanında davaya katılanlar kurulun karşısında sol tarafta, davalı temsilcisi varsa vekili ile davalının yanında davaya katılanlar kurulun karşısında sağ tarafta, aynı zamanda davacı veya kanun yoluna başvuran (istinaf veya temyiz) taraf, diğer tarafın sağında olacak

202 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.437; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.396; Hondu “Duruşma”, s.14; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.69.

203 Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.73; Köksal, “İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar”, <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

204 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.578; Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.984; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.396; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.437; Kayar, **İdari Yargı /Kuruluş ve İşleyiş**, s.415; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1196; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.490; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.74; Köksal, “İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar”, <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

şekilde yerlerini alırlar²⁰⁵.

Duruşmaya katılan taraflar duruşmadaki yerlerini aldıktan sonra, başkan yoklama yapar, taraflardan duruşmaya katılanları tespit eder. Duruşmaya gelmeyen tarafların olması halinde, usulüne uygun tebligat yapıp yapılmadığını kontrol eder. Duruşma davetiyesi taraflara ya da taraflardan birine usulüne uygun olarak tebliğ edilmemişse duruşma yapılmaz, yeni bir duruşma günü belirlenir ve taraflara tebliğ edilir. Ancak usulüne uygun davetiyeye rağmen her iki taraf da duruşmaya gelmemişse duruşma açılmaz ve taraflara yeniden davetiye de gönderilmez, evrak üzerinden inceleme yapılarak karar verilir. Usulüne uygun davetiyeye rağmen yalnız bir taraf gelirse ve diğer tarafın mazereti yoksa duruşma açılarak gelen taraf dinlenir. Yine duruşma isteyen tarafın duruşma isteğinden vazgeçmesi durumunda da eğer mahkeme duruşma yapılmasına ihtiyaç duymuyorsa, duruşma açılmaz ve evrak üzerinden inceleme yapılarak karar verilir. Başkan tarafından yoklama sırasında tespit edilen hususlar kısaca not edilir ve verilen kararda da duruşmaya kimin geldiği, duruşmanın yapıp yapılmadığı hususları belirtilir²⁰⁶.

Başkan, davacının vekille temsil edildiği durumlarda, geçerli bir vekaletnamenin ve idarelerde temsil yetkisinin bulunup bulunmadığını üye hakime doğrular. Avukat, daha önce vekaletname sunmamış ise duruşma sırasında vekaletnameyi sunabilir. Ancak duruşma sırasında da vekaletname sunulmazsa, vekil duruşmaya katılamaz²⁰⁷.

205 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.578; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.74.

206 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.984; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.397; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.437; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.415; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.490; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.577; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.496; Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, s.803; Odyakmaz, Kaymak, Ercan, **İdari Yargı**, s.230; Gönen ve diğerleri, **Türk İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.111; Hondu "Duruşma", s.12; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.74; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.146.

207 Hondu "Duruşma", s.14; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.75; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.146.

Taraflar duruşma başlamadan veya duruşma devam ederken sözlü olarak duruşmanın gizli yapılmasını talep edebilirler. Talep üzerine heyet bu durumu değerlendirir ve bir karara varılır. Duruşma sırasında alınan bu karar yazılı değildir ve başkan tarafından hazır olan taraflara tefhim edilir. Alınan karar doğrultusunda duruşma açık veya kapalı yapılır²⁰⁸.

İYUK'un 18. maddesinin 3. fıkrası gereğince duruşmada taraflara ikişer kez söz verilir. Ancak taraflardan sadece biri gelmişse, bir kez söz verilir ve dinlenir. Duruşmalarda her duruşma için ayrılan zamanın kısıtlı olacağı dikkate alınarak, tarafların olayları ve hukuki durumu kısa ve açık bir şekilde açıklamaları, aynı zamanda dava hakkında karar verecek olan hakimlere düşüncelerini aracısız ve canlı olarak yansıtmaları gerekir. Duruşmada her iki taraf da hazırsa, önce davacıya söz verilir ve davasını kısaca dayanaklarıyla anlatması istenir. Davacı vekille temsil ediliyorsa, önce vekili dinlenir. Daha sonra davacının kendisinden de bir diyeceği olup olmadığı sorulur. Davacının yanında duruşmaya katılan müdahil veya davanın ihbar edildiği üçüncü kişilerin bulunması durumunda, davacının dinlenmesinden sonra bu kişilere de söz hakkı verilir ve dinlenirler. Davacı taraf dinlendikten sonra bu kez davalı tarafa söz verilerek savunması dinlenir. Yine davalının yanında duruşmaya katılan müdahil veya davanın ihbar edildiği üçüncü kişilere de davalının dinlenmesinden sonra söz hakkı verilir ve dinlenirler. Davacıya ikinci kez söz verilir ve ilk beyanlarının tekrarı olmamak kaydıyla, davalının savunmalarına karşı diyecekleri sorulur. Aynı şekilde davalıya da davacının ikinci söz hakkını kullanırken yeni bir şeyler söylemesi halinde davalıdan kısaca bu konuya dair savunması sorulur. Taraflar iddia ve savunmalarını ayakta yaparlar ve ikinci kez dinlendikten sonra duruşmaya son verilir²⁰⁹. Duruşmaya katılan taraflara eşit söz hakkı verilerek

208 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.75; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.42.

209 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.983; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.415; Gözübüyük, **Yönetişel Yargı**, s.490; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.579; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.496; Gönen ve diğerleri, **Türk İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.111; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.391; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Hondu "Duruşma", s.8; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.74; Köksal, "İdari Yargıda

dinlenmeleri, adil yargılanma hakkının gereğidir. Nitekim, Danıştay duruşmaya katılan ve söz hakkını kullanmak isteyen davacı vekillerine, bu hakkın tanınmamasının adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturduğuna hükmetmiştir²¹⁰.

Duruşmada ilk sırada dinlenen davacı kendisine söz hakkı verildiğinde, hüküm davanın konusuna göre verileceği için, açtığı davanın konusunu, iptalini istediği işlemi ve maddi olayları, tam yargı davalarında ise tazmini istenen tutar ve zararın doğuş sebeplerini açıklar; davalı ise iptali istenen işlemin hukuka uygunluğunu ve davaya konu iddiaların, işlemin iptalini ya da tazmini gerektirmediğini savunur. Aynı zamanda taraflar duruşmada söyleyecekleri hususları ve bunlarla ilgili belgeleri yazılı olarak da dosyaya sunabilirler. Bu belgelerin dosyanın tekemmülü aşamasında dosyaya sunulması durumunda, duruşmada verilmesi önemli değildir. Ancak bu yeni belgeler, tarafların ellerinde olmayan nedenlerle, dilekçeler ve savunmalarla birlikte sunulmamışsa ve ilk kez duruşma sırasında dosyaya eklenmek üzere verilmişse, işte bu durumda mahkemece söz konusu bu belgelerin vaktinde ibraz edilmelerine imkân bulunmadığı kanaatine varılırsa, kabul edilir ve duruşmada hazır bulunan karşı tarafa verilir. Karşı tarafın bu yeni belgeye karşı diyecekleri sorulur ve açıklamaları dinlenir (İYUK m.21)²¹¹.

Duruşmada tarafların iddia ve savunmalarına müdahale edilmez. Ancak, yönetim yetkisi dolayısıyla başkan, davanın dışına çıkılması, davaya katkısı olmayan hususların açıklanması veya konuşmanın uzatılması durumunda, tarafları uyarır ve dava ile sınırlı olarak kısaca konuşmalarını tamamlamalarını ister. Konuşma sırasında taraflar, iddia ve savunmalarını hatırlamak maksadıyla notlarından faydalanabilirler, fakat sözlü yargılama yapıldığından yazılı iddia ve savunmalarını aynen okumalarına izin verilmez. Taraflar ikişer kez dinlendikten sonra başkan

Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019); Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.146.

210 Danıştay, 5.D., T.29.09.2004, E.2004/291, K.2004/3370, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.288.

211 Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.5; Hondu "Duruşma", s.9; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.78-79, Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.148.

duruşmanın sona erdiğini ve kararın daha sonra kendilerine tebliğ edileceğini söyler. Duruşma bittikten sonra taraflardan birinin, ilave açıklamalar yapacağını söylemesi durumunda tekrar dinlenmesi olanaklı değildir. Taraflar ancak duruşma esnasında dinlenirler ve duruşma dışında dinlenmeleri ve beyanlarının hükme esas alınması da olanaklı değildir. Dolayısıyla duruşmaya katılmayan tarafın duruşma bittikten sonraki bir zaman diliminde mahkemece dinlenilmesini talep etmesi halinde bu talep dikkate alınmaz²¹². Bununla birlikte duruşma yapılmaksızın, mahkemenin, taraflardan birini davet edip, onu dinledikten sonra karar vermesi de bozma sebebidir²¹³.

Duruşma sırasında taraflar görev, yetki, süre gibi kamu düzenini ilgilendiren hususları ileri sürebilirler. Bunun gibi davanın esasına girilmeden, öncelikle çözülmesi gereken usuli iddiaların ileri sürülmesi halinde, başkan diğer üyelerin görüşünü alarak hemen karar verir. Hemen karar verilebilecek bir konu değil ise başkan tarafından duruşmaya bir süre ara verilerek, görevli kurul, taraflar duruşma salonundan çıkartılarak ya da başka bir odada bu konu hakkında görüşme yaparlar. Kurul tarafından alınan karar açıklanır ve duruşmayı sonlandıracak özellikte değilse duruşmaya devam edilir²¹⁴.

2.15. DURUŞMA TUTANAĞI

İdari yargılamada, medeni yargılama ve ceza yargılamasının aksine, duruşma sırasında tutanak tutulmasını gerektiren bir yasa hükmü mevcut değildir. Bu nedenle, medeni yargılama ve ceza yargılamasında duruşmada bulunması zorunlu olan zabıt katibi, idari yargı duruşmalarında bulunmaz.

İYUK'da duruşmada tutanak tutulmasına dair bir düzenleme bulunmamakla birlikte, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri Ve Vergi Mahkemelerinin

212 Yıldırım, **İdari Yargı**, s.497; Hondu “Duruşma”, s.12; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.77; Köksal, “İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar”, <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019)

213 “Duruşma yapılmaksızın taraflardan birinin davet edilmesi suretiyle bilgisine başvurularak karar verilmesinde isabet yoktur.”, Danıştay 3.D., T.25.10.1989, E.1989/452, K.1989/2340, Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 391.

214 Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.77.

İdari İşleri İle Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesi Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmeliğin (RG. T.11.07.2015, S.29413) *tutanaklar* başlıklı, 69. maddesinde; tutanaklarda duruşmada hazır bulunanların belirtileceği, bu tutanaklarda, ayrıca taraf ve vekillerinin iddia ve savunmaları ile duruşma safahatına ait kısa bir özet yazılacağı ve kurul tarafından duruşma günü imzalanıp dosyalarında saklanacağı, belirtilmiştir. Bu hükme dayanılarak uygulamada genellikle bazı usuli sakıncaları önlemek ve önemli hususları kaydetmek için bir tutanak tutulmaktadır. Bu tutanakta duruşmada hazır bulunan hakimlerin, taraf ve vekillerinin, varsa müdahil ile ihbarda bulunan kişilerin ad ve soyadları, davanın esasına ve sonucuna etkili olabilecek beyanlarının özeti, taraflara söz verildiği ve duruşmaya son verildiği hususları tutanağa yazılır ve bu tutanak sadece mahkeme heyeti ya da daire kurulunca imzalanarak, dosyasında saklanır²¹⁵.

2.16. DURUŞMA DÜZENİ

İdari yargıda duruşmaları mahkemede kurul başkanı, Danıştay'da daire başkanı yönetir. Duruşmanın yönetilmesi aynı zamanda duruşma düzeninin sağlanmasını da kapsar. Nitekim duruşma düzenini sağlamak başkanın yetkisindedir ve başkan duruşma düzeninin bozulmaması için gerekli her türlü tedbiri alır (HMK m.32/1). İYUK'un 31. maddesinin 1. bendi gereğince, mahkemenin sükununu ve inzibatını bozanlar hakkında yapılacak işlemler ile ilgili olarak, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanacaktır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun duruşma düzenine ilişkin hükümleri 79. ve 151. maddelerde yer almaktadır²¹⁶.

Duruşma sırasında duruşmaya katılan taraflar birbirlerine karşılıklı olarak söz

215 Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.392; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.579; Hondu "Duruşma", s.11; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.82; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.32; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.150.

216 Madde 32/1: Yargılamayı, hâkim sevk ve idare eder; yargılama düzeninin bozulmaması için gerekli her türlü tedbiri alır.

söyleyebilir, soru sorabilir, hakaret edebilir, başkan tarafından izin verilmeden konuşabilir veya yasak olmasına rağmen ses kaydı ve görüntü alabilirler. Dinleyici bölümünde yer alan kişiler de yargılamaya ya da tarafların açıklamalarına müdahale edebilir, yine yasak olmasına rağmen onlar da ses kaydı ve görüntü alabilirler. Aynı zamanda taraflarla dinleyicilerin mahkeme heyetine karşı saygı sınırlarını aşan söz ve hareketlerde bulunmaları da söz konusu olabilir. İşte bu gibi durumlarda mahkeme veya daire başkanı tarafından, bu şekilde duruşma düzenini bozan kişiler hakkında HMK'nın ilgili maddeleri doğrultusunda işlem yapılmaktadır.

Başkan, duruşmanın düzenini bozan kimseyi (dinleyici, taraf, avukat, müdahil), bunu yapmaktan men eder ve gerekiyorsa avukatlar hariç derhal duruşma salonundan çıkarılmasını emreder (HMK m. 151/1).

Duruşma sırasında, uygun olmayan tutum ve davranışta bulunan kimsenin taraflardan birinin vekili olması durumunda, başkan vekili uyarır. Vekilin bu uyarıya uymaması ve fiilinin disiplin suçu veya adli suç olması durumunda, duruşma salonunda hazır olan kişilerin kimlik bilgileri ve adresleri de yazılarak olay tutanağa (HMK m.154) geçirilir ve duruşma ertelenir. Vekil hakkında gerekli yasal işlem yapılması için kayıtlı olduğu baroya ve fiili adli suç oluşturuyorsa Cumhuriyet başsavcılığına bildirimde bulunulur (HMK m.79/1).

Vekili bulunmayan, davasını kendisi takip eden tarafın duruşmada uygun olmayan tutum ve davranışlarda bulunması halinde, başkan kendisini bu konuda uyarır, uyarıya uymaması durumunda gerekli görülürse kendisini bir vekil ile temsil ettirmesine karar verilerek derhal duruşma salonundan çıkartılır, kendisini vekil ile temsil ettirmezse duruşma yokluğunda bitirilir (HMK m.79/2).

Başkan tarafından duruşmanın düzenini bozduğu için uyarılan kimse, uyarıya rağmen, mahkeme huzurunda uygun olmayan söz söylemeye veya davranışta bulunmaya devam ederse avukatlar hariç, hemen yakalanarak hakkında dört güne kadar disiplin hapsi cezası uygulanabilir (HMK m.151/2). Duruşmanın düzenini bozan söz veya davranışın suç oluşturması halinde, durum bir tutanakla Cumhuriyet başsavcılığına bildirilir. Gerekiyorsa avukatlar hariç, failin tutuklanmasına da karar

verilebilir (HMK m.151/3)²¹⁷.

Duruşma düzenini bozan kimselere karşı başkan tarafından disiplin tedbiri olarak alınan bu kararlar kesin olup bu kararlara karşı kanun yoluna gidilemez. Ayrıca bu disiplin tedbirleri, sadece taraflar ile ilgili olanlar (HMK m.79/2) dışında, duruşma salonunda bulunan herkes (dinleyiciler, taraflar, tarafların yanında duruşmaya katılanlar) hakkında alınabilir²¹⁸.

2.17. DURUŞMA YAPILAMAMASI NEDENLERİ VE SONUÇLARI

2.17.1. Duruşmanın Kesin Olarak Açılmaması

Duruşma günü tayin edilmesine rağmen aşağıda belirtilen hallerde duruşma yapılamaz ve duruşmanın ileri bir tarihte yapılmak üzere ertelenmesi de olanaklı değildir.

a) Duruşma talebinden vazgeçilebilir. Bunun için yazılı olarak duruşmadan vazgeçildiğinin bildirilmesi ya da duruşma sırasında sözlü olarak bu yönde beyanda bulunulması yeterlidir. Duruşma talebinden vazgeçildikten sonra yeniden duruşma talebinde bulunulamaz. Zira duruşma hakkı taraflara sadece bir kez verilir²¹⁹.

b) Duruşma davetiyesinin taraflara usulüne uygun olarak tebliğ edilmesine rağmen her iki tarafın da mazeretsiz olarak duruşmaya katılmaması durumunda, duruşma açılmaz ve bir daha duruşma yapılmaz, evrak üzerinden inceleme yapılarak karar verilir. Keza tebligatın, adres değişikliği veya adreste bulunulamaması nedeniyle yapılamadığı durumlarda duruşma açılmaz, yargılamaya devam edilmez.

217 HONDU'ya göre; ilgili maddeden anlaşılacağı üzere duruşma sırasında disiplini bozan söz ve davranışlarda bulunan kişileri tutuklamak görevi duruşmayı yapan mahkemeye aittir. Gerek İYUK'un gönderme yapan maddesinde gerekse HUMK'un 150. maddesinde istisna bir hüküm konulmadığına göre ve konu doğrudan duruşmayı yapan mahkemeyi ilgilendirdiğine ve verilen ceza da inzibati nitelikte bir ceza olduğuna göre idari mahkemelerde yapılan duruşmada aynı durumla karşılaşılması halinde mahkemenin veya hakimnin tutuklama kararı vermesine hukuki bir engel bulunmamaktadır, Hondu,"Duruşma", s.12.

218 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.116.

219 Danıştay 5.D, T.27.6.1952, E.1951/2204, K.1952/1958, Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1189; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.983; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.489.

Dosya işlemiden kaldırılır. İlgili tarafın adresini bildirmesi halinde dava kaldığı yerden devam eder ve duruşma için yeniden gün tayin edilerek duruşma yapılır²²⁰.

c) Davadan feragat ve davayı kabul hallerinde de duruşma açılmaz. Duruşmadan önce bir dilekçe ile davadan feragat edilmesi veya davanın kabul edilmesi mümkün olduğu gibi, duruşma esnasında sözlü olarak da beyanda bulunulabilir. Davadan feragat ve davayı kabul davaya son veren taraf işlemi olduğundan, bu hususun karşı tarafa tebliği gerekmez veya duruşma sırasında karşı tarafın diyecekleri sorulmaz. Duruşma öncesinde davadan feragat veya davayı kabul halinde duruşma açılmaz, duruşma sırasında bu yönde beyanda bulunulması halinde ise duruşmaya son verilir²²¹.

d) Davacının öldüğünün anlaşılması halinde, şayet dava yalnız ölen davacıyı ilgilendiriyorsa, duruşma yapılmaz.

2.17.2. Duruşmanın Ertelenmesi

Duruşma günü tayin edilmesine rağmen, aşağıda belirtilen durumlarda duruşma yapılmaz ve ileri bir tarihte yapılmak üzere ertelenir.

a) Duruşma davetiyesinin taraflara ya da taraflardan birine tebliğ edilemediği hallerde duruşma yapılmaz, yeni bir duruşma günü belirlenir ve taraflara bildirilir²²². Danıştay, duruşma davetiyelerinin her ikisinin de taraflardan birine tebliğ edilerek diğer tarafın duruşmaya gelmediğinin belirtilmesi suretiyle uyuşmazlık hakkında

220 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1189; Derdman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.69; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>.

221 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1189; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.69; Ercan Göktepeoğlu, "İdari Davalarda Davayı Kabul", **THD**, C.9, S.92, Nisan 2014, s.40-47, <https://www.jurix.com.tr> (19.02.2019).

222 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1199; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.398; Hondu "Duruşma", s.13; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.71; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>.

karar verilmesini hukuka aykırı bulmuş ve kararın bozulmasına karar vermiştir²²³.

b) Duruşma gününde taraf vekillerinden birinin duruşmaya gelerek, vekaletten çekildiğini bildirmesi halinde duruşma yapılmaz ve yeni bir duruşma günü belirlenerek, durum asile bildirilir. Aynı şekilde vekili bulunmayan davacının, duruşma günü gelerek hukuki yardıma ihtiyacı olduğu için vekil tutmak istediğini, bu nedenle duruşmanın ertelenmesini talep etmesi durumunda, duruşma yapılmaz ve davacıya avukat tutması için uygun bir süre verilir. Verilen bu süre içinde tuttuğu vekile yeniden duruşma günü tebliğ edilir²²⁴.

c) Tarafların veya taraflardan birinin, duruşma gününde mazereti olduğunu beyan ederek yazılı bir şekilde duruşmanın ertelenmesini talep etmesi ve bu talebin mahkemece de kabul edilmesi halinde duruşma açılmaz, ileri bir tarihte yapılmak üzere ertelenir ve erteleme kısa bir karar şeklinde taraflara bildirilir²²⁵.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda duruşmanın ertelenmesi ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Diğer taraftan İYUK'un 31. maddesinde HMK'nın uygulanacağı belirtilen konular arasında da sayılmamıştır. Dolayısıyla tarafların *duruşmanın ertelenmesi isteminde öne sürdükleri sebeplerin takdiri münhasıran mahkemeye aittir*²²⁶. Bu nedenle tarafların erteleme talebinin kabul edilebilmesi, ileri sürdükleri mazeretlerinin mahkemece meşru ve makul görülmesi halinde

223 Danıştay 7D., T.13.10.2014, E.2004/744, K.2004/2422, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.288.

224 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1199; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.398; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.71; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>.

225 Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.398; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.415; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.577; Odyakmaz, Kaymak, Ercan, **İdari Yargı**, s.230.

226 "Gönderme ve tebliğ tarihleri itibarıyla şirketin duruşmaya katılmasını engelleyici ya da zorlaştırıcı bir durum söz konusu olmadığı gibi esasen bu yönde herhangi bir iddia da ileri sürülmemiştir. Diğer taraftan 2577 sayılı Kanun'un 31 inci maddesinde, H.U.M. Kanun'unun uygulanacağı haller arasında duruşmalar yer almamıştır. İdari yargıdaki duruşmalara ilişkin esaslar 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanun'unda düzenlenmiş olup, taraf vekillerinin duruşmanın ertelenmesi isteminde öne sürdükleri sebeplerin takdiri münhasıran mahkemeye aittir. Bu itibarla yükümlü şirket vekilinin, H.U.M. Kanunu uyarınca mahkemenin duruşmayı ertelemesi gerektiği yolundaki iddiaların hukukî dayanağı yoktur", Danıştay 7.D., T.20.5.19952, E.1988/894,1 K.1992/1608, Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.399.

mümkündür²²⁷.

Erteleme sebepleri olarak, çoğunlukla hastalık, vekil tarafından takip edilen duruşmalı dosyalarda, vekilin başka yerde duruşmasının olması veya hava muhalefeti nedeniyle ulaşım imkansızlığı gibi mazeretler ileri sürülmektedir. Mahkemece tarafların mazeretleri kabul edilerek duruşmanın ertelenmesine karar verildiği takdirde ileri sürdükleri mazeretlerini belgelendirmeleri gerekir. Ayrıca uygulamada ertelemeye sebep olan taraftan Harçlar Kanunu'nun 12. maddesi gereğince celse harcı alınmakta ve bu harç yatırıldığı takdirde, yeniden belirlenen duruşma günü, ara karar ile birlikte taraflara bildirilmektedir. Erteleme isteği yerinde görülmeyle talebin reddine karar verildiği durumlarda ise karşı tarafın duruşmada hazır bulunması halinde duruşma yapılır, gelen taraf yoksa duruşma açılmaz ve evrak üzerinden inceleme yapılarak karar verilir²²⁸.

Taraflardan birinin duruşmanın ertelenmesine yönelik talebini ve mazeretini bildirdiği dilekçesinin duruşma günü mahkemeye ulaşması ve karşı tarafın duruşmaya katılması durumunda, karşı tarafın bu konuda görüşü alınır. Karşı tarafın, duruşmaya devam edilmesini istemesi halinde, erteleme talep eden tarafın mazereti de pek geçerli değilse diğer bir deyişle duruşmaya katılmasını engelleyici ya da zorlaştıracı bir durum söz konusu değilse veya mazeretini belgelendirmemişse, bu durumda erteleme talebinin reddine karar verilir ve duruşma yapılır²²⁹.

2.18. DURUŞMADA İSPAT YÖNTEMİ VE ARAÇLARI

İspat, davada tarafların ileri sürdükleri iddia ve savunmaların doğruluğuna hakimi inandırma faaliyeti²³⁰ olup, ispatın konusunu tarafların üzerinde anlaşılmadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli olgular oluşturur, dolayısıyla hukuk kurallarının ispatı gerekmez. Bir davada çekişmeli olan

227 Hondu, "Duruşma", s.13; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.73.

228 Hondu, "Duruşma", s.13; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.73.

229 Hondu, "Duruşma", s.13; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.73.

230 Gözübüyük, Yönetmelik Yargı, s. 948.

hususların ispatı için başvuru araçları ise delillerdir²³¹.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda hangi iddiaların hangi delille ispat edilmesi gerektiği konusunda herhangi bir saptama veya düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla idari yargılama hukukunda, delil serbestisi ilkesi geçerlidir ve uyuşmazlığın özelliğine uygun her türlü delille ispat edilebilmesi mümkündür. İYUK'un 20/1. maddesindeki düzenlemesi, idari yargıda delil serbestisi ilkesinin kaynağını oluşturmaktadır²³².

Deliller, kesin deliller ve takdiri deliller olmak üzere ikiye ayrılır. Kesin deliller, hakimi bağlayıcı deliller olup, bu nitelikteki delilleri hakim değerlendirmeye yetkisi yoktur. Senet, ikrar ve yemin gibi deliller kesin delillerdendir. Takdiri deliller, hakimi bağlayıcı değildir. Bu tür deliller hakim tarafından serbestçe değerlendirilir. Tanık, bilirkişi ve keşif takdiri delillerdendir. İdari yargılama usulünde hem kesin hem de takdiri deliller uygulanmaktadır. Davanın yapısına göre, resmi senet, sicil, makbuz gibi yazılı deliller ile keşif, bilirkişi ve ikrar gibi takdiri deliller kullanılmaktadır. Ancak idari yargılama usulünün niteliğine uygun düşmediği için tanık ve yemin gibi deliller idari yargı yerleri tarafından kullanılmamaktadır²³³.

İdari yargılama hukukunda duruşma yapılması halinde, kural olarak dava dilekçesi ve savunmada ileri sürülen sebep ve deliller sözlü olarak açıklanır ve tartışılır. Taraflar, yeni bir hak talebinde bulunmadıkları ya da daha önce ileri sürdükleri taleplerini değiştirmedikleri ve genişletmedikleri takdirde, duruşmada, dava, cevap ve savunma dilekçelerinde belirttikleri hususlarla ve bunları destekleyici

231 Müslüm Akıncı, "İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği", **TAAD**, Y.1, S.2, Temmuz 2010, s.44; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.370; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.434; Serdar Kale, Salih Keser, "Madeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi", **MÜHF-HAD** (Mehmet Akif Aydın'a Armağan), S.21(2), Y.2015, s.703; Neslihan Karataş Durmuş, "Vergi Hukukunda İspat ve Delil", **Gazi Üniversitesi HFD**, C.68, S.3-4, Y.2014, s. 507.

232 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.437; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.371; Karataş Durmuş, "Vergi Hukukunda İspat ve Delil", s.518; Mahmut Ceylan, "İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 8 (2018) Sayı: 16, s. 326.

233 Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s. 948-949; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.437; Akıncı, "İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği", s.44; Ceylan, "İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları", s. 327; Karataş Durmuş, "Vergi Hukukunda İspat ve Delil", s.518.

ve tamamlayıcı nitelikteki her türlü sebepleri ileri sürebilirler²³⁴.

Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama hukukunda, mahkemenin kendiliğinden araştırması gereken, görev, yetki, süre gibi kamu düzenini ilgilendiren hususlar, dava ve savunma dilekçelerinde ileri sürülmesine bile, duruşma sırasında ileri sürülebilir²³⁵.

İYUK'un 21. maddesi, taraflara ellerinde olmayan nedenlerle dilekçeler ve savunmalarla birlikte sunamadıkları ve yeni iddialar içeren belgeleri duruşma sırasında ibrazına da imkan tanımaktadır. Bu durumda mahkemece söz konusu bu belgelerin vaktinde ibraz edilmelerine imkân bulunmadığı kanaatine varılırsa, kabul edilip, duruşmada hazır bulunan karşı tarafa verilir, duruşmada hazır olmaması durumunda karşı tarafa tebliğ edilir. Sunulan delilden duruşma esnasında haberdar olan taraf, delile karşı hemen cevap verir veya cevap vermeye gerek görmediğini bildirirse ayrıca tebliğe gerek yoktur. Ancak sunulan delile karşı, beyanda bulunmak için süre talep ederse, kendisine delilin niteliğine göre uygun bir süre tanınması gerekir²³⁶. Danıştay, taraflarca sunulan ve mahkemece kabul edilen bu yeni belgeler hakkında, karşı tarafın görüşünün alınması ve hüküm verilirken değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir²³⁷.

Taraflar, duruşma sırasında mahkemeden, dava ile ilgili olarak, çözümü hukuk dışında, özel veya teknik bilgi gerektiren durumlarda, bilirkişiye başvurulmasını ve bu konuda bir rapor düzenlenmesini isteyebilirler. Aynı şekilde mahkemenin, kişiler veya nesneler üzerinde doğrudan veya duyu organlarına dayanarak bilgi sahibi olmasının, uyuşmazlığın çözümü için gerekli olduğunu

234 Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.5; Hondu "Duruşma", s.9; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.78-79, Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.41; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.148.

235 Hondu "Duruşma", s.9; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.79; Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", 41.

236 Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.5; Hondu "Duruşma", s.9; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.78-79, Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.148.

237 Danıştay 3.D., T.13.12.2007, E.2007/2647, K.2007/3447, Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019).

düşünmeleri halinde, taraflar mahkemeden keşif yapılmasını da isteyebilirler. İhtiyaç duyulması halinde, taraflar talep etmese dahi, mahkemece re'sen keşif yapılmasına veya bilirkişiye başvurulmasına karar verilebilir²³⁸.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda tanık ve yemin deliline ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmadığı gibi, HMK'ya yollamada bulunan 31. maddesinde de tanık ve yemin delilleri sayılmamıştır. Nitekim uygulamada²³⁹ tanık ve yemin delili kullanılmamaktadır. İdari yargılamada yazılı yargılama usulünün hakim olması ve bütün idari uyuşmazlıkların yazılı ya da öyle varsayılan birer idari işlem yahut karardan kaynaklanması ve tanık ve yemin delillerinin yazılılık esası ile bağdaşmaması, idari yargıda bu delillere başvurulmamasının gerekçesi olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 378. maddesi²⁴⁰, gereğince, vergi inceleme elemanları ile mükellefin mali müşavirleri veya muhasebecileri, tarafların yanında duruşmaya katılabilir ve tarafların talepte bulunmaları halinde duruşmada sözlü olarak açıklama yapabilirler. Ancak bu durum vergi davalarında mümkündür²⁴¹. İdari yargıda duruşmada tanık dinletilmesinin gerekliliği, bu konuda doktrinde yapılan eleştiriler ve önerilen çözümler ile ilgili bir sonraki bölümde ayrıntılı açıklama yapılacaktır.

2.19. DURUŞMALI DOSYALARDA KARAR

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 19. maddesinde, duruşma yapıldıktan sonra en geç on beş gün içinde karar verileceği, ancak ara kararı verilmesi

238 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s. 951; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.379.

239 “Diğer taraftan 2577 sayılı idari Yargılama Usulü Kanununun 31. maddesiyle Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa yollamada bulunularak anılan Yasanın hangi hususlarda uygulanacağı belirlenmiştir. Kaldı ki idari yargı yazılı muhakeme esasına dayalı olup duruşma yapılması istisna olduğu gibi tanık dinlenilmesi ve yemin teklifi idari yargıda uygulanmaması gereken hususlardandır”, Danıştay 3.D., T.24.12.1986, E.1986/1202, K.1986/2706; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s. 463.

240 m.378: “Danıştay ve Vergi Mahkemelerinde yapılacak duruşmalarda, iddia ve savunmanın gerekli kıldığı hallerde, vergi davasına konu olan tarhiyatın dayanağı incelemeyi yapan inceleme elemanları ile mükellefin duruşmada hazır bulundurduğu mali müşaviri veya muhasebecisini de dinler”

241 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.949; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Ceylan, "İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları", 331; Hondu “Duruşma”, s.14;

durumunda, ara kararının yerine getirilmesi üzerine, duruşmalı dosyaların öncelikle inceleneceği hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm gereğince, duruşmalı dosyaların en geç on beş gün içinde karara bağlanması zorunlu bir şekil şartıdır. Bununla birlikte asıl olan duruşmanın yapılmasından sonra, aynı gün içinde karar verilmesidir. Ancak duruşma dosyasının ve arkasından görüşmesinin o gün içinde bitirilememesi halinde ya da başkaca zorunlu nedenlerle duruşmanın yapıldığı gün karar verilmesi mümkün olamıyorsa, bu on beş günlük süre, mahkemeye karar vermesi için tanınan azami süredir²⁴². İdari yargıda duruşmanın özellikleri de dikkate alındığında, bu süreye riayet edilmeden ve duruşma gününden uzun bir zaman geçtikten sonra karar verilmesi, duruşmayı anlamsız kılacaktır. Bu nedenle duruşmadan sonra on beş gün içinde karar verilmemesi halinde duruşmanın tekrarı gerekir. Aksi durum duruşma talep eden taraf lehine bozma sebebidir²⁴³.

Duruşmanın yapılmasından sonra en geç on beş gün içinde karar verilmesi kuralı, tekemmül eden dosyalarda söz konusudur. Dolayısıyla duruşma sonrasında dosyadaki bilgi ve belgelerin karar vermek için yeterli olmadığının tespiti halinde, duruşmadan sonra ara karar ile ilgili yerlerden bazı bilgi ve belgelerin istenilmesine veya keşif ve bilirkişi incelemesi yapılmasına karar verilebilir. Bu durumda dosya tekemmül etmediğinden ve on beş gün içinde tamamlaması da mümkün olmayacağından, bu kural geçerli olmaz. Ara karar gereği yerine getirildikten yani ilgili yerlerden talep edilen bilgi ve belgeler dosya içine alındıktan veya keşif yapıp bilirkişi raporu alındıktan sonra dosya öncelikle incelenerek karara bağlanır²⁴⁴.

İdari yargılamada dava dosyaları İYUK'un 22. maddesindeki usule göre

242 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1205; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.400; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.579; Hondu “Duruşma”, s.15; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.86; Köksal, “İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar”, <https://www.jurix.com.tr>; Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma”, s.31.

243 Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.400; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.86.

244 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1205; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.400; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.579; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Hondu “Duruşma”, s.15; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.86; Köksal, “İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar”, <https://www.jurix.com.tr>.

görüŖülüp sonuçlandırılır. Buna göre; Danıştay ve mahkemelerde kararlar, görüŖmeye katılan üyelerin oyları ile alınırlar. GörüŖmeye katılan her üye oy kullanır ve alınan karar başkan ve üyeler tarafından imzalanır. Azınlıkta kalan üyelerin görüŖ ve düşünceleri, alınan kararların altına yazılır. Dolayısıyla kararlar alınırken çekimserlik mümkün değildir ve her üye görüŖünü açıklamak zorundadır²⁴⁵.

DuruŖmalı dosyalarda, duruŖmaya katılan hakimler ile duruŖma görüŖmelerine ve bu görüŖme sonrası verilen karara katılan hakimlerin aynı olması gerekir, böylece verilen karar daha adil olacaktır. Aynı zamanda idari yargıda sadece bir kez duruŖma yapıldığı da göz önüne alındığında, duruŖmaya katılan heyet ile karar veren heyetin aynı olması sayesinde, hakimlerin duruŖma sırasında edindikleri izlenimler de silinmeyecektir. Ancak; aksi halde duruŖma yapılmasının herhangi bir anlamı ve yararı olmayacaktır. Nitekim, Danıştay da duruŖma yapan heyet ile karar veren heyetin farklı olması nedeniyle yeniden duruŖma yapılması gerektiğine²⁴⁶, ve duruŖmaya katılmayan üyenin, duruŖma görüŖmelerine ve bu görüŖmelerde verilen karara katılmasının usule aykırı olduğuna²⁴⁷ hükmetmiştir. Bununla birlikte, duruŖmayı yapan heyet ile ara kararı verildikten sonra ikinci kez görüŖmeye katılan heyetin aynı olması gerekmez²⁴⁸.

İYUK'un *kararlarda bulunacak hususlar* başlıklı 24 maddesi gereğince, duruŖmalı davalarda verilen kararlarda, duruŖma yapıp yapılmadığı, yapılmış olması halinde hazır bulunan tarafların, vekillerinin veya temsilcilerinin ad ve soyadları belirtilir. Uygulamada kararların girişinde, duruŖmanın yapıldığı yer, tarih ve duruŖma saati ile her iki tarafın da duruŖmaya katılıp katılmadıkları, duruŖmada hazır bulunan tarafların, vekillerinin veya temsilcilerinin ad ve soyadları, duruŖma sırasında taraflara sırasıyla söz verildiği, duruŖmaya gelmeyen taraf olması halinde

245 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.985; Işıklar, “İdari Yargıda DuruŖma” s.86.

246 “...duruŖmayı yapan heyet ile karar veren heyetin farklı olması durumunda, kararı verecek olan heyetin yeniden duruŖma yapıp, ona göre karar vermesi gerektiği..”, Danıştay 4.D., T. 24.05.1978, E.1977/3499, K.1978/1718, Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda DuruŖma”, s.31,

247 Danıştay 7.D., T.16.04.2007, E.2006/2873, K.2007/1778, Işıklar, “İdari Yargıda DuruŖma” s.87.

248 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s .438; Işıklar, “İdari Yargıda DuruŖma” s.87; Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda DuruŖma”, s.31

usulüne uygun tebligata rağmen duruşmaya katılmadıkları, sadece gelen tarafa söz verildiği, Danıştay'daki duruşmalarda savcının düşüncesi alındıktan sonra ilgili tarafa savcının düşüncesine karşı diyeceklerinin sorulduğu gibi bilgilere yer verildikten sonra²⁴⁹ işin esasına geçildiği belirtilir²⁵⁰. Tarafların isteği üzerine duruşma yapılmasına rağmen, mahkeme kararında bu hususta herhangi bir bilgiye yer verilmemesi kanuna aykırı olup, bozma sebebidir²⁵¹.

2.20. DANIŞTAY'DAKİ DURUŞMALARA SAVCININ KATILMASI

Bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinde savcı görev yapmamaktadır. Bu nedenle bu yargı yerlerinde duruşmada görüş bildirmesi söz konusu değildir. Ancak Danıştay'da hem ilk derecede görülen davalarda, hem de temyiz yolu ile incelenen davalarda yapılan duruşmalarda savcının bulunması zorunludur. Duruşmalar savcının huzuru ile açılır²⁵².

Danıştay'da yapılan duruşmalarda, taraflara ikişer kez söz verildikten sonra görüşünü açıklaması için Danıştay Savcısına söz verilir. Savcı dava hakkındaki

249 "...Hüküm veren Danıştay 2. Dairesi'nce duruşma için önceden belli edilen ... günü... davacı vekillerden Av... 'ın geldiği davalılardan Başbakanlığı temsilen ... ile Milli Eğitim Müdürlüğü'nü temsilen ... 'ın geldiği görülerek Danıştay Savcısı ... hazır olduğu halde açık duruşmaya başlandı. Davacı ile davalı idarelerin temsilcilerine usulüne uygun söz verilip dinlendikten ve savcının düşüncesi de alındıktan sonra duruşmaya son verildi. Dosyadaki bilgi ve belgeler de incelenmek suretiyle davalı idarelerin usule ilişkin olarak öne sürdükleri hususlar yerinde görülünce işin gereği düşünüldü...", Danıştay 2.D., T.14.03.2007, E. 2005/6569, K.2007/1038, Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>.

250 Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.88,

251 "Davacının....duruşma yapılarak karar verilmesi istemiyle açtığı davda mahkemece taraflar duruşmaya çağırılarak belirlenen günde duruşmanın yapıldığı; ancak mahkeme kararında duruşma yapıldığına dair herhangi bir bilginin mevcut olmadığı anlaşıldığından, bu durumda yukarıda anılan Yasa hükmü uyarınca mahkeme kararında usul yönünden hukuka uyarlık bulunmamaktadır", Danıştay 8. D., T. 06.02.2007, E.2006/5474, K.2007/532, Ergen, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, s.286.

252 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s.984; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.398; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.438; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.372; Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, s.415; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, s.1202; Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.490; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.578; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.496; Odyakmaz, Kaymak, Ercan, **İdari Yargı**, s.230; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>.

hukuki düşüncesini ayakta açıklar, bununla beraber önceden hazırladığı yazılı düşüncesi de dosyaya alınır. Savcının görüşü alındıktan sonra taraflara ayrıca söz verilir ve son olarak ne diyecekleri sorulur (İYUK m.18/4). Kanun'un açık hükmüne rağmen, her zaman adil olmasa da, uygulamada savcının görüşü davanın reddine yönelik ise sadece davacıya, davanın kabulüne yönelik ise davalıya söz verilmektedir²⁵³.

Danıştay Savcısının, duruşmadan önce incelemiş olduğu dava dosyasındaki mevcut bilgi ve belgelerin, dava konusu uyuşmazlığın çözümü için yeterli olmadığı sonucuna varması halinde, duruşma sırasında keşif ve bilirkişi incelemesi ve delil tespiti yahut işlem dosyasının getirtilmesini isteyebilir (İYUK m.18/5).

Danıştay savcısı aynı zamanda duruşmanın kısmen veya tamamen kapalı yapılmasını isteyebilir. Duruşmada yapılan açıklamaların davanın genişletilmesi veya değiştirilmesi mahiyetinde olup olmadığı, varsa müdahil ve davanın ihbarı talebinin kabul edilip edilmemesi konularında da görüş bildirebilir²⁵⁴.

Duruşma sırasında savcının yukarıda belirtilen hususlara yönelik taleplerde bulunması durumunda, bu talepleri Daire veya Kurul'ca karara bağlanır. Taleplerinin kabul edilmemesi halinde ise bu kez işin esası hakkında düşüncesini belirtir²⁵⁵.

2.21. YARGILAMA GİDERLERİ

Yargılama giderleri, yargılama faaliyeti nedeniyle ortaya çıkan ve bu faaliyetin icrası için ödenmesi gereken, davanın açılmasından sonuçlanmasına kadar oluşan birtakım masraflardır²⁵⁶.

253 Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.398; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1202;Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s. 144; Hondu “Duruşma”, s.15; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.88; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>.

254 Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1203.

255 Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, s.1986; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.1203; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.398.

256 Pekcanitez, Atalay, Özkes, **Medeni Usul Hukuku**, s.981; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s. 780; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.517.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda yargılama giderleri ile ilgili düzenleme bulunmamaktadır. Nitekim Kanun'un 31. maddesinin 1. fıkrası gereğince, yargılama giderleri ile ilgili konularda Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanacaktır.

Yargılama giderlerini genel olarak yargılama harçları, masraflar (posta giderleri, bilirkişi ücretleri, keşif giderleri) ve vekalet ücreti olarak üçe ayırabiliriz. Genel kural olarak, dava masraflarından davada haksız çıkan taraf sorumludur. Dolayısıyla, mahkemece yargılama giderlerinin davayı kaybeden taraftan alınmasına karar verilir. Davanın kısmen kabulüne kısmen reddine karar verilmesi durumunda ise tarafların haklılık oranlarına göre paylaşılır. Vekil ile takip edilen davalarda, kanuna göre takdir edilecek vekalet ücretinin davayı kazanan taraf lehine ödenmesine hükmedilir. Yargılama giderlerinin karşı tarafa yüklenilmesi için bir talepte bulunmak ya da bulunmamak önemli değildir. Zira, mahkeme yargılama giderlerine kendiliğinden hükmeder ve yargılama giderinin hangi tarafa yükletildiği, miktarı da hükümde gösterilir.²⁵⁷

İdari yargıda, yargılama giderlerinden vekalet ücreti ve celse harcı yönünden, davanın duruşmalı yapılıp yapılmamasına göre birtakım farklılıklar bulunmaktadır.

2.21.1. Vekalet Ücreti

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesi, vekalet ücreti bakımından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıf yapmıştır. Bu Kanun'da vekalet ücreti yargılama giderleri arasında sayılmıştır. Anılan Kanun gereğince, tarafların veya taraflardan birinin kendisini avukat ile temsil ettirmesi durumunda, davanın sonunda haklı çıkan taraf lehine, Avukatlık Kanunu'na göre takdir edilecek vekalet ücretine hükmedilir (HMK m.330). Vekalet ücreti kural olarak avukat ile iş sahibi arasında

²⁵⁷ Kayar, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, 460-463; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.526; Pekcanitez, Atalay, Özkes, **Medeni Usul Hukuku**, s.981; Derdiman, **İdari Yargının Genel Esasları**, s.233; İlhami Öztürk, “Bir Hükümün Bozulmasını Takiben Verilen Kararda Hesaplanan Yargı Harcından Bozulan Hüküm Dolayısıyla Ödenmiş Olan Harcın Mahsubu”, **Hacettepe HFD**, S. 5(2) 2015, s.156.

yapılan ücret sözleşmesi ile belirlenmektedir. Ancak yargılama giderlerinden sayılan vekalet ücreti, Avukatlık Kanunu gereğince, her yıl için Türkiye Barolar Birliğince yayınlanan Avukatlık Asgarî Ücret Tarifesi'nde gösterilen tutarlara göre belirlenmektedir. Belirlenen bu avukatlık ücreti avukata değil, yargılama giderleri içinde müvekkile verilir. Ancak Avukatlık Kanunu gereğince bu vekalet ücreti avukata aittir²⁵⁸.

Avukatlık Asgarî Ücret Tarifesi'nde, vekalet ücreti bakımından ikili bir ayırma gidilmiştir. Konusu para veya para ile değerlendirilebilen davalarda nisbi vekalet ücreti uygulanmakta ve vekalet ücreti nisbi tarifeye göre belirlenmektedir. Bu tarifede belli parasal dilimler için belli oranlar öngörülmüştür ve vekalet ücreti bu oranlar çerçevesinde hesaplanmaktadır. İdari yargı yerlerinde görülen davalarda, nisbi vekalet ücretinin hesaplanmasında, işin duruşmalı yapılıp yapılmaması bakımından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır²⁵⁹.

Avukatlık Asgarî Ücret Tarifesi'nde, konusu parayla değerlendirilemeyen bir şey olan davalarda, maktu vekalet ücreti uygulanmakta ve vekalet ücreti maktu tarifeye göre belirlenmektedir. İdari yargı yerlerinde görülen davalarda takdir edilecek olan maktu vekalet ücreti, davada duruşma yapılıp yapılmamasına göre farklılık arz etmektedir. İşin duruşmalı yapılması durumunda, daha fazla emek ve zaman harcanması dolayısıyla hükmedilecek olan vekalet ücreti, duruşmasız görülen davalarda hükmedilen vekalet ücretinden daha fazladır. İdari yargı, bu özelliği bakımından adli yargıdan ayrılmaktadır. Zira idari yargılama hukukunun aksine gerek medeni yargılama gerekse ceza yargılaması hukukunda, kural olarak her davada duruşma yapılması zorunlu olduğundan, vekalet ücreti bakımından böyle bir

258 Hasan Oral, “Vergi Mahkemelerinde “Vekalet Ücreti” Özelinde Yaşanan Bazı Tartışmalı Uygulamalar”, **Ankara Barosu Dergisi**, s.180; Nusret İlker Çolak, Dursun ÖZDEMİR, “İdari Yargıda İdare Lehine Vekalet Ücreti ve Hak Arama Özgürlüğüne Etkisi”, <https://www.ilkercolak.com.tr> (06.03.2019); Evren Kılıçoğlu, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Gider Avansına İlişkin Düzenlemeleri Hakkında Değerlendirmeler”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi**, S.99-100, Y.2012, s.58.

259 Pekcanitez, Atalay, Özkes, **Medeni Usul Hukuku**, s.989; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.524.

ayırma gidilmemiştir²⁶⁰.

Duruşmalı vekalet ücretine hükmedilebilmesi için, vekilin duruşmaya katılması gerekir. Aksi halde duruşmasız vekalet ücretine hükmedilir. Keza duruşma yapılmasından önce davadan feragat edilmesi durumunda da duruşmalı vekalet ücretine hükmedilmez²⁶¹. Ancak duruşma yapıldıktan sonra vekalet ücretine hükmedilmemesi²⁶² veya duruşmalı vekalet ücretine hükmedilmesi gerekirken duruşmasız vekalet ücretine hükmedilmesi bozma sebebidir²⁶³.

2.21.2. Celse Harcı

Celse harcı, Harçlar Kanunu'nun 12. maddesinde düzenlenmiş olup, tarafların, vekillerinin, bilirkişilerin veya davaya katılanların, celsenin ertelenmesine neden olmaları durumunda, ödemeleri zorunda oldukları harçtır. Celse harcının alınabilmesi için gerekli olan tek şart celsenin ertelenmesidir. Celse harcının amacı davaların gereksiz yere uzamasını önlemektir. Dolayısıyla duruşmanın ertelenmesine taraflar, vekilleri, bilirkişi ve katılıandan her kim sebep olduysa, celse harcı ondan alınır. Diğer yargılama giderleri gibi yargılamanın sonunda haksız çıkan taraftan alınmaz²⁶⁴.

Harçlar Kanunu gereğince her yıl yayınlanan yargı harçları tarifesine göre; idari yargıda, duruşmalı olarak görülen iptal davalarında celse harcı maktu, tam yargı

260 Pekcanitez, Atalay, Özkes, **Medeni Usul Hukuku**, s.990; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.525.

2019 yılı AAÜTye göre yargılama gideri olarak belirlenen vekalet ücreti:

İdare ve vergi mahkemelerinde, duruşmasız görülen davalarda 1.362,00 tl, duruşmalı görülen davalarda 2075,00 tl,

Danıştay'da ilk derece mahkemesi sıfatıyla, duruşmasız görülen davalarda 2.475,00 tl, duruşmalı görülen davalarda 4.125,00 tl,

Bölge idare mahkemelerinde, bir duruşmalı işler için 1.362,00 tl,

Danıştay'da temyiz yolu ile görülen duruşmalı davalarda 2.037,00 tl'dir.

261 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.96.

262 Danıştay 7.D, T. 29.09.1992, E.1991/3222, K.1992/4730, Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.96.

263 Danıştay 12.D, T. 17.11.2015, E.2015/3191, K.2015/5954, (DD, Y.2016, S.141, s.516-518).

264 Yavuzdoğan, "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku- İdari Yargılama Hukuku İlişkisi", s.247; Öztürk, "Bir Hükümün Bozulmasını Takiben Verilen Kararda Hesaplanan Yargı Harcından Bozulan Hüküm Dolayısıyla Ödenmiş Olan Harcın Mahsubu", s.142; ANKARA BAROSU, **İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 30. Yılında İdari Yargı Sempozyumu**", Ankara, 09 mart 2012, s.128.

davalarında ise nisbidir²⁶⁵. İdari yargıda duruşmanın istisna olması ve sadece bir kez yapılması dolayısıyla, duruşmanın ertelenmesine neden olan kişilerin verilen sürede celse harcını yatırmamaları halinde, duruşmadan feragat ettiklerinin kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir²⁶⁶.

2.22. KANUN YOLLARI AŞAMASINDA DURUŞMA

Kanun yolu kavramı, ilk derece mahkemesinde verilen kararların usule ve hukuka uygun olup olmadıklarının, üst derece mahkemesinde kontrol ettirilebilmesi için taraflara verilmiş olan usuli bir imkandır. Kanun yollarına müracaat imkanı sayesinde hem kendisi hakkında yanlış karar verildiğini düşünen tarafın tatmini ve taraflarla birlikte tüm toplumun adalet duygusunun güçlendirilmesi, hem de somut olayda hukuka uygun olarak adil bir karar verilip verilmediği denetlendiğinden, hukuka aykırı kararların ortadan kaldırılması ve hukuk birliği sağlanmaktadır²⁶⁷.

Kanun yolları, ilk derece yargı yeri tarafından verilen nihai kararların şekli anlamda kesinleşmesini engelleyen olağan kanun yolları ile kesinleşmiş yargı kararlarına karşı kabul edilmiş olan olağanüstü kanun yolu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Olağan kanun yolları istinaf ve temyizdir. Olağanüstü kanun yolu ise yargılanmanın yenilenmesidir.

İstinaf, ilk derece yargı yerlerinin henüz kesinleşmemiş nihai kararlarına karşı en üst dereceli mahkemeden önce, ikinci derecede başvurulmuş ve bu kararların hem maddi hem de hukuki denetime tabi tutularak hukuka aykırılıkların giderildiği kanun yoludur. İstinaf mahkemesi kararı hukuka uygun bulursa onar, hukuka aykırılık tespit ederse kararı bozar ve işin esasına girerek davayı kendisi karara bağlar. İstinaf mahkemesinin verdiği karar artık yeni bir karardır ve bu karara karşı da temyiz

265 2019 yılı Yargı Harçları Tarifesi'ne göre, idari yargı mercilerinde celse harcı: Maktu harç: 44.40 TL, nisbi harç: dava konusu miktarın (44,40TL'den az olmamak üzere) binde 2.27 'sidir.

266 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.99.

267 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.754; Ahmet Akbaba, "İdari Yargıda Kanun Yolları ve İstinaf", **THD**, C.5, S.43, Mart 2010, s.157-180, <https://www.jurix.com.tr> (19.02.2019); Gül Üstün, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme", **MÜHF-HAD**, C.22, S.2 , s.14.

kanun yoluna başvurulabilir²⁶⁸.

Temyiz kanun yolu bir derece mahkemesinin (ilk derece veya istinaf) henüz kesinleşmemiş nihai kararlarına karşı başvurulmuş ve üst derece mahkemesi tarafından bu kararların hukuka uygunluğunun denetlendiği kanun yoludur. Temyiz kanun yolunda, istinaf kanun yolunun aksine yeni bir yargılama yapılmaz. Temyiz incelemesi kararın hukuka uygunluğunun denetlenmesi ile sınırlıdır. Dolayısıyla incelenen karar ya onanır ya da bozularak yeniden karar verilmek üzere dosya kararı veren mahkemeye iade edilir²⁶⁹.

Yargılamanın yenilenmesi ise yargı yerlerince verilen bir kararın kesinleşerek kesin hüküm niteliği kazanması sonrasında, bu kararın gerçeğe aykırı olduğu tespit edilip de karara dokunulmamasının haksızlığa neden olacağının belirlendiği durumlarda, İYUK'da sayılmış sebeplere dayanılarak, kesin hükmün ortadan kaldırılarak davanın yeniden görülmesine imkan tanıyan, olağanüstü bir kanun yoludur²⁷⁰.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda istinaf ve temyiz aşamasında duruşma isteğinin kabulü halinde, bu duruşmanın nasıl yapılacağı hakkında özel bir hüküm bulunmamaktadır. Kanun'un istinaf başlıklı 45. maddesinin 2. fıkrasında, istinaf kanun yolunun, temyiz şekli ve usullerine tabi olduğu düzenlenmiştir. Başka bir ifade ile istinafta duruşma yapılması ile temyiz aşamasında duruşma yapılması

268 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 756; Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, s.435; Oğuz Sancaktar, İdari Yargıda İstinaf Sistemi Üzerine Düşünceler, Danıştay'ın 144. Kuruluş Yıldönümü ve "Danıştay ve İdari Yargı Günü" Etkinlikleri Sempozyumunda Sunulan Bildiri, <https://www.jurnal.yasar.edu.tr> (26.02.2019); Serkan Çınarlı, "İdari Yargıda İstinaf Aşamasında Keşif Delili", **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.3 , S.1, s.11-25, Ocak 2018, <https://www.jurix.com.tr>, (19.02.2019); Züleyha Keskin, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu", **TBB Dergisi**, S.126, 2016, s.236; Üstün, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme ", 15; Mustafa Avcı, " İdari Yargıda İstinaf", **TBB Dergisi**, S.96, 2011 , s.182; Akbaba, "İdari Yargıda Kanun Yolları ve İstinaf", <https://www.jurix.com.tr> (19.02.2019); Sabahattin Taha Hasbutcu, **İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s.84; Şimşek, "İdari Yargıda İtiraz ve İstinaf Kanun Yollarının Karşılaştırılması", s.979.

269 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.777; Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, s.901; Ramazan Çağlayan, **İdari Yargıda Kanun Yolları (Kararlara Karşı Kanun Yolları)**, Asil Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2008, s.91; Keskin, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu", s.241; Akbaba, "İdari Yargıda Kanun Yolları ve İstinaf ", <https://www.jurix.com.tr> (19.02.2019).

270 Çağlayan, **İdari Yargıda Kanun Yolları (Kararlara Karşı Kanun Yolları)**, s.130.

bakımından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kanun'un 17, 18, ve 19. maddelerinde düzenlenen idari yargıda duruşma yapılmasına ilişkin esaslar genel itibariyle istinaf ve temyiz aşamalarındaki duruşma talepleri için de uygulanmaktadır. Yargılamanın yenilenmesi yönünden ise Kanun'un 55. maddesinin 4. fıkrasında, *yargılamanın yenilenmesi istemlerinde duruşma yapılması, görevli daire veya mahkemenin kararına bağlıdır*, şeklinde özel bir hüküm yer almakta, 5. fıkrasında ise, *bu madde ile 53 üncü madde hükümleri saklı kalmak kaydıyla, yargılamanın yenilenmesinde bu Kanunun diğer hükümleri uygulanır*, denilmektedir. Dolayısıyla 4. fıkrada belirtilen özel hüküm dışında, aynı Kanun'un 17, 18 ve 19. maddelerinde düzenlenen duruşma yapılmasına dair esaslar, yargılamanın yenilenmesi aşamasında da uygulanacaktır²⁷¹.

İdari yargıda, kanun yolları aşamasında kural olarak tarafların veya taraflardan birinin talebi üzerine veya ihtiyaç duyulması halinde re'sen duruşma yapılmasına karar verilebilir. Ancak ilk derece mahkemesinde görülen davaların aksine, kanun yollarında (İstinaf, temyiz ve yargılamanın yenilenmesi), tam yargı davaları ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında, duruşma yapılması için aranan parasal sınırın aşılması koşulu aranmaz, aynı zamanda tarafların talebi üzerine duruşma yapılması zorunlu değildir ve bu konuda yargı yeri oldukça geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Nitekim kanun yolları aşamasında istisnai olarak duruşma yapılmaktadır ve duruşma talepleri çoğunlukla, *hüküm veren Danıştay ... Dairesince, 2577 sayılı Kanun'un 17. maddesi uyarınca duruşma istemi kabul edilmeyerek işin gereği görüldü*²⁷², denilerek reddedilmektedir²⁷³.

Kanun yolları aşamasında duruşma yapılması talebi, taraflarca istinaf, temyiz ve yargılamanın yenilenmesi dilekçeleriyle bunlara verilen cevap dilekçelerinde

271 Hondu, "Duruşma", s.16; Keskin, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu", s.246; Avcı, "İdari Yargıda İstinaf", **TBB Dergisi**, s.195.

272 Danıştay 17.D. T.07.12.2015 E. 2015/6089 K. 2015/ 5672; Benzer kararlar: Danıştay 16.D., T.13.10.2015, E.2015/16249, K.2015/6177; Danıştay 13.D., T.30.12.2015, E. 2015/1822, K.2015/4829, (DD. Y.2016, S.141).

273 Hondu, "Duruşma", s.16; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.91; Serkan Çınarlı, İdari Yargıda İstinaf, Seçkin Yayınevi, Ocak 2017, s.122; Üstün, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme ", s.33; Hasbutçu, **İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu**, s.126.

istenebilir. Bu süreler geçtikten sonra yapılan duruşma talepleri geçersizdir. Taraflarca duruşma talebinde bulunulması üzerine görevli daire veya kurul, dava dosyasını inceleyerek, ilk derece yargı yerinde duruşma yapılıp yapılmadığını kontrol eder ve duruşma yapılmasının dava bakımından uyuşmazlığın çözümü bakımından faydalı olup olmayacağını değerlendirerek talebin reddine ya da kabulüne karar verir. Kabul veya redde yönelik karar yazılmaz, sadece bir tutanak tutulur ancak taraflara tebliğ edilmez. Talebin kabulü halinde, taraflara duruşma günü davetiyesi tebliğ edilir, reddi halinde ise talebin reddedildiği esas kararda belirtilir. Bununla birlikte üst yargı yerleri, duruşma yapılmasının gerekli olduğunu düşündüklerinde herhangi bir zaman ve talebe bağlı olmadan re'sen de duruşma yapılmasına karar verebilirler²⁷⁴.

Kanun yolları aşamasında duruşmayı yapacak mahkeme, Danıştay Dairesi veya İdari ve Vergi Dava Daireleri Kurullarının oturuş ve yerleşim düzeni ilk aşamadaki yerleşim düzeni ile aynı olmakla beraber, tarafların yerleşim düzeni bakımından bir farklılık söz konusudur. İlk derece aşamasında başkanın karşısında sol tarafta davacı (varsa vekili ile davacının yanında davaya katılanlar), başkanın karşısında sağ tarafta, davacının da sol tarafında ise davalı (varsa vekili ile davacının yanında davaya katılanlar) yer alır. Ancak kanun yolları aşamasında başkanın karşısında sol tarafta davacı veya davalı olduğuna bakılmaksızın istinaf, temyiz veya yargılamanın yenilenmesi başvurusunda bulunan taraf ve varsa vekili, onların solunda, başkanın da karşısında sağ tarafta ise karşı taraf ve varsa vekilli bulunur²⁷⁵.

Kanun yolları aşamasında, duruşma yapılmasının tarafların talebinin yanında üst yargı yerinin bu konudaki kararına bağlı olması, duruşma isteme zamanı ve duruşma esnasında tarafların oturuş ve yerleşim düzenindeki küçük farklılık dışında

274 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.575; Hondu, "Duruşma", s.6; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.93; Çınarlı, Ağar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Gümüşkaya, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", s.22-23; Köksal, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.145. Üstün, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme", s.33.

275 Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.93.

kalan, duruşma hazırlıkları, tebligat, duruşmanın cereyanı, yönetimi, düzeni, Danıştay'da görülen davalarda savcının katılması, duruşmanın açıklığı, taraflara ikişer kez söz verilmesi, duruşma sırasında delil sunulması gibi yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılan duruşmaya ilişkin esaslar, hem ilk derece aşamasında hem de kanun yolu aşamasında aynı şekilde uygulanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDARİ YARGILAMADA DURUŞMANIN ETKİNLİĞİNİ VE VERİMLİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. GENEL OLARAK

İdari yargılama usulü esas itibariyle yazılı şekle tabidir ve bütün incelemeler ve işlemler dosya üzerinden yazılı olarak yapılır. İdari yargılama hukukunda sözlülük usulü, yazılılık usulü karşısında tali yahut tamamlayıcı niteliktedir. Nitekim idari yargılama hukukunda sözlü yargılama usulünün uygulanabilmesi, kanunda açık bir hükmün bulunması halinde mümkündür ve sözlü yargılamanın bir parçası olan duruşma yapılması istisnai bir uygulamadır. Duruşma yapılması zorunlu değildir ve duruşmanın yapılabilmesi için Kanun'da öngörülen şartların (İYUK m.17-19) gerçekleşmesi gerekir.

İdari yargılama usulünde duruşma kural olarak tek bir celsede yapılır, duruşmada, yalnızca dava ve savunma dilekçelerinde öne sürülen sebepler ve deliller açıklanır, tartışılır. Duruşma, kamu düzenini ilgilendiren hususlar dışında, dava dilekçesinde ve savunmada ileri sürülmeyen yeni delillerin ileri sürülmesi amacıyla kullanılmaz. Duruşmada yeni delil sunulması bazı ayrıksı durumlar haricinde mümkün değildir. Bu nedenle de sözlü tanık dinleme, yemin deliline başvurma ve tarafların sorgulanması olanağı yoktur. Keza duruşmada tutanak tutulmadığından duruşmaya zabıt katibi de katılmamaktadır.

Duruşma yapılmasına ilişkin idari yargılama usulüne özgü bu hükümler dolayısıyla uygulamada çoğunlukla tarafların duruşmada dilekçelerini özetlemeleri hatta sadece dilekçelerini tekrar ettiklerini söylemekle yetinmeleri sebebiyle; *doktrinde genel olarak hakim olan görüş*, idari yargılama hukukunda duruşma

kurumunun davanın taraflarının psikolojik olarak tatmin edilmesi dışında bir amaç taşımadığı, dolayısıyla medeni ve ceza yargılama usulleri ile karşılaştırıldığında önemli ve etkili bir işleve sahip olmadığı yönündedir²⁷⁶.

Her ne kadar idari yargılama hukukunda, genel olarak tarafların psikolojik olarak rahatlamalarını sağlaması dışında, duruşmanın önemli ve etkili bir işlevi bulunmadığı bir gerçekse de, bazı durumlarda tarafların sözlü açıklamaları ve karşılıklı tartışmaları sonucu, yazılı olarak iyice anlatılamamış olan maddi olayın duruşmada daha iyi ortaya konulması suretiyle eksik veya belirsiz kalmış bazı hususların aydınlatılması mümkündür. Bu durum da hakimin uyuşmazlık konusu hakkında fikri olgunluğa ulaşarak, yargılamanın temel taşı niteliğindeki vicdani kanaatinin oluşmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda yukarıda değindiğimiz gibi, tarafların davasını en iyi biçimde anlattıklarını düşünmeleri, psikolojik olarak rahatlamalarını da sağlamaktadır. Dolayısıyla idari yargıda duruşmanın etkili ve verimli olmaması, duruşma kurumunun önemini ve faydasını ortadan kaldırmamaktadır²⁷⁷.

3.2. DURUŞMADA TANIK DİNLETİLEMESİ

Tanıklık, davanın tarafları dışındaki, üçüncü kişilerin davayla ilgili bir vakıa hakkında, dava dışında bizzat edinmiş oldukları bilgiyi mahkemeye bildirmeleridir. Tanıklık yapan kişiye de tanık denir. Tanık, taraflar arasında çekişmeli olan, geçmişte meydana gelmiş olaylar ve durumlara ilişkin bilgi ve algılarını mahkemeye aktarır. Tanık davanın taraflarından başka bir üçüncü kişidir ve davada taraf değildir. Tanık mahkemeye sadece gördüklerini ve işittiklerini aktarır. Yoksa kendisine görüşü veya

276 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.28; Celal Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C2, s.1188; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s. 580; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.414; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.49-50.

277 Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.28; Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s. 580; Karavelioğlu, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C2, s.1188; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.49-50.

yorumu sorulmaz²⁷⁸.

Tanık delili takdiri ve zayıf delillerdendir. Zira bir olayın bütün ayrıntıları ile tamamen akılda tutulmasının ve gerçeğin olduğu gibi anlatılmasının zorluğu, tanıkların bilerek veya bilmeyerek yalan ya da yanlış beyanda bulunması, olayı kişisel kanaatle, taraflı bir şekilde anlatması veya tanık ile taraflar arasındaki samimiyet veya husumet, tanık delilinin gücünü bir hayli zayıflatmaktadır. İşte bu gibi nedenlerle tanık beyanı hakimi bağlayıcı değildir ve tanığın doğruyu söyleyip söylemediğinin değerlendirilmesi, uygulamada tamamen mahkemenin takdirine bırakılmıştır. Mahkemece yapılan değerlendirme sonucunda, tanık beyanının maddi gerçeği gösterdiğine kanaat getirilmesi halinde tanık beyanı delil niteliğini kazanmakta ve hükme esas alınmakta, aksi durumda ise hükme esas alınmamaktadır. Bununla birlikte tanık delili kimi zaman adaletin tecellisinde ulaşılabilecek tek delil olabilmektedir. Dolayısıyla tanık delilinden vazgeçilmesi olanaklı değildir²⁷⁹.

Tanık delili aynı zamanda adil yargılanma hakkı bakımından da önemli bir işleve sahiptir. Nitekim silahların eşitliği ilkesinin ve savunma hakkının temel unsuru, sanığın tanık dinletme ve tanığı sorgulama hakkıdır. AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının d bendi, bir suç ile itham edilen kişilerin tanığı sorguya çekme ve tanık dinletme hakkını düzenlemiştir. Bu hak, bir suç ile itham edilen kişiye, hem iddia tanıklarının aleni duruşmada, sanığın huzurunda çelişmeli bir biçimde sorgulama/sorgulatma hakkını hem de kendi tanıklarının da iddia tanıkları ile eşit şartlar altında davet edilmesi ve dinlenmesi ve böylece silahların eşitliğinin sağlanması hakkını tanımaktadır. Tanık dinlemeye gerek olup olmadığına, davayı

278 Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.421; Ramazan Çağlayan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, S.3-4, Y. 2003, s.195-206 s.196; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Fatih Karamercan, "Medeni Usul Hukukunda Tanık ve Tanıklık", **Ankara Barosu Dergisi**, S.2018/3, s. 154; A. Kürşat Ersöz, "İdari Yargılama Usulünde Tanıklık", **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.5, S.1, Haziran 2015, s.31-48, <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019).

279 Çağlayan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", s. 197; Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.421; Selman Özdemir, "İspat Aracı Olarak Tanık Delilinin İdare Mahkemelerinde Kullanımı", **Adalet Dergisi**, S.59, Eylül 2017, s. 80. Mine Uzun, " Bir Adil Yargılanma Hakkı Olarak Tanığı Sorgulama ve Tanık Dinletme Hakkının Türk Vergi Yargılamasındaki Yeri", **AÜHFD**, 63 (1), 2014, s.226.

gören mahkemece karar verilecektir. Ancak gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için tanık dinlenmesi zorunlu olmasına karşın, mahkemece tanık dinlenmeden karar verilmesi, bu hakkın ihlali sonucunu doğurabilecektir. AİHS'in 6. maddesinin 3. fıkrasındaki tanık dinletme hakkı, suç altındaki kişilere tanınmış haklar olmakla birlikte, medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili yargılamalarda da uygulanmaktadır. Nitekim Tamminen v. Finland (2004) kararında medeni haklarla ilgili yargılama sırasında tanık dinlemenin reddedilmiş olmasını AİHM 6. maddesinin ihlali olarak görmüştür²⁸⁰.

Medeni yargılama usulü ve ceza yargılaması usulü gibi temel yargılama usullerinde tanık deliline yer verilmiş olmasına rağmen, idari yargılama hukukunda tanık delili kullanılmamaktadır.

İdari yargılama usulünde tanık delilinin kullanılmamasına gerekçe olarak bir kaç sebep gösterilmektedir. Bunların başında idari yargılama usulünün esas itibarıyla yazılı şekle tabi olması gelmektedir. Nitekim idari yargı yerlerinde yazılı yargılama usulü uygulanır. İnceleme evrak üzerinde yapılır. Taraflar iddia ve savunmaları ile iddialarını ispat edici delilleri de yazılı olarak dava dilekçesi ve cevap dilekçeleri ile mahkemeye sunarlar²⁸¹.

İdari yargılama usulünde tanık delilinin kullanılmamasının bir diğer nedeni olarak da; İYUK'ta tanık deliline ilişkin bir düzenlemenin bulunmaması ve HMK'ya atıfta bulunan 31. maddesinde bilirkişi, keşif ve delil tespitine yer verilmesine karşın tanık deliline ilişkin bir ifadenin yer almaması gösterilmektedir.

Nitekim Danıştay tarafından vergi mahkemesinde tanık dinlenmesi, “...*İdari Yargılama Usulü Kanunu*’nda yazılı yargılama usulü esas alındığına ve esasen *İdari*

280 Müslüm Akıncı, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, Turhan Kitabevi, Ankara , 2008, s.256; Akıncı, “İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği”, s.44; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**, s.343; Uzun, "Bir Adil Yargılanma Hakkı Olarak Tanığı Sorgulama ve Tanık Dinletme Hakkının Türk Vergi Yargılamasındaki Yeri", s.227; Ş. Cankat Taşkın, " İdari Yargının güncel Sorunları ve Yargı Kararlarının Uygulanmaması", **TBB Dergisi**, S.71, 2017, s.315.

281 Çağlayan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", s. 197; Kaplan, “İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık”, s.7; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019).

Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun şahadete ilişkin hükümlerine atıfta bulunulmadığına göre, yükümlüden canlı hayvan satın alan kasap ...'ın Vergi Mahkemesince şahit olarak dinlenmesinde, şahide yemin teklif edilmesinde ve yemine icabet etmediği nedeniyle yemin teklif edilen hususun ikrar edildiğinin kabulü suretiyle delil olarak değerlendirilerek karar verilmesinde kanun ve usul hükümlerine uyarlık bulunmamaktadır” gerekçesiyle bozma sebebi olarak sayılmıştır²⁸².

Hem İYUK'ta hem de HMK'ya atıfta bulunan 31. maddesinde, tanık dinlenmesine ilişkin açık bir düzenleme bulunmadığı gibi aksine bir düzenleme de bulunmamaktadır. Daha doğrusu idari yargılama hukukunda, delil serbestisi ilkesi geçerli olduğundan ve uyuşmazlığın özelliğine uygun her türlü delille ispat edilebilmesi mümkün kılındığından, keşif ve bilirkişi dışında, idari yargıda hangi kanıtların kullanılabileceğine dair açık bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Aynı zamanda İYUK'un 20/1. maddesinde düzenlenen re'sen araştırma yetkisi gereğince, idari yargı yerlerinin her türlü incelemeyi re'sen yapma ve uyuşmazlığın çözümü için gerekli gördükleri evrakın gönderilmesini isteyebilme imkanına sahip olmaları dolayısıyla idari yargı yerlerinde duruşma sırasında tanık dinlenmesinin mümkün olduğu ileri sürülmüştür²⁸³. Ancak Danıştay, “...İdare mahkemesince, davacının tez savunma sınavında başarılı olduğu ve tutulan tutanağa sehven oybirliğiyle ret kararı yazılmış olabileceği yolundaki iddialar üzerine, ara kararı ile 5 jüri üyesine, ilgilinin doktora tez sınavında başarılı olup olmadığının, oybirliğiyle verilen ret kararının sehven verilip verilmediği sorulmuş, cevaben gönderilen jüri üyelerinin ifadelerinden, 3 jüri üyesinin olumlu oy kullandığının anlaşıldığı gerekçesiyle dava konusu işlem iptal edilmiştir.

Anılan Yasa hükümleri ve yerleşmiş idari yargılama usulü ilkelerine göre;

282 Danıştay 3.D., T.24.12.1988, E.1986/1201, K. 1988/2706, Akıncı, “İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği”, s.46.

283 Çağlayan, “İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri”, s.203; Kaplan, “İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık”, s.8; Ersöz, “İdari Yargılama Usulünde Tanıklık”, <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019); Çınarlı, Açar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019).

yazılı yargılama yapmak zorunda olan idari yargı yerlerinin kendiliğinden yapacakları her çeşit inceleme için, lüzum gördükleri ve taraflar veya ilgili yerlerden isteyebilecekleri evrak ve bilgiler kapsamında, tanık veya şahit dinlenmesi ya da ifade alınması şeklinde bir yöntem bulunmamaktadır. Ayrıca, Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasasına atıfta bulunulan konular arasında da bu yönde bir kural mevcut değildir” diyerek, re'sen araştırma kapsamında tanık dinlenmesi ya da ifade alınması gibi bir yöntemin bulunmadığına hükmetmiştir²⁸⁴.

Vergi yargılaması hukukunda tanık dinlenmesi konusunda idari yargılama hukukundan farklı bir düzenleme söz konusudur. 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 378. maddesinin, *Danıştay ve Vergi Mahkemelerinde yapılacak duruşmalarda, iddia ve savunmanın gerekli kıldığı hallerde, vergi davasına konu olan tarhiyatın dayanağı incelemeyi yapan inceleme elemanları ile mükellefin duruşmada hazır bulundurduğu mali müşaviri veya muhasebecisini de dinler, hükmü gereğince iddia ve savunmanın gerekli kıldığı hallerde, idare, vergi tarhına dayanak olan incelemeyi yapan inceleme elemanını dinlenmesini, mükellef de mali müşaviri veya muhasebecisinin dinlenilmesini isteyebilir. Bu durum vergi davalarına aittir ve bu kişiler duruşmada hazır bulunduruldukları ve dinlenmeleri talep edildiği takdirde, mahkeme bu isteğe uyarak, taraf olmayan ancak tarafların yanında, taraflarla veya dava konusu ile ilgileri bulunan bu kişileri de dinler. Ancak bunlar tanık sıfatıyla değil, uyuşmazlık konusu hakkındaki bilgileri nedeniyle bir nevi “uzman memur” yahut konuya ilişkin “bilgi sahibi kişi” sıfatıyla dinlenmektedir*²⁸⁵.

İdari yargılama usulünde, mahkemede, duruşma sırasında tanık dinlenmemekle birlikte, çeşitli davalarda yapılan keşiflerde mahalli bilirkişi adı altında tanık dinlenmekte ve beyanları hükme esas alınabilmektedir. Keza taraflarca ihtiyaç duyulması halinde, tanığın beyanı noter aracılığıyla kayda alınmakta ve bu

284 Danıştay 8.D., T.25.02.2004, E.2003/3369, K.2004/917, Kaplan, “İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık”, s.6.

285 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.577; Akıncı, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, s.257; Akıncı, “İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği”, s.45; Hondu “Duruşma”, s.14; Kaplan, “İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık”, s.7; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma” s.68.

beyanı idari yargı yerlerine sunulmakta, idari yargı yerlerince bu şekilde dosyaya alınan tanık beyanları delil sayılarak, verilen karara dayanak yapılabilmektedir²⁸⁶.

Doktrinde bir kısım yazarlar, tanık delilinin idari yargılama usulünün niteliğine uygun düşmemesi sebebiyle kullanılmadığını belirtmiş²⁸⁷, bir kısım yazarlar ise bu durumu eleştirerek, idari yargılama usulünde duruşma sırasında tanık dinlenilmesi gerektiğini savunmuşlardır²⁸⁸.

ÇAĞLAYAN, yargılama faaliyetinin nihai amacının adaleti gerçekleştirmek olduğundan, karar verme durumunda olan hakimnin tam bir vicdani kanaat elde etmesi ve ondan sonra karar vermesi gerektiğini, bir davada, taraflarca yeteri kadar delil sunulmadığı veya tarafların ileri sürdüğü delillerin birbirine eşit olduğu ve, hakimnin de kendi araştırmaları ile yeterli delile ulaşamadığı dolayısıyla dava konusu olayın açık seçik diğer bir deyişle anlaşılır olmadığı durumlarda, tam bir vicdani kanaate ulaşması için tanık delilinden de faydalanmasının zorunlu hale gelebileceğini belirtmiştir. Buna örnek olarak da, Konya Bölge İdare Mahkemesinin E.89/374, K.89/388 sayılı kararına konu olan olayda, lokantacılık yapan mükellefin, komşu bakkaldan aldığı ekmekler için gider pusulası düzenlemediğinden dolayı özel usulsüzlük cezası kesilmesi nedeniyle bu işlemin iptaline ilişkin açtığı davada, aslında ekmek ihtiyacını fırından karşıladığını, o gün fırın dağıtıcısının gelmemesi nedeniyle, ekmekleri bakkaldan ödünç aldığını, bunun tespiti için bakkalın şahit olarak dinlenmesini talep ettiği, Konya Bölge İdare Mahkemesinin E.89/374, K.89/388 sayılı kararına konu olan bu olayda, bakkalın şahit olarak dinlenmesi

286 Akıncı, "İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği", s.48; Çağlayan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", s.199; Akıncı, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, s.259; Ersöz, "İdari Yargılama Usulünde Tanıklık", <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019); Çınarlı, Ağar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019).

287 Gözübüyük Tan, **İdare Hukuku**, C.2, s. 948, Gözübüyük, **Yönetmelik Yargı**, s.463; Gözübüyük, Dinçer, **İdari Yargılama Usulü**, s.391.

288 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 385; Akıncı, "İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği", s.48; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.446 ; Akıncı, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, s.259; Çağlayan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", s. 199; Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.5; Ersöz, "İdari Yargılama Usulünde Tanıklık", <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019); Çınarlı, Ağar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma" s.80; Ş. Cankat Taşkın, "İdari Yargının güncel Sorunları ve Yargı Kararlarının Uygulanmaması", s.316.

durumunda, lokantacının kendisinden ekmek alıp almadığı, aldı ise ödünç mü yoksa para karşılığı mı aldığı sorulup, ifadeleri tarafların delilleri ile karşılaştırıldığı takdirde, hakimın tam bir vicdani kanaat sahibi olacağını ve buna göre ihtilafı daha hukuka uygun bir çözüme kavuşturacağını ifade etmiştir²⁸⁹.

KAPLAN, idari yargılama usulünde duruşmanın adil yargılamanın ve isabetli karar vermenin bir aracı yahut aşaması haline dönüştürülmesi mümkün ve gerekli olduğunu, bunun yolunun ise özellikle tanık deliline yer vermekten geçtiğini, bu delilin, iddia ve savunmaların kanıtlanmasına ve hakimın vicdani kanaat oluşturmaya hizmet ettiğini, dolayısıyla sözlülük usulünün gerçek anlamda uygulanabilmesi ve kendisinden beklenen yararı sağlayabilmesi için varlığına ihtiyaç duyulan asıl ve en önemli delilin tanık delili olduğunu ileri sürmüştür²⁹⁰.

AKINCI, idare mahkemeleri kurulmadan önce Danıştay'ın iş yükünün çok fazla olması, Türkiye'nin her yerinden Danıştay'a gelinmesindeki zorluklar ve tanık dinlenmesi durumunda bunun masraflı olacağı ve davaların uzamasına neden olacağı yönündeki düşüncelerin, idarî yargıda tanık delilinin kullanılmamasının gerekçeleri arasında yer aldığını, ancak bu gerekçelerin Bölge İdare, İdare ve Vergi Mahkemelerinin tüm ülke sathına yayılmasıyla birlikte geçerliliklerini büyük oranda yitirdiklerini, bununla beraber mahkemelerin iş yükünün fazlalığı uğruna adaletin gerçekleşmesinden feragat edilemeyeceği, bu nedenle idarî davalarda gerek ve ihtiyaç duyulduğunda özellikle maddi olayın açık seçik ve anlaşılabilir nitelikte olmadığı ve tarafların ibraz ettiği delillerin de eşit seviyede olduğu durumlarda tanık dinlenebilmesi gerektiğini savunmuştur²⁹¹.

“ÇINARLI – AĞAR”, duruşmanın gerçek anlamda beklenen yararı sağlayabilmesi için varlığına ihtiyaç duyulan asıl ve en önemli delilin tanık beyanı

289 Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 385; Çağlayan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", s. 199.

290 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.446 ; Kaplan, "İdari Yargıda Sözlülük Usulü ve Tanık", s.5.

291 Akıncı, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, Turhan Kitabevi, Ankara , 2008, s.256; Akıncı, "İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği", s.45.

olduğunu ifade etmiştir²⁹².

ERSÖZ de, silahların eşitliği ilkesinin uygulanmasının AİHS'in 6. maddesinin gereği olduğunu ve idari yargıda tarafların eşit konumda olmamaları nedeniyle “silahların eşitliği” ilkesinin hayata geçirilebilmesi yönünden ise re'sen araştırma ilkesinin ve bu anlamda tanık delilinin gerekli olduğunu, dolayısıyla idari yargılama usulünde, tanık delilinin yasak olmasının adil yargılama hakkının en büyük bariyerlerinden birisi olduğunu, özellikle disiplin cezalarında işlemi tesis eden idare, kendisinin tayin ettiği soruşturmacılar yoluyla olaya tanıklık eden kişilerin beyanlarını tutanağa geçmekte ve buna göre ceza tayini yoluna veya ceza vermeme cihetine gidilebilmekte iken, ceza verilmesi üzerine, idari yargı mercileri tarafından yapılan yargılamalarda, ceza iddiasının aksini ispat için tanık dinletilmesine imkan tanınmadığını, keza idari para cezalarının tesis edilişinde tanık deliline imkan tanınmakta iken bu işlemin yargısal denetimi aşamasında muterizin tanık deliline başvurmasına izin verilmediğini ve adil yargılanma hakkı, delillerin doğrudanlığı ile silahların eşitliği ilkelerine aykırı davranıldığını savunmuştur²⁹³.

Bize göre; idari yargılama usulünün niteliği gereği, idari yargı yerlerinin önlerine gelen birçok davada tanık deliline ihtiyaç duyulmasa da, dava konusu olayın, niteliği gereği yazılı belge ile kanıtlanmasının mümkün olmadığı ve kişilerin gördükleri veya işittiklerinin uyuşmazlığın çözümü için zorunlu olduğu ya da eldeki delillerle maddi olayın yeterince aydınlatılamadığı, dolayısıyla vicdani kanının tam olarak oluşmadığı durumlarda tanık dinletilmesi gereklidir. Bir davada taraflardan birinin tanık dinletmesi halinde tanığın beyanları sonucunda maddi olayın açıklığa kavuşarak, davanın lehine sonuçlanması mümkün iken tanık deliline izin verilmediği

292 Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019).

293 Ersöz, "İdari Yargılama Usulünde Tanıklık", <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019); ayrıca Danıştay'ın davalı idarenin aldığı tanık beyanına dayanılarak hüküm kurduğu “ söz konusu konusu belgelerin Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü müfettişince ... ili ... Köyünde ilgilinin fahri imamlık yaptığını ileri sürdüğü dönemleri kapsayacak bir biçimde görev yaptığı anlaşılan üç köy muhtarına sorulmuş olup verilen ifadelerde özetle , böyle bir şahsın köylerinde fahri imamlık yapmadığı, fahri imamların hep köy mensuplarından olduğu, bu şahsın köy mensubu olmadığı, köy mensubu dışında ilk imamın ... olduğunun ifade edildiği görülmüştür”.

için eldeki delillerle davanın aleyhine sonuçlanması, en başta adil yargılanma hakkının ihlalini, sonra da tarafların mahkemeye olan güvenin zedelenmesi sonucunu doğuracaktır. Yasal bir düzenleme yapılarak mahkemece talep veya gerekli görülmesi üzerine tarafların duruşmada tanık dinletebileceği hüküm altına alınmalıdır.

3.3. DURUŞMADA TUTANAK TUTULMAMASI

Tutanak sözlük anlamı olarak, *meclis kurul mahkeme vb. yerlerde söylenen sözlerin olduğu gibi yazıya geçirilmesi, zabıtname*²⁹⁴, şeklinde tanımlanmıştır. Yargılama hukukunda ise duruşmada hazır bulunanların belirtildiği, duruşma sırasında yapılan işlemlerin, tahkikatın ve yargılamanın yapılış biçimini gösteren, belge, zabıtnamedir.

Hem medeni yargılama hem de ceza yargılaması usullerinde duruşmada tutanak tutulması zorunludur. Duruşma tutanağı hakimın gözetiminde zabıt katibi tarafından tutulur. Dolayısıyla duruşmada zabıt katibinin de hazır bulunması şarttır. Zabıt katibi olmadan duruşma yapılamaz (HMK m.154,157; CMK m.188/1, 219/1). Davaya ilişkin tüm yargılama işlemleriyle, taraflar ile tanık ve bilirkişi gibi kimselerin sözlü açıklamaları, gerekirse hakim tarafından özetlenerek zabıt katibi aracılığıyla tutanağa geçirilir²⁹⁵. Duruşma sırasında taraflarca belge sunulması

294 **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://www.tdk.gov.tr> (19.05.2019).

295 HMK m.154: (3) Aşağıdaki hususlar mutlak olarak tutanağa yazılır: a) Mahkemenin adı, duruşmanın açıldığı yer, gün ve saat. b) Hâkim, zabıt kâtibi, hazır bulunan taraflar ve varsa vekilleri, kanuni temsilcileri, fer'î müdahil ve tercümanın ad ve soyadları. c) Yargılamanın aleni ya da gizli yapıldığı. ç) Beyanda bulunana okunmak ve imzası alınmak kaydıyla ikrar, yeminin edası, davanın geri alınmasına muvafakat, davadan feragat, davayı kabule ilişkin beyanlar ve sulh müzakereleri ile sonucu. d) Beyanda bulunana okunmak kaydıyla taraf, tanık, bilirkişi veya uzman kişi beyanı. e) Duruşma dışında yapılan işlemlerin özeti. f) Tarafların sundukları belgelerin neler olduğu. g) Tarafların soruşturmaya ilişkin istekleri ile diğer kanunların tutanağa yazılmasını emrettiği konular. ğ) Ara kararları ve hükmün sonucu. h) Karar veya hükmün açıklanma biçimi. (4) Tutanakta sözü edilen veya dosyaya konduğu belirtilen belgeler de tutanağın eki sayılır. (5) Tahkikat ve yargılama sırasında yapılan işlemler teknik araçlarla kayda alınır, bu durum bir tutanakla tespit olunur.

CMK m.220: (1) Duruşma tutanağının başlığında: a) Duruşmanın yapıldığı mahkemenin adı, b) Oturum tarihleri, c) Hakim, Cumhuriyet Savcısının ve zabıt katibinin adı ve soyadı belirtilir.

m.221: (1) Duruşma tutanağında: a) Oturumlara katılan sanığın, müdafinin, katılanın, vekilinin, kanuni temsilcisinin, bilirkişinin, tercümanın, teknik danışmanın adı ve soyadı, b) Duruşmanın seyrini ve sonuçlarını yansıtan ve yargılama usulünün bütün temel kurallarına uyulduğunu gösteren unsurlar, c) Sanık açıklamaları, d) Tanık ifadeleri, e) Bilirkişi ve teknik danışman

halinde bu husus tutanağa geçirilir. Tutanaklar oturumun sonunda hakim ve zabıt katibi tarafından imzalanır. Tutanakların tamamı veya bir kısmının örnekleri talep halinde taraflara veya müdahile verilir. Tutanaklar yargılamanın sözlü aşamasının en önemli ispat aracıdır. Zira yargılama işlemlerinin belgelendirilmesi özellikle sözlü yargılama işlemlerinin kayıt altına alınması tutanaklar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Tutanakların duruşmalarda yapılan işlemlerin ispatı bakımından münhasır²⁹⁶ delil olma özelliği vardır ve tutanaklara karşı yalnızca sahtecilik iddiasında bulunulabilir²⁹⁷.

İdari yargılama hukukunda, medeni yargılama ve ceza yargılamasının aksine, duruşma sırasında tutanak tutulması söz konusu değildir. Zira tutanak tutulmasını gerektiren bir yasa hükmü mevcut değildir. Bu nedenle, medeni yargılama ve ceza yargılamasında duruşmada bulunması zorunlu olan zabıt katibi de idari yargı duruşmalarında bulunmaz. Bununla birlikte uygulamada genellikle yalnızca mahkeme ya da daire kurulunca imzalanan ve tarafların davanın sonucuna etkili olabilecek sözlerinin özetine yer verilen kısa bir tutanak düzenlenmektedir. Ancak bu tutanak medeni yargılama ve ceza yargılaması hukuku anlamında bir tutanak değildir ve medeni yargılama ve ceza yargılamasındaki tutanak tutulmasına ilişkin esasların hiçbirisi uygulanmamaktadır. Bununla birlikte tutanak tutulmasına yönelik yasal bir düzenleme bulunmadığı başka bir deyişle tutanak tutulması idari yargı yerlerinin takdirine bırakıldığından, bazı idari yargı yerlerinde duruşma sırasında tutanak tutulmaması da söz konusu olabilmektedir²⁹⁸.

İdari yargılama hukukunda duruşmalarda tutanak tutulmaması, duruşma sırasında yapılan açıklamaların, sunulan delillerin tam olarak belgelenmesini

açıklamaları f) Okunan ve okunmasından vazgeçilen belge ve yazılar, g) İstenenler, reddi halinde gerekçesi, h) Verilen kararlar, i) hüküm , yer alır.

296 HMK m.156: (1) Ön inceleme, tahkikat ve yargılama işlemleri, ancak tutanakla ispat olunabilir.

CMK m.222 : Duruşmanın nasıl yapıldığı , kanunda belirtilen usul ve esaslar uygun olarak yapıp yapılmadığı ancak tutanakla ispat olunabilir. Tutanağa karşı yalnız sahtecilik iddiası yöneltilebilir.

297 Pekcanitez, Atalay, Özekes, **Medeni Usul Hukuku**, s.594; Kuru, Arslan, Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, s.339; Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.540; Arslan ve diğerleri, **Medeni Usul Hukuku**, s.367; Özekes, “Duruşma”, **Medeni Usul Hukuku**, s.1369.

298 Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.579 ;Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.413; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.498.

engellemektedir. Zira duruşma sırasında yaşananların ispatı ancak resmi nitelikteki tutanaklar ile mümkündür. Tutanak tutulmaması, tarafların belirttikleri hususların sonradan tekrar gözden geçirilmesini engellediği için hakimlerin görevini güçleştirerek sağlıklı karar vermelerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca mahkemeye olan güveni azaltmakta, duruşmanın usuli bir işlem den ibaret olduğu düşüncesine neden olmaktadır²⁹⁹.

Doktrinde idari yargılama usulünde, duruşmada tutanak tutulmaması eleştirilmiş³⁰⁰, bu husus bir eksiklik olarak görülmüş³⁰¹, tutanak tutulamamasının duruşmanın etkinliğini ve verimliliğini olumsuz etkilediği³⁰², bu haliyle duruşmanın, tarafları psikolojik olarak tatmin etmenin ötesinde belli bir amacı gerçekleştirmediği³⁰³ belirtilmiş, duruşmada tutanak tutulmasının *gerekli ve faydalı olduğu ve tutanak tutulması gerektiği*³⁰⁴ ileri sürülmüştür.

İdari yargılama hukukunda duruşmada tutanak tutulması durumunda, duruşma sırasında tarafların iddia ve savunmaları, yeni bir delil (İYUK m.21) sunmaları halinde tarafların hangi delilleri sunduğu, yeni delile karşı diğer tarafın nasıl cevap verdiği ve davadan feragat ile davayı kabul gibi önemli hususlar kayıt altına alınır. Tarafların açıklamalarının iddia veya savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi mahiyetinde olup olmadığı ve tarafların bu konudaki iradelerinin

299 Yıldırım, **İdari Yargı**, s.498; Hondu, “Duruşma”, s.11; Çınarlı, Ağar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr>; Kafes, “İdari Yargılama Usulünde Duruşma”, s.150.

300 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.413; Yıldırım, **İdari Yargı**, s.498; Hondu, “Duruşma”, s.11; Çınarlı, Ağar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma”, s.83; Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma”, s.32; Kafes, “İdari Yargılama Usulünde Duruşma”, s.150.

301 Çınarlı, Ağar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma”, s.32.

302 Çınarlı, Ağar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019); Gümüşkaya, “Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma”, s.32.

303 Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.413.

304 Yıldırım, **İdari Yargı**, s.498; Hondu, “Duruşma”, s.11; Çınarlı, Ağar, “İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu”, <https://www.jurix.com.tr>; Işıklar, “İdari Yargıda Duruşma”, s.83; Kafes, “İdari Yargılama Usulünde Duruşma”, s.150; “Duruşma sistemi geliştirilmeli, tanık dinleyebilme ve katip görevlendirme imkanı getirilmelidir. Duruşmada zabıt tutulmalıdır”, TBMM, “**İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı**”, Ankara, 14 Ocak 2013, <https://www.tbmm.gov.tr> (12.02.2019), s.39; Ankara Barosu, **İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 30. Yılında İdari Yargı Sempozyumu**, s.93.

tespiti kolaylaşır. Aynı zamanda tarafların duruşmadaki açıklamalarının ve duruşmada yapılan işlemlerin unutulmamasını sağlar. Taraflarca, açıklamalarının tarafsız ve uygun şekilde tutanak altına alınıp alınmadığı görülebilir ve denetlenebilir. Böylece taraflar, duruşmanın usuli bir işlem den ibaret olduğu düşüncesinden sıyrılır ve duruşma ciddi yet kazanır, mahkemeye olan güven artar. Bunun yanında duruşma tutanağının bir örneğinin de taraflara verilmesi halinde, duruşmaya katılan taraf vekili, duruşmaya katıldığını bu şekilde belgelendirebilir veya tarafların duruşmadan sonra vekil tutması durumunda, vekilin duruşma sırasında yapılanlar hakkında bilgi sahibi olması sağlanır³⁰⁵.

Bize göre, adli yargılamada olduğu gibi, idari yargılama hukukunda da tutanak tutulmasına yönelik kanuni bir düzenleme yapılmalı ve tutanak tutulması zorunlu hale getirilmelidir. Zira idari yargılama usulünde duruşmada tutanak tutulmaması, taraflar üzerinde olumsuz bir intiba oluşturmakta, duruşmada yaptıkları açıklamaları yazılmadığından karar verme aşamasına kadar ki süreçte, bu açıklamalarının hatırlanamayacağı endişesi taşımalarına neden olmaktadır. Bu nedenle de taraflarca etkili bir savunma yapılması yerine dilekçelerdeki beyanların tekrar edilmesi yoluna gidilmekte, bu da duruşmayı işlevsizleştirmektedir.

3.4. DURUŞMALI İŞLERDE VEKALET ÜCRETİ

Yargılama hukukunda, yürütölmekte olan bir davada, tarafların veya taraflardan birinin kendisini avukat ile temsil ettirmesi durumunda, davanın sonunda haklı çıkan taraf lehine, Avukatlık Kanunu gereğince, her yıl için Türkiye Barolar Birliğı tarafından yayınlanan Avukatlık Asgarî Ücret Tarifesi'nde gösterilen tutarlara göre takdir edilecek vekalet ücretine hükmedilir.

İdari yargılamada görölen davalarda, davanın duruşmalı yapılp yapılmamasına göre takdir edilecek vekalet ücreti bakımından ikili bir ayrım

305 Yıldırım, **İdari Yargı**, s.498; Hondu, "Duruşma", s.11; Çınarlı, Ağar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliğı Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>; Işıklar, "İdari Yargıda Duruşma", s.83; Kafes, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", s.150.

yapılmıştır. İşin duruşmalı yapılması durumunda, hükmedilecek olan vekalet ücreti, duruşmasız görülen davalarda hükmedilen vekalet ücretinden daha fazladır. Buna göre 2019 yılı için, AAÜT'ye göre yargılama gideri olarak belirlenen asgari vekalet ücreti, idare ve vergi mahkemelerinde, duruşmasız görülen davalarda 1.362,00 TL, duruşmalı görülen davalarda 2075,00 TL, Danıştay'da ilk derece mahkemesi sıfatıyla, duruşmasız görülen davalarda 2.475,00 TL, duruşmalı görülen davalarda 4.125,00 TL olarak belirlenmiştir. Buna göre duruşmalı görülen davalar için belirlenen asgari vekalet ücreti tutarı, duruşmasız görülen davalar için belirlenen asgari tutarın neredeyse iki katı kadardır.

İdari yargılamada, duruşmalı görülen davalar için belirlenen vekalet ücretinin, duruşmasız görülen davalar için belirlenen vekalet ücretinden daha fazla olması nedeniyle, şartları oluşan her idari davada veya vergi davasında, duruşma yapılmasının uyuşmazlık konusuna hiçbir katkı sağlamayacağı durumlarda dahi sırf dava sonucunda hükmedilecek olan vekalet ücretini yükseltmek maksadıyla, gereksiz yere duruşma talep edildiği, bu nedenle yargılamaların uzadığı, idari yargı yerlerinin iş yükünün arttığı ileri sürülmektedir³⁰⁶. Davada haklı çıkan taraf lehine vekalet ücretine hükmedilmesi, özellikle davanın reddi yönündeki kararlar bakımından, idari yargı yoluna başvurunun önünde engel oluşturmakta ve hak arama özgürlüğünü zedelemektedir. Davacının duruşma istemediği durumlarda dahi, davalı idare avukatının duruşma talebinde bulunarak vekalet ücretinin iki katına çıkarılması mümkündür ve bu durum, idari yargılama usulünün az masraflı olma özelliğini ortadan kaldıran bir etkiye sahiptir³⁰⁷.

Danıştay 8. Dairesi önüne gelen duruşmalı işlerde vekalet ücretinin iki kat olarak belirlenmesine ilişkin hükmün yürütmesinin durdurulmasına aşağıdaki

306 Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr> ; TBMM, "İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı", s.12.

307 Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku**, C.2 (İdari Yargılama Hukuku), s.733.; Çolak, ÖZDEMİR, "İdari Yargıda İdare Lehine Vekalet Ücreti ve Hak Arama Özgürlüğüne Etkisi", <https://www.ilkercolak.com.tr> (06.03.2019).

gerekçe ile karar vermiştir³⁰⁸:

“2577 sayılı İYUK gereğince yazılı yargılama usulünün geçerli olduğu... duruşma yapılması ise istisna olup duruşmada bilgi ve belgelerle tevsik edilmedikçe duruşma sırasında ileri sürülecek iddia ve savunmaların hükme esas alınabilmesi mümkün olmamaktadır. Öte yandan söz konusu duruşmalarda zabıt katibi marifetiyle tutanak düzenlenmediği gibi duruşmada duruşmayı yöneten başkan tarafından taraflara ikişer kez söz hakkı verilen ve tanık dinlenmeyen bir usulle yapılmaktadır.

Hal böyle iken, duruşmalı davalarda ödenecek ücretin, duruşmasız davalarda ödenecek ücretin iki kat daha fazla olarak belirlenmesinden sonra, uyuşmazlığın niteliği gerektirmediği halde duruşma talebinde bulunulmasına neden olabileceği anlaşılmaktadır.

Bu nedenlerle, yargılamanın hızlı ve en az giderle yapılabilmesi amacıyla talep edilecek duruşmada yapılacak hukuki yardımı karşılayacak miktarda, duruşmasız davalarda ödenecek ücrete göre daha fazla miktarda olması, ancak sadece daha fazla avukatlık ücreti alabilmek için duruşma talebinde bulunulmamasını özendirici miktarda avukatlık ücreti belirlenmesi gerekirken, duruşmalı ve duruşmasız dava dosyalarında iki katı belirlenen ücretin hukuka aykırı olduğu sonuç ve kanaatine varılmış olup anılan kuralın da yürütmesinin durdurulması gerekmektedir.”

Danıştay 8. Dairesi'nin yürütmeyi durdurma kararına karşı yapılan itiraz üzerine İdari Dava Daireleri Kurulu yürütmeyi durdurma kararının kaldırılmasına aşağıdaki gerekçe ile karar vermiştir³⁰⁹:

“...avukatın ayrı bir hazırlık süreci içinde emek ve çaba sarf ederek söz almak suretiyle iddia ve savunmalarını sunduğu duruşmalı uyuşmazlıklar için daha fazla

308 Danıştay 8.D, T. 04.07.2014, E.2014/898; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>.

309 DİDDK, T.13.10.2014, YD İtiraz No: 2014/835; Çınarlı, Açar, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği Sorunu", <https://www.jurix.com.tr>.

avukatlık ücreti belirlenmesinde hukuka aykırılık bulunmamaktadır. Kaldı ki Tarifenin bütünü duruşma süreci ve duruşma için gösterilecek emek ve çaba dikkate alındığında duruşmalı uyuşmazlıklar için farklı ücret uygulanması hakkaniyetin bir gereğidir.

Diğer taraftan itiraza konu kararda ‘duruşmalı davalarda ödenecek ücretin, duruşmasız davalarda ödenecek ücretin iki katı olarak belirlenmesinden sonra, uyuşmazlığın niteliği gerektirmediği halde duruşma talebinde bulunulmasına neden olabileceği... duruşmasız davalarda ödenecek ücrete göre daha fazla miktarda olması, ancak sadece daha fazla avukatlık ücreti alabilmek için duruşma talebinde bulunulmamasını özendirici miktarda avukatlık ücreti belirlenmesi gerekirken, duruşmalı ve duruşmasız dava dosyalarında iki katı belirlenen ücretin hukuka aykırı olduğu’ yönündeki gerekçe, belli bir meslek grubunun mesleğin icrası sırasında gösterebileceği davranış biçimi üzerinden bir varsayıma dayandığından kabul edilebilir değildir. Ayrıca duruşmalı uyuşmazlıklar için öngörülen avukatlık ücretinin hangi ölçülerde kaldığı takdirde, usul ekonomisine aykırı olarak duruşma isteminde bulunulmasını özendirici olup olamayacağını tespit etmek hukuken olanaklı değildir...’.

Bize göre, duruşmalı dosyalarda, avukatın duruşmasız dosyalara göre daha fazla emek, çaba ve zaman sarf ettiği bir gerçekse de, tek bir oturumda gerçekleşecek duruşma için, duruşmasız dosyaların iki katına yakın avukatlık ücretine hükmedilmesi hakkaniyete uygun olmayabilir. Ancak duruşmanın daha etkin bir konuma getirilmesi suretiyle duruşmadan beklenen verimin alınması halinde, bu durumun neden olacağı sakıncalar da en aza inecektir.

SONUÇ

“Sözlü duruşmayı ve savunmayı kaldırınız, arkasından engizisyon gelir.”³¹⁰

Hukuk devleti ilkesi, üstün kamu gücünü elinde bulunduran idarenin yetkilerini kullanarak görevlerini yerine getirirken, hukuka uygun bir şekilde hareket etmesini gerektirir. İdari yargı düzeni, idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunu denetleyerek, hukuka bağlı kalmasını sağlamakta, dolayısıyla hukuk devleti ilkesine işlerlik kazandırmaktadır.

İdari yargılamanın konusunu, idarenin eylem ve işlemleri ile idari sözleşmeler oluşturmaktadır. Anılan uyuşmazlıkların niteliği ve yargılama konusu ile usulünün uyumlu olması zorunluluğu hususları birlikte göz önüne alınarak, idari yargıda yazılı yargılama usulü uygulanmakta ve uyuşmazlıklar dosya üzerinde incelenerek karara bağlanmaktadır. Nitekim İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 1. maddesinde yazılı yargılama usulünün uygulanacağı açıkça belirtilmiştir.

Yargılamanın tamamen yazılı olarak, başka bir deyişle kapalı kapılar ardında, gizli bir şekilde yürütülmesi ve karar verilmesi halinde, tarafların (özellikle dava aleyhine sonuçlanan tarafın) hiçbir aşamada yargılamaya müdahil olamamaları ve sadece verilen karardan haberdar olabilmeleri nedeniyle, mahkemeye olan güvenlerinin sarsılmasına ve verilen kararın adil olduğu konusunda kuşku duymalarına, aynı zamanda mahkemenin de keyfi davranmasına sebebiyet verebilecektir. İşte bu gibi sakıncaların önlenmesi amacıyla duruşma yapılması

310Paris Barosu eski başkanı Charpentier'in 1966 yılındaki konuşmasından.

gerekli ve ihtiyaçtır. Duruşma sırasında davacı ile davalının hakim karşısında hazır bulunarak yaptığı açıklamaların ve sundukları delillerin tartışılması, dilekçelerde anlaşılmayan hususların daha iyi ve anlaşılır bir şekilde açıklanması sayesinde maddi vakıaların tam olarak aydınlanması ve vicdani kanaatin oluşması da mümkündür. Bununla birlikte duruşma yapılması tarafların psikolojik olarak rahatlamlarını, adalete ve hukuka güvenmelerini de sağlayacaktır. Ayrıca hukuki dinlenilme hakkı, aleniyet, doğrudanlık, sözlülük gibi insan hakları ile doğrudan ilişkili ilkelerin uygulanmasına imkan sağlaması dolayısıyla, duruşma, insan haklarının güvencesi konumundadır ve adil yargılanma hakkının da önemli bir unsurudur. Zira bir kararın adil olması ile birlikte adil görünmesi de elzemdir ve verilen bir kararın adil görünebilmesi ancak duruşma ile mümkündür.

İdari yargılama usulünde yazılılık esas olmakla birlikte, yazılılık ilkesinin yukarıda bahsedilen sakıncalarını azaltmak amacıyla, duruşma kurumuna da yer verilmiştir. Ancak idari yargılama hukukundaki duruşma kurumu, cezai ve medeni yargılamadaki duruşmadan oldukça farklı düzenlenmiştir. İdari yargılamada duruşma tali niteliktedir. Dolayısıyla duruşma yapılması zorunlu değildir. Duruşma bazı şart ve kayıtlara bağlanmış, ancak bu şart ve kayıtların gerçekleşmesi halinde, istisnai olarak uygulanmaktadır.

İdari yargılama usulünde her davada duruşma yapılamamaktadır. Her türlü iptal davalarında duruşma yapılabilirken, tam yargı davaları ile tarh ve ceza kesme işlemine karşı açılan vergi davalarında, parasal bir sınırlandırma söz konusudur ve dava konusu miktar, belli bir tutarın üstünde olan davalarda duruşma yapılabilir. İlk derece mahkemelerinde ve Danıştay'ın ilk derece sıfatıyla baktığı davalarda, tarafların talebi üzerine duruşma yapılması zorunludur. Talebe rağmen duruşma yapılmaması halinde tarafların savunma hakkı kısıtlanmış olacağından, kanun yolu aşamasında kararın bozulması sebebidir. Ancak üst yargı yerlerinde dava konusu bakımından duruşma yapılması şartlarını taşısa bile, tarafların duruşma talebinde bulunması yeterli değildir. Aynı zamanda üst yargı yerinin, bu talebi kabul etmesi gerekir. Bu konuda geniş bir takdir yetkisine sahip olan üst yargı yeri, somut uyuşmazlık bakımından duruşma yapılmasının gerekli ve

faydalı olduğuna kanaat getirirse bu talebi kabul ederek duruşma yapabilir. Bunun dışında, hem ilk derece aşamasında hem de üst yargı yerinde, idari yargı mercii, tarafların talebi ve herhangi bir parasal sınırlandırma olmadan tüm davalar bakımından resen araştırma yetkisi kapsamında kendiliğinden de duruşma yapılmasına karar verebilir.

Taraflarca yapılan duruşma talebinin açık ve anlaşılır bir şekilde ve yazılı olarak istenmesi gerekir. Duruşma talebi dava dilekçesi ile cevap ve savunmalarda yapılabilir. Bu aşamadan sonra duruşma talebinde bulunulması halinde bu talep dikkate alınmaz. Ayrıca duruşmanın görevli ve yetkili mahkemede yapılması gerekir. Görevsiz veya yetkisiz mahkemede yapılan bir duruşmanın, görevli ve yetkili mahkemede yeniden yapılması zorunludur.

İdari yargıda duruşma yapılabilmesi için, usulüne uygun olarak açılmış ve harcı yatırılmış bir davanın bulunması, bu davada İYUK'un 14. maddesinde düzenlenen ilk inceleme konuları bakımından kanuna aykırılık bulunmaması ya da davadan feragat veya davanın kabulü gibi bir durum olmaması gerekir. Bu şekilde dilekçenin veya davanın reddini gerektiren koşulların varlığı halinde duruşma günü verilmiş olsa bile duruşma yapılmaz. Duruşma yapılmak üzere ayrılan ve ilk inceleme konuları ile duruşma şartları yönünden herhangi bir sorun taşımayan tekemmül etmiş dosyalarda, duruşma günü belirlenir ve duruşma davetiyesi duruşma gününden en az 30 gün önce taraflara gönderilir. Bu 30 günlük sürenin hesaplanmasında davetiyenin ilgiliye tebliğ tarihi değil, postaya verilmiş tarihi dikkate alınır. Duruşma davetiyeleri, kanunda öngörülen usule uygun olarak gönderilmeden ya da sadece taraflardan birine tebliğ edilerek duruşma yapılması hukuka aykırılık teşkil eder.

Duruşmalar kural olarak aleni yapılır. Ancak duruşma sonrasında yapılan dosya müzakereleri ve dosyanın karara bağlanması aşamaları bu kuralın dışındadır ve gizli yapılır. Duruşma sırasında uyuşmazlığın konusunu oluşturan her şey sözlü olarak açıklanır, tartışılır. Hakim, davacı ile davalı birbiriyle doğrudan iletişim kurarlar. Taraflar iddia ve savunmaları ile delillerini karşılıklı olarak hâkim

huzurunda tartışabilme fırsatını yakalarlar. Ancak taraflar dava ve savunma dilekçelerinde ileri sürdükleri dava konusu ve talepler ile bağlıdır. Bu nedenle duruşma sırasında yeni bir hak talebinde bulunamaz, dava konusunu veya taleplerini genişletemez ve değiştiremezler. Devletin dili Türkçe olduğundan, mahkemelerin yargılama dili de Türkçedir ve duruşmada Türkçe konuşulur.

Duruşma, tek hakimle bakılan davalarda hakim tarafından, kurul halinde bakılan davalarda ise kurulun başkanı tarafından yönetilir ve duruşmanın düzeni sağlanır. Duruşmada tek hakimle bakılan davalarda hakimin, kurul halinde bakılan davalarda ise kurulun tüm üyelerinin, Danıştay'da yapılan duruşmalarda savcının bulunması zorunludur. Bunun yanında duruşmanın yapılabilmesi için davacı ve davalı taraftan en az birinin duruşmaya katılması gereklidir. Her iki tarafın katılmaması halinde duruşma yapılamaz. Duruşma sırasında taraflara davacıdan başlamak üzere ikişer kez söz verilir. Taraflardan yalnız biri geldiyse, gelen tarafın açıklamaları dinlenir. Danıştay'da yapılan duruşmalarda, taraflar dinlendikten sonra Danıştay Savcısına söz verilerek görüşü sorulur. Savcının görüşü alındıktan sonra taraflara ayrıca söz verilir ve son olarak ne diyecekleri sorulur ve duruşmaya son verilir. Tarafların duruşma bittikten sonra veya duruşma dışında yaptığı açıklamalarının dinlenmesi ya da hükme esas alınması mümkün değildir. Duruşma yapıldıktan sonra en geç 15 gün içinde karar verilir. Duruşmalı dosyaların en geç 15 gün içinde karara bağlanması zorunlu bir şekil şartıdır. Ancak duruşmada ara kararı verilmesi durumunda, ara kararının yerine getirilmesi üzerine, duruşmalı dosyalar öncelikle incelenir. Duruşmaya katılan hakimler ile duruşma görüşmelerine ve bu görüşme sonrası verilen karara katılan hakimlerin aynı olması gerekir, ancak duruşmayı yapan heyet ile ara kararı verildikten sonra ikinci kez görüşmeye katılan heyetin aynı olması gerekmez.

Duruşma talebinden vazgeçilmesi, duruşma davetiyesinin taraflara usulüne uygun olarak tebliğ edilmesine rağmen her iki tarafın da mazeretsiz olarak duruşmaya katılmaması, yalnız davacıyı ilgilendiren davalarda, davacının ölmesi halinde veya davadan feragat ve davayı kabul durumunda duruşma yapılmaz. Bununla birlikte, duruşma davetiyesinin taraflara ya da taraflardan birine tebliğ

edilememesi, taraf vekillerinden birinin duruşmaya gelerek vekaletten çekildiğini bildirmesi ya da tarafların veya taraflardan birinin, duruşma gününde mazereti olduğunu beyan ederek yazılı bir şekilde duruşmanın ertelenmesini talep etmesi ve bu talebin mahkemece kabul edilmesi halinde duruşma açılmaz ve ileri bir tarihte yapılmak üzere ertelenir.

İdari yargılamada, duruşmalı dosyalarda daha fazla emek ve zaman harcanması dolayısıyla davanın sonunda haklı çıkan taraf lehine, yargılama gideri olarak hükmedilecek olan vekalet ücreti, duruşmasız görülen davalarda hükmedilen vekalet ücretinden daha fazladır. Keza duruşmalı davalarda, duruşmanın ertelenmesi durumunda, duruşmanın ertelenmesine taraflar, vekilleri, bilirkişi ve katılardan her kim sebep olduysa ondan celse harcı alınır.

İdari yargılama usulünde duruşma sırasında tanık dinlenmemektedir. Duruşmada zabıt katibi bulunmamakta dolayısıyla resmi bir tutanak da tutulmamaktadır. Tutanak tutularak duruşmadaki işlemler kayıt altına alınmadığından, duruşmadaki işlemlerin denetlenmesi de mümkün olamamaktadır.

İdari yargılamada tanık delili kullanılmamasının gerekçesi olarak da yazılı yargılama usulünün uygulanması, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda tanık deliline ilişkin bir düzenlemenin bulunmaması ve HMK'ya atıfta bulunan 31. maddesinde de tanık deliline ilişkin bir ifadenin yer almaması gösterilmektedir. Danıştay da duruşmada tanık dinlenemeyeceğine dair katı bir tutum sergilemektedir. İdari yargılama usulünün niteliği gereği, idari yargı yerlerinin önlerine gelen bir çok davada tanık deliline ihtiyaç duyulmasa da, dava konusu olayın, niteliği gereği yazılı belge ile kanıtlanmasının mümkün olmadığı ve tanığın bilgi ve görgüsünün uyuşmazlığın çözümü için zorunlu olduğu ya da eldeki delillerle maddi olayın yeterince aydınlatılamadığı, dolayısıyla vicdani kanının tam olarak oluşmadığı durumlarda tanık dinletilmesi gereklidir. Bir davada taraflardan birinin tanık dinletmesi halinde tanığın beyanları sonucunda maddi olayın açıklığa kavuşarak, davanın lehine sonuçlanması mümkün iken tanık deliline izin verilmediği için eldeki delillerle ispat bakımından dezavantajlı konuma düşerek, davanın aleyhine

sonuçlanması, en başta silahların eşitliği ve savunma hakkının dolayısıyla adil yargılanma hakkının ihlali, sonra da tarafların mahkemeye olan güveninin zedelenmesi sonucunu doğuracaktır.

İdari yargılamada duruşmada tutanak tutulmaması, taraflar üzerinde olumsuz bir intiba oluşturmakta, duruşmada yaptıkları açıklamaları yazılmadığından karar verme aşamasına kadarki süreçte, bu açıklamalarının hatırlanamayacağı endişesi taşımalarına neden olmaktadır. Bu nedenle de taraflarca etkili bir savunma yapılması yerine dilekçelerdeki beyanların tekrar edilmesi yoluna gidilmekte, bu da duruşmayı işlevsizleştirmektedir. Bununla birlikte, kanun yolu aşmasında duruşmada yapılan işlemlerin denetlenmesi de mümkün olamamaktadır. Ancak tutanak tutulmasının zorunlu olması halinde, tarafların duruşma sırasındaki tüm işlemlerin kayıt altına alındığı ve duruşma sırasında yapacağı açıklamaların davanın lehine sonuçlanması için önemli bir imkan tanıdığı düşüncesinin verdiği rahatlıkla, aynı zamanda meramını bir kez de uyuşmazlık konusu olayın çözümüne karar verecek kurulun karşısında, birebir ve yüz yüze olarak anlatarak, kurulu etkileyebilmenin yaşattığı heyecanla, çok daha etkili bir savunma yapmaları, uyuşmazlık konusu maddi olayı daha iyi ortaya koymaları mümkün olabilecektir. Böylece belirsiz kalmış hususların aydınlanması, idari yargı yerince bir karar verilebilmesi için yeterli verinin elde edilmesi ve vicdani kanaatin oluşması sağlanacaktır.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda yer alan duruşmaya ilişkin düzenlemeler yetersiz olup bu düzenlemeler dolayısıyla duruşma usuli bir işlem görünümündedir. Duruşmanın tarafların psikolojik olarak tatmin edilmesi dışında önemli bir işlevi bulunmamaktadır. İdari yargıda duruşmanın daha etkin ve verimli olabilmesi için, idari yargının amacı ve niteliği de göz önüne alınarak, duruşmanın eksik yönleri yeniden düzenlenmelidir. Öncelikle mevcut düzenlemede idari davalarda duruşma yapılabilmesi için gereken parasal sınırlama kaldırılmalı, bunun yerine AİHM içtihatlarıyla uyumlu olarak konusu “oldukça teknik” veya sadece hukuki sorunlarla ilgili ve bilhassa karmaşık olmayan davalarda duruşma yapılmayacağı koşulu getirilmelidir. Adli yargılamada olduğu gibi duruşmada yapılan tüm işlemler tutanağa bağlanmalı böylece duruşmanın ciddiyeti ve mahkemeye olan güven sağlanmalı

ayrıca duruşmada yapılan işlemlerin kanun yolunda denetlenmesine imkan verilmelidir. Tanık dinlenmesi mümkün olmalıdır. Ancak uyuşmazlığın çözümü için tanık delilinin gerekli olduğu hallerde ve mahkemenin kararı ile tanık delili kullanılabilirdir.

Bütün bunlara rağmen, mevzuattaki mevcut haliyle dahi duruşma, tarafların psikolojik olarak rahatlamalarını ve adil yargılanmaya ve mahkemeye güven duymalarını sağlamaktadır. Ayrıca bazı durumlarda dilekçelerde iyice anlatılamamış olan maddi olayın duruşmada daha iyi ortaya konulması ve eksik veya belirsiz kalmış bazı hususların aydınlatılması suretiyle vicdani kanaatin oluşmasına da katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBABA, Ahmet, "İdari Yargıda Kanun Yolları ve İstinaf", **THD**, C.5, S.43, Mart 2010, s.157-180, <https://www.jurix.com.tr> (19.02.2019)
- AKINCI, Müslüm, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
- AKINCI, Müslüm, "İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği", **TAAD**, Y.1, S.2, Temmuz 2010, s.33-51.
- AKYILMAZ, Bahtiyar, Murat SEZGİNER, Cemil KAYA, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, Ekim 2018.
- ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.10, Y.1993, s.359-372, <https://www.anayasa.gov.tr> (21.04.2019).
- ALTIPARMAK, Kerem, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanma Alanı", **AÜSBF Dergisi**, C.53, S.1-4, Y.1998, s.1-35, <https://www.dergiler.ankara.edu.tr> (21.04.2019).
- ANKARA BAROSU, **İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 30. Yılında İdari Yargı Sempozyumu**, Ankara, 09 Mart 2012.
- ARDIÇOĞLU, Artuk, İdari Yargıda Tanık, **Yaklaşım Dergisi**, S.215, Kasım 2010, <https://www.adaletbiz.com> (19.02.1019).
- ARSLAN, Ramazan, Ejder YILMAZ, Sema TAŞPINAR AYVAZ, Emel HANAĞASI, **Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları**, 4.Baskı, Ankara, 2018.
- ASLAN, Zehreddin, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", **İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), s.53-58.
- AVCI, Mustafa, " İdari Yargıda İstinaf", **TBB Dergisi**, S.96, 2011, s.179-204.
- BİLGİN, Hüseyin, "Beşinci Yargı Paketiyle İdari Yargıdaki Son Değişiklikler Hakkında Bir İnceleme", **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, S.2, s.149-185, Temmuz 2016, <https://www.jurix.com.tr> (19.02.1019).
- BİLGİN, Hüseyin, "Üçüncü Yargı Paketinde İdari Yargıda Yargılamanın Hızlandırılmasına İlişkin Getirilen Yenilikler", **TBB Dergisi**, 2012(103),

s.307-350.

CANDAN, Turgut; **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2009.

CENTEL, Nur, Hamide ZAFER, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, 9. Bası, İstanbul, 2012.

ÇAĞLAYAN, Ramazan, **İdari Yargılama Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, 10.B, Ankara, 2018.

ÇAĞLAYAN, Ramazan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, S.3-4, Y. 2003, s.195-206.

ÇAĞLAYAN, Ramazan, **İdari Yargıda Kanun Yolları (Kararlara Karşı Kanun Yolları)**, Asil Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2008.

ÇINARLI, Serkan, **İdari Yargıda İstinaf**, Seçkin Yayınevi, Ocak 2017.

ÇINARLI, Serkan, "İdari Yargıda İstinaf Aşamasında Keşif Delili", **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.3, S.1, Ocak 2018, s.11-25
<https://www.jurix.com.tr> (19.02.2019).

ÇINARLI, Serkan, Baykal AĞAR, "İdari Yargıda Duruşmaların Verimliliği S2orunu", **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, S.2, Temmuz 2016, s. 45-65, <https://www.jurix.com.tr> (13.02.2019).

ÇOLAK, Nusret İlker, Dursun ÖZDEMİR, **"İdari Yargıda İdare Lehine Vekalet Ücreti ve Hak Arama Özgürlüğüne Etkisi"**, <https://www.ilkercolak.com.tr> (06.03.2019).

DERDİMAN, R. Cengiz, **İdari Yargının Genel Esasları**, Alfa Yayınları, Bursa, 2004.

DOĞRUSÖZ, Bumin, "Vergi Yargısında Duruşma", **Referans Gazetesi**, 21.05.2009
<https://www.vergiburosu.com> (09.04.2019).

ERGEN, Cafer, **İdari Yargılama Usulü Kanunu Şerhi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.

ERGÜN, Çağdaş Evrim, **"Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi"**, <https://www.cakmak.av.tr> (12.03.2019).

ERSÖZ, Kürşat, "İdari Yargılama Usulünde Tanıklık", **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.5, S.1, Haziran 2015, s.31-48, <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019).

EVREN, Çınar Can, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", **Gazi**

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, Y. 2008, S. 1-2, s.701-723.

GÖKTEPEOĞLU, Ercan, "İdari Davalarda Davayı Kabul", **THD**, C.9, S.92, Nisan 2014, s.40-47, <https://www.jurix.com.tr> (19.02.2019).

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde "Adil Yargılama", **AÜSBF Dergisi**, C.49, S.1, Y.1994, s.199-234, <https://www.politics.ankara.edu.tr> (21.04.2019).

GÖNEN, Yakup, Miraç ÇELİK, Lokman YENİAY, Gökhan AVCI, Mahmut CEYLAN, **Türk İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Aydan Yayınevi, Ankara, 2014.

GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, Feyyaz GÖLCÜKLÜ, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, 9. Bası, Ankara, 2011.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Turgut TAN, **İdare Hukuku, C.2 (İdari Yargılama Hukuku)**, 6.B, Ankara, 2013.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Güven DİNÇER, **İdari Yargılama Usulü (Kanun-Açıklama- İctihat)**, Turhan Kitabevi, 1. Bası, Ankara, 1996.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Yönetmelik Yargı**, Turhan Kitabevi, 30. Bası, Ankara, 2010.

Güncel Türkçe Sözlük, <https://www.tdk.gov.tr> (8-9.04.2019)

GÜMÜŞKAYA, Gamze, "Türk Vergi Yargılaması Hukuku'nda Duruşma", **İÜHFM**, C. 66, S.2, 2008, s. 15-48.

HARRİS, David, Michael O'BOYLE, Colin WARBRİCK, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (çev.) Mehveş BİNGÖLLÜ KILCI, Ulaş KARAN, Avrupa Konseyi, 2013.

HASBUTCU, Sabahattin Taha, **İdari yargıda İstinaf Kanun Yolu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

HONDU, Selçuk, "İdarî Yargılama Usûlünde 'Duruşma' Yapılması ve Uygulamadaki Durum", **Danıştay Dergisi**, Yıl 1995, Sayı 89, s.3-16.

İŞIKLAR, Celal, "İdari Yargıda Duruşma", **TAAD**, Cilt:2, Yıl:2, Sayı:4, 2011, s.45-100.

İŞIKLAR, Celal, "İdari Yargılama İlk İncelemenin Sıra, Düzen ve Usulü", **TAAD**, C.1, Y.2, S.6, 20 Temmuz 2011, s. 69-140.

İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılama Hakkı (Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi -4)**, Avrupa Konseyi, Ankara, 2018.

İNCEOĞLU, Sibel, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı (Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler)**, Beta Yayınevi, 3.Bası, İstanbul, 2008.

KAFES, Veli, "İdari Yargılama Usulünde Duruşma", **Adalet Dergisi**, S.38, Eylül 2010, s.132-154.

KALABALIK, Hasan, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Sayram Yayınları, 11. Baskı, Konya, 2016.

KALE, Serdar, Salih KESER, "Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi", **MÜHF-HAD (Mehmet Akif Aydın'a Armağan)**, S.21(2), Y.2015, s.701-726.

KAPLAN, Gürsel, **İdari Yargılama Hukuku**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Bası, Bursa, Ağustos 2017.

KAPLAN, Gürsel, "İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme ", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, Y.13, Ocak 2014, s. 33-46.

KARA, Seyfettin, İdari Yargılama Usulünde Islah, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.10, Aralık 2017, s.409-443.

KARAASLAN, Varol, "HMK m.353/1-a Üzerine Bir İnceleme", **DÜHFD**, C: 22, S: 37, Y: 2017, s. 219-239.

KARAKEHYA, Hakan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE), Eskişehir, 2007, <https://www.tez.yok.gov.tr> (22.02.2019).

KARAKOÇ, Yusuf, **Genel Vergi Hukuku**, Yetkin Yayınevi, 4. Bası, Ankara, 2007.

KARATAŞ DURMUŞ, Neslihan, "Vergi Hukukunda İspat ve Delil", **Gazi Üniversitesi HFD**, C.68, S.3-4, Y.2014, s. 505-528.

KARAMERCAN, Fatih, "Medeni Usul Hukukunda Tanık ve Tanıklık", **Ankara Barosu Dergisi**, S.2018/3, s. 151-191.

KARAVELİOĞLU, Celal, **Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, C.II, 6.B., Ankara 2006.

KARSLI, Abdürrahim, **Medeni Muhakeme Hukuku**, Alternatif Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2012.

KAŞIKARA, M. Serhat, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil**

Yargılanma Hakkı ve Türkiye, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

KAYA, Cemil, "İdari Yargılama Usulünde Davanın Taraflarında Değişme", **SÜHFD**, C.12, S.1-2, Y. 2004, s. 143-166.

KAYA, Cemil, Recep AKCAN, "Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletmesi veya Değiştirilmesi Yasağı", **İÜHFM**, C.67, S.1-2, 2009, s.123-142.

KAYAR, Nihat, **İdari Yargı / Kuruluş ve İşleyiş**, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Bursa 2013.

KAYHAN, Mehmet, "İdari Yargıda Gereksiz Kararlar, Silahların Eşitliği İlkesi ve Adil Yargılanma Hakkı ", **TBB Dergisi**, Sayı 65, Y.2006, s. 129-141.

KESKİN, Züleyha, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu", **TBB Dergisi**, S.126, 2016, s.235-262.

KILIÇOĞLU, Evren, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Gider Avansına İlişkin Düzenlemeleri Hakkında Değerlendirmeler", **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi**, S.99-100, Y.2012, s.43-126.

KODAKOĞLU, Mehmet, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargılama Hukukuna Uygulanması Bağlamında Asli Müdahale Sorunu", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 2017/3, S. 28, s. 1-32.

KÖKSAL, Mustafa, "İdari Yargıda Duruşma ve Duruşmaya İlişkin Uygulamadaki Sorunlar", **THD**, C.4, S.38, Ekim 2009, s.139.150, <https://www.jurix.com.tr> (14.02.2019).

KUNTER, Nurullah, Feridun YENİSEY, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, 10. Bası, İstanbul, 1998.

KURU, Baki, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ, **Medeni Usul Hukuku**, 23. Bası Yetkin Yayınları, Ankara 2012.

ODYAKMAZ, Zehra, Ümit KAYMAK, İsmail ERCAN, **İdari Yargı**, İkinci Sayfa Yayınevi, 4.Bası, İstanbul, 2008.

ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.3, İsmail Akgün Matbaası, 3. Bası, İstanbul, 1966.

ORAL, Hasan, "Vergi Mahkemelerinde "Vekalet Ücreti" Özelinde Yaşanan Bazı Tartışmalı Uygulamalar", **Ankara Barosu Dergisi**, S.2011/3, s.158-192.

OVACIKLI, Sadullah, **"Medeni Usul Hukuku'nda Duruşma"**, (Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE), Ankara, 2011, <https://www.tez.yok.gov.tr> (12.02.2019).

ÖZBEK, Veli Özer, Koray DOĞAN, Pınar BACAŞIZ, İlker TEPE, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınları, 11. Bası, Ankara, 2018.

ÖZDEMİR, Selman, "İspat Aracı Olarak Tanık Delilinin İdare Mahkemelerinde Kullanımı", **Adalet Dergisi**, S.59, Eylül 2017, s. 69-106.

ÖZEKES, Muhammed, "Duruşma", **Medeni Usul Hukuku**, C.2, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.

ÖZMUMCU, Seda, "Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi", **SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı**, C.4, S.2, Y.2014, s.145-171.

ÖZTÜRK, İlhami, "Bir Hükmün Bozulmasını Takiben Verilen Kararda Hesaplanan Yargı Harcından Bozulan Hüküm Dolayısıyla Ödenmiş Olan Harcın Mahsubu", **Hacettepe HFD**, S. 5(2) 2015, s.139-164.

PEKCANITEZ Hakan, Oğuz ATALAY, Muhammed ÖZEKES, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

SANCAKDAR, Oğuz, **İdari Yargıda İstinaf Sistemi Üzerine Düşünceler**, Danıştay'ın 144. Kuruluş Yıldönümü ve "Danıştay ve İdari Yargı Günü" Etkinlikleri Sempozyumunda Sunulan Bildiri, <https://www.jurnal.yasar.edu.tr> (26.02.2019).

SARIASLAN, Osman, "Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılanma Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re'sen Araştırma İlkesi", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Yıl 6, Sayı 12, Aralık 2018, s.647-692.

SEZER, Yasin, Uğur BULUT, "İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali", **TBB Dergisi** S.116, Y.2016, s.213-246.

SOYASLAN, Doğan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2018.

ŞAHİN, Cumhur, **Ceza Muhakemesi Hukuku -1-**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

ŞEKER, Hilmi, **"Duruşmaya Katılma Hakkı"**, 25.10.2018 <http://www.turkhukuk sitesi.com> (14.02.2019).

ŞİMŞEK, Mehmet, "İdari Yargıda İtiraz ve İstinaf Kanun Yollarının Karşılaştırılması", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.7, Y.2016, s.961-985.

TALAS, Serdar, "Ceza Muhakemesi Hukuku'nda Başsavcılığın İtirazı", **İÜHFM**, C.70, S.1, 2012, s. 153 – 176.

- TAŞKIN, Ş. Cankat, "İdari Yargının güncel Sorunları ve Yargı Kararlarının Uygulanmaması", **TBB Dergisi**, S.71, 2017, s.300-338.
- TBMM, **İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı**, Ankara, 14 Ocak 2013, <https://www.tbmm.gov.tr> (12.02.2019).
- TOSUN, Ayşe Nil, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarından Pakozdi Davası: İdari Vergi Cezası Davalarında Duruşmasız Yargılama", **Hacettepe HFD**, 7(2) 2017, s. 83-94.
- TOSUN, Mehmet, Emre TAN, "İdari Yargıda Davaya Müdahale (Uygulama Ve Teori Açısından İnceleme)", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.5, 2015, s.827-877.
- TÜRKOĞLU ÜSTÜN, Kamile, "**İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan ilkeler**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE), Kasım 2018, <https://www.tez.yok.gov.tr> (19.02.2019).
- UĞURLU, Yücel, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", **AÜ Erzincan HFD**, C2, S.1, s. 120-133.
- UZUN, Mine, " Bir Adil Yargılanma Hakkı Olarak Tanığı Sorgulama ve Tanık Dinletme Hakkının Türk Vergi Yargılamasındaki Yeri", **AÜHFD**, 63 (1), 2014, s.219-245.
- ÜSTÜN, Gül, "İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme ", **MÜHF-HAD**, C.22, S.2, s.13-38.
- YAMLI, Mehmet Sadık, **Bireysel Başvuruda İdari Yargıya İlişkin İhlal Kararları**, Şen Matbaa, Ankara, Mayıs 2016, <https://www.anayasa.gov.tr> (19.02.2019).
- YASİN, Melikşah, "İdari Yargılama Usulünde Davaya Müdahale", **İÜHFM**, C.69, S.1, Y.2011, s.439-452.
- YAVUZDOĞAN, Seçkin, "**İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku- İdari Yargılama Hukuku İlişkisi**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE), İstanbul, 2007, <https://www.tez.yok.gov.tr> (19.02.2019).
- YILDIRIM, Akif, "İdari Para Cezalarına İlişkin Yargılamalarda Duruşmalı Yargılanma Hakkı", **THD**, C.9, S.93, Mayıs 2014, s.176-179, <https://www.jurix.com.tr> (01.03.2019).
- YILDIRIM, Turan, **İdari Yargı**, Beta Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 1992.

YILMAZ, Ejder, “İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.3-4, 1983, s.11-35.

<https://www.tbmm.gov.tr>

<https://www.tbbdergisi.barobirlik.org.tr>

<https://www.tez.yok.gov.tr>

<https://www.jurix.com.tr>

<https://www.tbmm.gov.tr>

<https://www.dergipark.gov.tr>

<https://www.mevzuat.gov.tr>

<https://www.acarindex.com>